

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Σύγχρονες τάσεις στη γλωσσολογία για εκπαιδευτικούς

Διπλωματική Εργασία

Δίτυπα Επιρρήματα: Από τις Παραδοσιακές Γραμματικές στις
Σύγχρονες Γλωσσολογικές Προσεγγίσεις και στη Διδακτική
Αξιοποίηση των Σωμάτων Κειμένων

Μαριάνθη Γκαραβέλου

Επιβλέπων καθηγητής: Χρήστος Βλάχος

Ιωάννινα, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Μαριάνθης Γκαραβέλου που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέως/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση της συγγραφέως/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών της δικαιωμάτων.

Δίτυπα Επιρρήματα: Από τις Παραδοσιακές Γραμματικές στις
Σύγχρονες Γλωσσολογικές Προσεγγίσεις και στη Διδακτική
Αξιοποίηση των Σωμάτων Κειμένων

Μαριάνθη Γκαραβέλου

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων καθηγητής:

Χρήστος Βλάχος

Επίκουρος καθηγητής Πανεπιστημίου
Πατρών

Μέλος ΣΕΠ, ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπων καθηγητής:

Νικόλαος Κουτσούκος

Επίκουρος καθηγητής Πανεπιστημίου
Πατρών

Μέλος ΣΕΠ, ΕΑΠ

Ιωάννινα, Ιανουάριος 2025

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας αποτελεί ένα σημαντικό ορόσημο στη ζωή μου, το οποίο δεν θα ήταν εφικτό χωρίς την πολύτιμη υποστήριξη και καθοδήγηση ορισμένων ξεχωριστών ανθρώπων.

Αρχικά, θα ήθελα να εκφράσω την ειλικρινή μου ευγνωμοσύνη στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Χρήστο Βλάχο, για την καθοδήγηση, την αδιάλειπτη υποστήριξη και τις πολύτιμες συμβουλές του καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας μου. Η συμβολή του υπήρξε καθοριστική για την ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας.

Ευχαριστώ, επίσης, θερμά τον κύριο Νικόλαο Κουτσούκο, συν-επιβλέποντα καθηγητή και μέλος της εξεταστικής επιτροπής, για την υποστήριξή του και τα ενθαρρυντικά του σχόλια.

Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλω στους γονείς μου για τις αρχές και τις αξίες με τις οποίες με εφοδίασαν και οι οποίες με καθοδηγούν διαχρονικά στη ζωή μου, καθώς και στον σύζυγό μου για την αμέριστη υπομονή, την κατανόηση και τη σταθερή του συμπαράσταση σε κάθε βήμα αυτής της απαιτητικής διαδρομής.

Τέλος, αφιερώνω αυτήν τη διπλωματική εργασία στα παιδιά μου, που αποτελούν τη μεγαλύτερη πηγή έμπνευσης και το ισχυρότερο κίνητρό μου να συνεχίζω να εξελίσσομαι.

Στα παιδιά μου... Ορέστη, Φοίβο, Μυρτώ

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εστιάζει στη διτυπία των επιρρημάτων σε -ως και -α στη Νέα Ελληνική Γλώσσα, ένα φαινόμενο που αποτυπώνει την ιστορική συνύπαρξη της δημοτικής και λόγιας παράδοσης. Τα επιρρήματα σε -ως διατηρούν λόγιο χαρακτήρα και χρησιμοποιούνται σε επίσημα ή γραπτά συμφραζόμενα, ενώ εκείνα σε -α αντανakλούν την καθημερινή και ανεπίσημη χρήση. Η μελέτη διερευνά τις μορφολογικές, σημασιολογικές και υφολογικές διαφορές τους, καθώς και την εφαρμογή τους στη γλωσσική διδασκαλία. Οι παραδοσιακές γραμματικές υιοθετούν μια κανονιστική προσέγγιση, τονίζοντας την ιστορική καταγωγή και τον διαχωρισμό μεταξύ των δύο τύπων. Αντίθετα, οι σύγχρονες γλωσσολογικές προσεγγίσεις δίνουν έμφαση στη δυναμική φύση της γλώσσας, αναγνωρίζοντας την ισοτιμία και την πρακτική χρήση τους. Σημαντική είναι η αξιολόγηση των σχολικών εγχειριδίων, τα οποία παρουσιάζουν ελλείψεις στην επαρκή ανάλυση του φαινομένου. Η γραμματική του Δημοτικού περιορίζεται στη λειτουργική χρήση, ενώ εκείνη του Γυμνασίου υιοθετεί πιο παραδοσιακή θεώρηση, χωρίς όμως να συνδέει επαρκώς τη θεωρία με τη γλωσσική πραγματικότητα. Η μελέτη προτείνει τη χρήση σωμάτων κειμένων, όπως ο *Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας*, για τη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων, παρέχοντας αυθεντικά παραδείγματα χρήσης. Τέτοιες μέθοδοι ενισχύουν τη μαθητοκεντρική και βιωματική προσέγγιση, προάγοντας την κριτική σκέψη και τη γλωσσική κατανόηση. Η διτυπία των επιρρημάτων αναδεικνύει τη δυναμική της ελληνικής γλώσσας, ενώ η εκπαιδευτική αξιοποίηση του φαινομένου απαιτεί ισορροπία μεταξύ ιστορικής ανάλυσης και σύγχρονης επικοινωνιακής χρήσης. Το φαινόμενο της διτυπίας των επιρρημάτων αντανakλά τον εκφραστικό πλούτο της Νέας Ελληνικής και προσφέρει σημαντικές δυνατότητες για γλωσσολογική και παιδαγωγική διερεύνηση.

Λέξεις – Κλειδιά

δίτυπα επιρρημάτων, παραδοσιακές γραμματικές, σύγχρονες γραμματικές, σχολικές γραμματικές, σώματα κειμένων, γλωσσική διδασκαλία

Dual-form Adverbs: From Traditional Grammars to Modern Linguistic Approaches and the Educational Utilization of Corpora

Marianthi Gkaravelou

Abstract

This thesis focuses on the dual forms of adverbs ending in *-ως* and *-α* in Modern Greek, a phenomenon that reflects the historical coexistence of the demotic and learned traditions. Adverbs ending in *-ως* retain a formal tone and are used in official or written contexts, while those ending in *-α* reflect everyday and informal usage. The study investigates their morphological, semantic, and stylistic differences, as well as their application in language teaching. Traditional grammars adopt a prescriptive approach, emphasizing the historical origin and clear distinction between the two forms. In contrast, modern linguistic perspectives highlight the dynamic nature of the language, recognizing the equal status and practical usage of both forms. A key aspect of this study is the evaluation of school textbooks, which reveal gaps in the comprehensive analysis of the phenomenon. Primary school grammar focuses on functional use, while secondary school grammar adopts a more traditional approach, but does not adequately link theory to linguistic reality. The study advocates for the integration of corpora, such as the *Hellenic National Corpus of Greek Language*, in the instruction of adverbs with dual forms, providing authentic usage examples. Such methods enhance student-centered and experiential learning approaches, fostering critical thinking and linguistic understanding. The duality of adverbs underscores the dynamic nature of the Greek language, while the educational application of the phenomenon requires a balance between historical analysis and contemporary communicative use. The phenomenon of the duality of adverbs reflects the expressive richness of Modern Greek and offers significant potential for linguistic and pedagogical exploration.

Keywords

dual forms of adverbs, traditional grammars, modern grammars, school grammars, corpora, language teaching

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	iv
Περίληψη	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	vii
Κατάλογος Εικόνων	ix
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια	x
Εισαγωγή	1
1. Επιρρήματα σε -ως και -α: Παραδοσιακά Γραμματικά Εγχειρίδια και Γλωσσολογικές Προσεγγίσεις	3
1.1 Το φαινόμενο των δίτυπων επιρρημάτων στα παραδοσιακά και σχολικά γραμματικά εγχειρίδια	3
1.1.1 «Νεοελληνική Σύνταξις» του Τζάρτζανου (της Κοινής Δημοτικής) (1946)	4
1.1.2 «Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας» των Βαμπούλη και Ζούκη (1967)	6
1.1.3 «Νεοελληνική Γραμματική, αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής» (1977) και «Νεοελληνική Γραμματική της Ελληνικής» (1941) του Τριανταφυλλίδη	7
1.1.4 «Νεοελληνική γραμματική της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού» του Τσολάκη (1983)	11
1.1.5 «Νεοελληνική Γραμματική» του Τσοπανάκη (1998)	13
1.2 Συμπέρασμα	17
2. Επιρρήματα σε -ως και -α: Σύγχρονα Γραμματικά Εγχειρίδια και Γλωσσολογικές Προσεγγίσεις	21
2.1 Το φαινόμενο των δίτυπων επιρρημάτων στα σύγχρονα επιστημονικά εγχειρίδια γραμματικής	21
2.1.1 «Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας» των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997)	22
2.1.2 «Γραμματική της Νέας Ελληνικής Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή» των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005)	24
2.1.3 «Σύγχρονη Σχολική Γραμματική για όλους» του Μπαμπινιώτη (2017)	27
2.1.4 «Βασική Γραμματική της Ελληνικής» των Τζεβελέκου, Κάντζου & Σταμούλη (2007)	30
2.2 Σύγχρονες γλωσσολογικές προσεγγίσεις και επιρρηματικά ζεύγη σε -ως και -α	31
2.3 Συμπέρασμα	41
3. Το φαινόμενο της διτυπίας των επιρρημάτων στις σχολικές γραμματικές	43

3.1 Τα επιρρήματα σε -ως και -α στη σχολική γραμματική του Δημοτικού των Φιλιππάκη- Warburton, Γεωργιαφέντη, Κοτζόγλου & Λουκά (2022).....	43
3.2 Τα επιρρήματα σε -ως και -α στη Γραμματική του Γυμνασίου των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2022).....	46
3.3 Κριτική ανάλυση του τρόπου παρουσίασης της διτυπίας των επιρρημάτων στις σχολικές γραμματικές.....	49
3.4 Συμπέρασμα	53
4. Σώματα κειμένων και προτεινόμενα διδακτικά σενάρια του φαινομένου της διτυπίας στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο.....	54
4.1 Σώματα κειμένων	54
4.2 Αξιοποίηση των σωμάτων κειμένων στη γλωσσική διδασκαλία	56
4.3 Διδακτικές προσεγγίσεις για τη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων	59
4.4 Συμπέρασμα	64
5. Συμπεράσματα	66
Βιβλιογραφία	69
Παράρτημα Α: Διδακτικά Σενάρια	74
Προτεινόμενο Διδακτικό Σενάριο για το Δημοτικό	74
Προτεινόμενο Διδακτικό Σενάριο για το Γυμνάσιο	80
Παράρτημα Β: Φύλλα Εργασίας.....	86
Φύλλο Εργασίας για το Δημοτικό	86
Φύλλο Εργασίας για το Γυμνάσιο.....	91

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1: Συγκεντρωτικός πίνακας των πιο συνηθισμένων επιρρημάτων.....	9
Εικόνα 2: Ορθογραφία των επιρρημάτων.....	12
Εικόνα 3: Εικονογράφηση και παραδείγματα στη γραμματική του Δημοτικού.....	46

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΕΘΕΓ	Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας
ΣΕΚ	Σώμα Ελληνικών Κειμένων
ΚΔΜ	Κατευθυνόμενη από Δεδομένα Μάθηση

Εισαγωγή

Η διτυπία στα επιρρήματα, δηλαδή η ύπαρξη δύο τύπων με διαφορετικές καταλήξεις (-ως και -α), αποτελεί ένα ενδιαφέρον γλωσσικό φαινόμενο που αντικατοπτρίζει τη συνύπαρξη λόγιας και δημώδους μορφής στη Νέα Ελληνική Γλώσσα. Οι τύποι σε -ως προέρχονται από την αρχαία ελληνική και χρησιμοποιούνται κυρίως σε λόγιο ή επίσημο ύφος, ενώ οι τύποι σε -α ανήκουν στη λαϊκή παράδοση και συναντώνται σε καθημερινές και ανεπίσημες περιστάσεις. Το φαινόμενο αυτό αναδεικνύει τη δυναμική της ελληνικής γλώσσας και την ικανότητά της να προσαρμόζεται στις ανάγκες της επικοινωνίας, προσφέροντας επιλογές που αντανακλούν το ύφος, το περιεχόμενο και το πλαίσιο χρήσης του λόγου.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στη μελέτη του φαινομένου των δίτυπων επιρρημάτων, εξετάζοντας διεξοδικά τις μορφολογικές, σημασιολογικές και συντακτικές παραμέτρους που επηρεάζουν τη χρήση και την επιλογή των τύπων σε -ως ή -α, καθώς και τη διαφοροποίησή τους μεταξύ προφορικού και γραπτού λόγου. Η ενασχόληση με αυτή την κατηγορία επιρρημάτων κρίθηκε σημαντική, καθώς πρόκειται για ένα φαινόμενο που διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην κατανόηση της γλώσσας και στη διαμόρφωση του επικοινωνιακού ύφους. Παρότι διαδραματίζει καίριο ρόλο στη γλωσσική επίγνωση, το φαινόμενο παραμένει σε μεγάλο βαθμό παραμελημένο στη διδακτική πρακτική των σχολικών εγχειριδίων, γεγονός που αναδεικνύει την ανάγκη για μια πιο συστηματική και εμπεριστατωμένη διερεύνησή του. Στόχος της εργασίας είναι να προσφέρει μια ολοκληρωμένη θεώρηση του φαινομένου, συμβάλλοντας τόσο στη γλωσσολογική έρευνα όσο και στη βελτίωση της εκπαιδευτικής πρακτικής.

Η εργασία ξεκινά στο πρώτο κεφάλαιο, με την ενότητα 1.1 να περιλαμβάνει μια αναδρομή στα παραδοσιακά γραμματικά εγχειρίδια, σχολικά και μη, αναλύοντας μορφολογικές, συντακτικές και σημασιολογικές παραμέτρους. Στην ενότητα 1.2 διατυπώνονται συμπεράσματα και παρατηρήσεις για τις παραδοσιακές θεωρήσεις των επιρρημάτων σε -ως και -α. Στο δεύτερο κεφάλαιο, η ενότητα 2.1 διερευνά πώς τα σύγχρονα γραμματικά εγχειρίδια προσεγγίζουν τη διτυπία, ενώ η ενότητα 2.2 παρουσιάζει σύγχρονες γλωσσολογικές μελέτες για τη χρήση των επιρρημάτων σε -ως και -α. Στην ενότητα 2.3 επισημαίνονται οι διαφορές μεταξύ παραδοσιακών και σύγχρονων προσεγγίσεων. Στα δύο αυτά πρώτα κεφάλαια ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο αν η κατηγοριοποίηση αυτών των επιρρημάτων βασίζεται στην πρακτική τους χρήση ή σε αυστηρά θεωρητικά κριτήρια. Στο τρίτο κεφάλαιο, η ενότητα 3.1 εξετάζει τη

σχολική γραμματική του Δημοτικού, ενώ η ενότητα 3.2 εστιάζει στη γραμματική του Γυμνασίου. Πιο συγκεκριμένα, αξιολογείται το βάθος της ανάλυσης και η αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας των επιρρημάτων σε -ως και -α, εστιάζοντας στη συμβολή τους στην κατανόηση και στη σωστή χρήση από τους μαθητές και τις μαθήτριες. Στην ενότητα 3.3 καταγράφονται παρατηρήσεις για τις παραλείψεις και το είδος προσέγγισης, παραδοσιακή ή σύγχρονη, που εφαρμόζεται στα συγκεκριμένα εγχειρίδια, με την ενότητα 3.4 να συνοψίζει τα συμπεράσματα. Στο τέταρτο κεφάλαιο, η ενότητα 4.1 αναφέρεται στα σώματα κειμένων και τα πλεονεκτήματά τους στη γλωσσολογική έρευνα, ενώ η ενότητα 4.2 εξετάζει τη χρήση τους στη διδασκαλία. Στην ενότητα 4.3 περιγράφονται διδακτικές προσεγγίσεις και προτείνονται διδακτικά σενάρια για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο, ενώ η ενότητα 4.4 καταλήγει σε χρήσιμα συμπεράσματα. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο συνοψίζονται τα κύρια ευρήματα της μελέτης, αναδεικνύεται η σημασία της διτυπίας στη γλωσσική διδασκαλία και διατυπώνονται προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

1. Επιρρήματα σε -ως και -α: Παραδοσιακά Γραμματικά Εγχειρίδια και Γλωσσολογικές Προσεγγίσεις

Στο κεφάλαιο αυτό, στην πρώτη ενότητα, θα διερευνήσουμε τον τρόπο που εξετάζεται και παρουσιάζεται το φαινόμενο της διτυπίας των επιρρημάτων στα παραδοσιακά, σχολικά και μη, γραμματικά εγχειρίδια. Επιπλέον, θα αναλύσουμε τις γλωσσολογικές παραμέτρους (μορφολογικές, συντακτικές, σημασιολογικές) που καθορίζουν τον τρόπο παρουσίασης του φαινομένου σε κάθε εγχειρίδιο. Στη δεύτερη ενότητα, αφού εξετάσουμε παραδοσιακές γλωσσολογικές θεωρήσεις για τα επιρρήματα σε -ως και -α, θα καταλήξουμε σε χρήσιμα συμπεράσματα και παρατηρήσεις σχετικά με το φαινόμενο της διτυπίας των επιρρημάτων.

1.1 Το φαινόμενο των δίτυπων επιρρημάτων στα παραδοσιακά και σχολικά γραμματικά εγχειρίδια

Στην παρούσα ενότητα θα αναφερθούμε στα δίτυπα επιρρήματα, δηλαδή σε ορισμένα μονολεκτικά επιρρήματα που εμφανίζουν διπλούς τύπους σε -ως και -α, καθώς και στον τρόπο προσέγγισής τους από τις παραδοσιακές γραμματικές. Όταν αναφερόμαστε σε παραδοσιακές γραμματικές, εννοούμε κατά κύριο λόγο τις ρυθμιστικές γραμματικές, που έχουν ως πρωταρχικό στόχο τη ρύθμιση της γλωσσικής χρήσης και προτεραιότητά τους είναι ο καθορισμός των ορθών και λανθασμένων γλωσσικών τύπων σε αντίθεση με τις περιγραφικές που στοχεύουν στην κατανόηση, μελέτη και καταγραφή της φυσικής χρήσης της γλώσσας. Μάλιστα, οι παραδοσιακές ρυθμιστικές γραμματικές ταύτιζαν τη γραμματική με τη μορφολογία, παραγκωνίζοντας το συντακτικό και τη σημασιολογία για τα οποία υπήρχαν ξεχωριστά εγχειρίδια. Αξίζει να αναφέρουμε ότι γραμματικές που συντάχθηκαν και εκδόθηκαν έως τη δεκαετία του 1970 αναπόφευκτα παίρνουν θέση για το γλωσσικό ζήτημα, που απασχόλησε για δεκαετίες τις συζητήσεις γύρω από την ελληνική γλώσσα. Παρομοίως όμως, πολλές γραμματικές που έχουν εκδοθεί μετά την καθιέρωση της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας του κράτους, δηλαδή μετά τη δεκαετία του 1970, κάνουν αναλύσεις, οι οποίες παραπέμπουν στο παρελθόν του γλωσσικού ζητήματος (Γιαννοπούλου, 2007). Όσον αφορά τον στόχο των γραμματικών που θα παρουσιάσουμε παρακάτω είναι σαφώς διδακτικός,

εφόσον η πλειοψηφία των παραδοσιακών γραμματικών απευθυνόταν σε μαθητές¹, φοιτητές και γενικότερα σε ανθρώπους που θα διδάσκονταν την ελληνική γλώσσα και όχι σε ερευνητές ή γλωσσολόγους. Στην ενότητα 1.1, λοιπόν, θα εξετάσουμε τα επιρρήματα σε -ως και -α στη «Νεοελληνική Σύνταξις» του Τζάρτζανου, στην 1.2 στη «Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας» των Βαμπούλη και Ζούκη, στην 1.3 θα εξετάσουμε το φαινόμενο της διτυπίας στη «Νεοελληνική Γραμματική, αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής» καθώς και στη «Νεοελληνική Γραμματική της Ελληνικής» του Τριανταφυλλίδη, στην 1.4 θα μελετήσουμε τη «Νεοελληνική γραμματική της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού» του Τσολάκη και τέλος, στην ενότητα 1.5 τη «Νεοελληνική Γραμματική» του Τσοπανάκη.

1.1.1 «Νεοελληνική Σύνταξις» του Τζάρτζανου (της Κοινής Δημοτικής) (1946)

Το έργο του Τζάρτζανου, «Συντακτικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» (Δημοτικής και Κοινής ομιλουμένης) που για πρώτη φορά εκδόθηκε το 1928 και κυρίως η Β' έκδοσή του, που μελετάμε στην παρούσα εργασία, αν και δεν υπήρξε ποτέ επίσημο σχολικό εγχειρίδιο, αποτέλεσε ορόσημο για τα μετέπειτα συντακτικά που εκδόθηκαν. Εξάλλου και το «Συντακτικό της Β' και Γ' Γυμνασίου», που εκδόθηκε πρώτη φορά το 1978, αναφέρει στην εισαγωγή του ότι στηρίζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου στο υλικό της Β' έκδοσης του δίτομου έργου «Νεοελληνική Σύνταξις» του Τζάρτζανου (ΟΕΒΔ, 1979: 7).

Το συντακτικό του Τζάρτζανου παρουσιάζει τα επιρρήματα σε ξεχωριστό κεφάλαιο μαζί με άλλα άκλιτα μέρη του λόγου, τις προθέσεις (1α) και τα επιφωνήματα, (1β), δηλαδή λέξεις που εκφράζουν χαρά, λύπη, έκπληξη. Όσον αφορά τα επιρρήματα, δεν παραθέτει πουθενά τον ορισμό τους ως άκλιτα μέρη του λόγου που προσδιορίζουν ρήματα ή προτάσεις και δηλώνουν τόπο, χρόνο, τόπο κ.ά.. Διατυπώνει μόνο παρατηρήσεις για τις σημασίες μερικών επιρρημάτων (1γ) και επιρρηματικών φράσεων (1δ), παραθέτοντας απαρχαιωμένα παραδείγματα κυρίως από την ποίηση. Περιορίζεται, δηλαδή, στην εξέταση συγκεκριμένων επιρρημάτων, δίνοντας όμως αναλυτικά τη σημασία του καθενός, τον τρόπο που χρησιμοποιούνται και τις σχέσεις που δηλώνουν κάθε φορά (τρόπο, τόπο, χρόνο, ποσό, αιτία, όργανο, αναφορά) (Τζάρτζανος, 1946: 225-228).

¹ Στο παρόν κείμενο, ο όρος «μαθητές» χρησιμοποιείται για λόγους ευκολίας και περιλαμβάνει εξίσου μαθητές και μαθήτριες, χωρίς διάκριση φύλου.

(1α) αντί, από, για, κατά

(1β) ω!, πω πω!

(1γ) ακόμη, εμπρός, έξαφνα, έτσι, κάπου, κοντά, μόλις, όλο

(1δ) μια φορά

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι περισσότερο αναλύει τη σημασία των παραπάνω επιρρημάτων σε συνδυασμό με την πρόταση στην οποία βρίσκονται. Για παράδειγμα, στο (2α) το *ακόμη* βρίσκεται σε καταφατική πρόταση και σημαίνει τη συνέχιση μιας πράξης, ενώ σε αποφατική πρόταση (2β) υποδηλώνει μια πράξη που πρόκειται να γίνει. Το *εμπρός* χρησιμοποιείται κανονικά ως αντίθετο του *πίσω* αλλά και σε συγκρίσεις (3α) ή ως προτρεπτικό (3β) ή ακόμα και μόνο του ως επιφώνημα (3γ). Τα μόνα επιρρήματα σε -ως στα οποία γίνεται αναφορά στη συγκεκριμένη γραμματική είναι τα *αμέσως* και *απροσδόκητως*, που απλά παρατίθενται ως σημασία του τροπικού επιρρηματος *έξαφνα*, χωρίς όμως να γίνεται περαιτέρω σχολιασμός ή διάκριση με την αντίστοιχη μορφή των επιρρημάτων σε -α *άμεσα*, *απροσδόκητα* (Τζάρτζανος, 1946: 226). Δεν γίνεται, δηλαδή, καμία αναφορά σε μορφολογικά κριτήρια και στον σχηματισμό των επιρρημάτων σε -ως από τα επίθετα σε -ης -ες (4α) ούτε των επιρρημάτων σε -α από τον πληθυντικό του ουδετέρου σε -ος (4β). Επομένως, δεν αναφέρεται ούτε στην περίπτωση των δίτυπων επιρρημάτων που εξετάζουμε, δηλαδή, στη δυνατότητα ορισμένων επιθέτων, που τονίζονται στην προπαραλήγουσα, να σχηματίζουν εναλλακτικό επιρρηματικό τύπο σε -ως (4γ).

(2α) Ακόμη σωροί κείτονται τα κόκαλά τους εκεί.

(2β) Δεν ήρθε ακόμη.

(3α) Τί' ναι ο πόνος μπρος στα κάλλη;

(3β) Εμπρός γράφετε!

(3γ) Εμπρός! Κύριοι!

(4α) αληθής > αληθώς

(4β) άγριος > άγρια

(4γ) άμεσος > άμεσα και αμέσως

1.1.2 «Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας» των Βαμπούλη και Ζούκη (1967)

Το διάστημα 1961-1974 (με εξαίρεση το 1965-67) ως επίσημη γραμματική του Δημοτικού σχολείου χρησιμοποιήθηκε η «Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας» των Βαμπούλη και Ζούκη, η οποία ουσιαστικά αποτελεί μια σύνοψη της γραμματικής του Τζάρτζανου και η πρώτη της κυκλοφορία στο εμπόριο χρονολογείται το 1956 (Καρατζόλα, 2000).

Η συγκεκριμένη γραμματική εξετάζει τα επιρρήματα σε ξεχωριστό κεφάλαιο μαζί με τα άκλιτα μέρη του λόγου, τις προθέσεις (5), τους συνδέσμους (6α) έως (6γ) και τα επιφωνήματα (7α) έως (7γ). Μετά την παράθεση πολλών παραδειγμάτων με άκλιτα μέρη του λόγου στην καθαρεύουσα, ξεκινάει το κεφάλαιο με την ανάλυση των επιρρημάτων (Βαμπούλη & Ζούκη, 1967: 144-145). Τα επιρρήματα τα ταξινομεί με βάση τη σημασία τους σε τοπικά (8α), χρονικά (8β), τροπικά (8γ), ποσοτικά (8δ) και βεβαιωτικά (8ε). Αναφέρεται επίσης στον βασικό συντακτικό ρόλο των επιρρημάτων, τον προσδιορισμό ρημάτων (Βαμπούλη & Ζούκη, 1967: 145-146). Στα τροπικά επιρρήματα (8γ), στα οποία ανήκουν όσα επιρρήματα φανερώνουν τρόπο και απαντούν στην ερώτηση πώς, διαπιστώνουμε ότι αναφέρει αρκετά επιρρήματα σε -ως και μάλιστα στα βεβαιωτικά (8ε) παρατηρούμε μία διτυπία στο ζεύγος *βέβαια* – *βεβαίως*. Αν και η αναφορά που γίνεται στα δίτυπα επιρρήματα στη συγκεκριμένη γραμματική είναι σύντομη και συνοπτική, ωστόσο, επισημαίνει ότι στον προφορικό λόγο τα τροπικά επιρρήματα (8γ) συνήθως λήγουν σε -α, χωρίς όμως περαιτέρω αναφορά στις περιπτώσεις που αυτή η αλλαγή μπορεί να διαφοροποιήσει και το νόημα (Βαμπούλη & Ζούκη, 1967: 145). Εν ολίγοις, δηλώνει ως βασικό παράγοντα επιλογής της μορφής των επιρρημάτων σε -ως ή -α το είδος του λόγου, αν πρόκειται δηλαδή για γραπτό ή προφορικό λόγο.

(5) ανά, παρά, κατά, δια

(6α) συμπλεκτικοί: και, ούτε, μήτε, ουδέ, μηδέ

(6β) διαζευκτικοί: ή, είτε – είτε.

(6γ) αντιθετικοί: αλλά, μεν, δε, όμως, αν και κ.ά.

(7α) όταν εκφράζεται θαυμασμός: α! ω! πω πω!

(7β) όταν γελάμε: χα, χα, χα!

(7γ) όταν εκφράζουμε ευχή: είθε!

(8α) εδώ, εκεί, κάτω, έξω, δεξιά, αριστερά

(8β) τώρα, τότε, συνεχώς, συχνά

(8γ) καλώς, κακώς, ακριβώς, αληθώς, ευχαρίστως, ματαίως, λιανικώς, χονδρικώς

(8δ) πολύ, σχεδόν, αρκετά

(8ε) βεβαίως, βέβαια, ίσως, πράγματι

1.1.3 «Νεοελληνική Γραμματική, αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής» (1977) και «Νεοελληνική Γραμματική της Ελληνικής» (1941) του Τριανταφυλλίδη

Η «Νεοελληνική Γραμματική» (1941) του Τριανταφυλλίδη αποτελεί ένα σημαντικό έργο με εκπαιδευτικό κυρίως προσανατολισμό και με σκοπό την περιγραφή και ρύθμιση της κοινής νεοελληνικής προκειμένου να ανταποκριθεί στις εκπαιδευτικές ανάγκες. Το μνημειώδες αυτό έργο της Γραμματικής του Τριανταφυλλίδη γράφτηκε υπό τη σκιά ακόμα του γλωσσικού ζητήματος. Μάλιστα, χαρακτηριστικό της αποτελεί το κεφάλαιο που αναφέρεται στην ιστορία της γλώσσας, ξεκινώντας από την αρχαία ελληνική και φτάνοντας στη νεοελληνική γλώσσα, πράγμα που δείχνει ότι αν και συγχρονική περιέχει και στοιχεία διαχρονικής θεώρησης. Το 1949 εκδόθηκε μια επιτομή της με τον τίτλο «Μικρή νεοελληνική γραμματική», η οποία υπήρξε σημαντικό βοήθημα τόσο για τους μαθητές όσο και για τους εκπαιδευτικούς. Στη συνέχεια, το διάστημα 1965-67, καθώς και τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, χρησιμοποιήθηκε στα ελληνικά σχολεία μια νέα επιτομή της «μικρής» Γραμματικής του 1949, η «Μικρή νεοελληνική γραμματική του δημοτικού» (Καραντζόλα, 2000). Κατόπιν, ακολούθησε η «Νεοελληνική Γραμματική, αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής» (1977), την οποία εξετάζουμε στην παρούσα ενότητα μαζί με την πανεπιστημιακή έκδοση της Γραμματικής του Τριανταφυλλίδη (1941).

Στη «Νεοελληνική Γραμματική, αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής» (1977), τα επιρρήματα εξετάζονται στο κεφάλαιο με τα άκλιτα μέρη του λόγου μαζί με τις προθέσεις (9), τους συνδέσμους (10α) έως (10δ) και τα επιφωνήματα (11) και μάλιστα αποτελούν το πρώτο άκλιτο μέρος του λόγου που παρουσιάζεται. Αναφέρεται ότι η λειτουργία

τους είναι να προσδιορίζουν ρήματα ή επίθετα ή άλλα επιρρήματα και να λειτουργούν με βάση τη σημασία τους ως δείκτες τόπου, χρόνου κ.τ.λ.. Έτσι, τα επιρρήματα τα χωρίζει σε πέντε κατηγορίες με βάση τη σημασία τους: σε τοπικά (12α), χρονικά (12β), τροπικά (12γ), ποσοτικά (12δ), βεβαιωτικά/διστακτικά/αρνητικά (12ε) (Τριανταφυλλίδης, 1977:191). Ωστόσο, σε αντίθεση με το συντακτικό του Τζάρτζανου, γίνεται ξεχωριστή αναφορά στα επιρρήματα σε -α και στα επιρρήματα σε -ως, τα οποία και αναλύει με βάση μορφολογικά κριτήρια. Πιο αναλυτικά, σχετικά με τα επιρρήματα σε -α, τονίζει την πληθώρα τέτοιων επιρρημάτων που σχηματίζονται από τον πληθυντικό των ουδετέρων των επιθέτων (13α), παραθέτοντας και τα αντίστοιχα παραδείγματα (13β). Τα περισσότερα τέτοια επιρρήματα αναφέρει ότι λειτουργούν ως δείκτες τρόπου, αν και υπάρχουν και ορισμένα τοπικά (13γ), χρονικά (13δ) και ποσοτικά (13ε) (Τριανταφυλλίδης, 1977: 193). Στη συνέχεια, αναφέρει ότι ορισμένα επιρρήματα σε -α (-ά) μπορεί να σχηματιστούν και με την κατάληξη -ως (-ώς), παραθέτοντας κάποια παραδείγματα όπως στο (14). Παράλληλα, αναφέρεται στην κατηγορία των επιρρημάτων σε -ως που σχηματίζονται από τα επίθετα σε -ης, -ης, -ες όπως για παράδειγμα στο (15). Τέλος, παραθέτει έναν συγκεντρωτικό πίνακα των πιο συνηθισμένων επιρρημάτων με βάση κυρίως τη σημασία τους (βλ. Εικόνα 1) (Τριανταφυλλίδης, 1977: 193-194). Στον πίνακα 1, λοιπόν, παρατηρούμε ότι στα τοπικά επιρρήματα συγκαταλέγονται αρκετά με κατάληξη -α, στα τροπικά αρκετά τόσο με κατάληξη -α όσο και -ως με το ζεύγος *καλώς – καλά* να εμφανίζεται και με τους δύο τύπους και τέλος, στα βεβαιωτικά πιο συνηθισμένο φαίνεται το *βέβαια* με την κατάληξη -α αλλά και το *ορισμένως* με την κατάληξη -ως.

(9) με, για, κατά, μετά, ίσαμε

(10α) συμπλεκτικοί: και, ούτε, μήτε

(10β) ειδικοί: πως, που, ότι

(10γ) υποθετικοί: αν, σαν, άμα

(10δ) αιτιολογικοί: γιατί, επειδή, αφού

(11) ω! οχ! αχ!

(12α) που, εδώ, εκεί, παντού

(12β) πότε, ποτέ, όποτε, κάποτε

(12γ) έτσι, καλά, κακά, κάπως

(12δ) τόσο, πολύ, όσο

(12ε) βέβαια, πιθανόν, όχι

(13α) ωραίος – ωραία (πληθ. ουδ.) – ωραία (επίρ.)

(13β) περάσαμε ωραία

(13γ) χαμηλά, δεξιά

(13δ) αδιάκοπα

(13ε) αρκετά

(14) βέβαια – βεβαίως, χοντρικά – χοντρικώς, σπάνια – σπανίως

(15) σαφής > σαφώς, ακριβής > ακριβώς, συνεχής > συνεχώς

	1. Τοπικά	2. Χρονικά	3. Τροπικά	4. Ποσοτικά	5. Βεβαιωτικά κ.ά.
α. Ερωτηματικά	πού; (πουνθε;)	πότε;	πώς;	πόσο;	α) Βεβαιωτικά
β. Αόριστα	κάπου, πουνθενά, αλλού,	κάποτε, κάπου κάπου, πότε πότε, άλλοτε,	κάπως, αλλιώς, αλλιώςτικα,	κάμποσο,	ναι, μάλιστα, βέβαια, βεβαιότατα, ορισμένως, αλήθεια (αληθινά), σωστά.
γ. Δεικτικά	εδώ, εκεί, αυτού, παντού,	τότε, τώρα, ποτέ,	έτσι, μαζί,	τόσο,	β) Διστακτικά ίσως, τάχα (τάχατε), δήθεν, πιθανόν, άραγε.
δ. Αναφορικά	εκεί που, όπου, οποδήποτε,	τότε που, όποτε, οποτεδήποτε,	όπως, καθώς; ως, σαν,	όσο, οσοδήποτε,	
ε. Διάφορα	(ε)πάνω, κάτω, καταγής, μέσα, έξω, (ε)μπρός, πίσω, δεξιά, αριστερά, ψηλά, χαμηλά, πλάι, δίπλα, κοντά, μακριά, απέναντι, γύρω, ολόγυρα, μεταξύ, αναμεταξύ, ανίμεσα, πίερα, αντίπερα, βόρεια, νότια, ανατολικά, δυτικά, βορειοανατολικά, νοτιοανατολικά κτλ.	αμέσως, ευθύς, κυόλας, ήδη, πια, μόλις, ακόμη (ακόμα), πάλι, ξανά, συνχά, συνήθως, ύστερα, έπειτα, κατόπιν, πρώτα, πριν, πρωτότερα, νωρίς, αργά, γρήγορα, συνάμα, αδιάκοπα, έγκαιρα, χτες, προχτές, σήμερα, (ε)φές, απόψε, αύριο, μεθαύριο, πέρ(υ)σι, πρόπερσι, φέτος, τον χρόνο κτλ.	καλά, κακά, σιγά, έξαφνα (άξαφνα, ξαφνικά), ίσια, ωραία, χωριστά, μόνο, μονάχα (μοναχά), διαρκώς, μεμιάς, μονομιάς, επίσης, επικεφαλής, ιδίως, κνρῶς, ειδεμή, του κάκου, τυχόν, καλώς, ακριβώς, εντελώς, ευτυχώς, εξής, ελληνικά, γαλλικά, χωριάτικα κτλ.	μόνο, πολύ, περισσότερο, πιο, λίγο, λιγάκι, λιγότερο, κομμάτι, αρκετά, σχεδόν, τουλάχιστο(ν), πάνω κάτω, περίπου, καθόλου, διόλου, ολωσδιόλου, ολότελα, μάλλον, εξίσου, μόλις κτλ.	γ) Αρνητικά όχι, δε(ν), μη(ν), όχι βέβαια.

Εικόνα 1: Συγκεντρωτικός πίνακας των πιο συνηθισμένων επιρρημάτων

Εξετάζοντας στη συνέχεια την έκδοση της Νεοελληνικής Γραμματικής του Τριανταφυλλίδη του 1941, διαπιστώνουμε ότι παρουσιάζει τα τροπικά επιρρήματα με περισσότερες λεπτομέρειες και μάλιστα τα διακρίνει σε τρεις κατηγορίες: στα ερωτηματικά (16α) που απαντάνε στην ερώτηση *πώς*;, στα αναφορικά (16β) και στα θετικά (16γ). Στα κυριότερα τροπικά επιρρήματα αναφέρει μεν το *καλά*, αλλά επισημαίνει ότι σε ορισμένες φράσεις χρησιμοποιείται το *καλώς* με γενικότερη σημασία (16δ). Επίσης, αναφέρει τροπικά επιρρήματα που αφορούν τις γλώσσες (16ε) και τροπικά επιρρήματα που αφορούν το ντύσιμο (16στ) (Τριανταφυλλίδης, 1941: 379). Έπειτα, γίνεται ξεχωριστή αναφορά στα επιρρήματα σε -α, παραθέτοντας πολλά παραδείγματα όπως το (17α) και (17β), με τον πληθυντικό του ουδέτερου του επιθέτου από τον οποίο σχηματίζονται και με προτάσεις στις οποίες μπορεί να χρησιμοποιηθούν ως επιρρήματα. Στη συγκεκριμένη γραμματική αναφέρει ως επιπρόσθετη κατηγορία τα επίθετα σε -τος (18) από τα οποία συχνά σχηματίζονται επιρρήματα σε -α (Τριανταφυλλίδης, 1941: 380). Επιπλέον, αναφέρεται στα επιρρήματα που σχηματίζονται από το ουδέτερο της παθητικής μετοχής (19α), δίνοντας και αντίστοιχα παραδείγματα με ολόκληρες προτάσεις (19β) και επισημαίνοντας ότι αυτού του είδους τα επιρρήματα συνήθως τα συναντάμε στη νεότερη λογοτεχνία όπως στον Καρκαβίτσα (Τριανταφυλλίδης, 1941: 380). Όσον αφορά τα επιρρήματα σε -ως, στη συγκεκριμένη έκδοση θίγονται δύο βασικοί παράμετροι χρήσης τους, οι οποίοι απουσιάζουν από την έκδοση της Νεοελληνικής Γραμματικής του Τριανταφυλλίδη του 1977. Πρώτον, τα επιρρήματα σε -ως είναι χρήσιμα, όταν το προσδιοριζόμενο επίθετο (ή μετοχή) τελειώνει επίσης σε -α και είναι πιθανό να δημιουργηθεί σύγχυση και ασάφεια αν και το επίρρημα τελειώνει σε -α (20α). Στην περίπτωση, όμως, που δεν υπάρχει κίνδυνος να δημιουργηθεί σύγχυση, μπορεί το επίρρημα να σχηματιστεί σε -α (20β) (Τριανταφυλλίδης, 1941: 380-381). Δεύτερον, μερικά επιρρήματα σε -ως έχουν διαφορετική σημασία από τα αντίστοιχα επιρρήματα σε -α (21). Ειδική μνεία γίνεται για το επίρρημα *αμέσως*, το οποίο μόνο με την κατάληξη -ως εντάσσεται στα χρονικά επιρρήματα σε αντίθεση με το τροπικό *άμεσα*, που στην ανάγκη ως τροπικό επίρρημα μπορεί να εκφραστεί και με τον τύπο *αμέσως*, ως αντίθετο δηλαδή του *έμμεσα* ή *εμμέσως* (Τριανταφυλλίδης, 1941: 381).

(16α) καλά, κακά, σιγά, έξαφνα

(16β) καθώς, όπως

(16γ) έτσι, μαζί, κάπως, οπωσδήποτε

- (16δ) καλώς όρισες, καλώς να ορίσει, καλώς τον Πέτρο, καλώς τη
- (16ε) ελληνικά, γαλλικά, αρβανίτικα
- (16στ) βλάχικα, φράγκικα, χωριάτικα
- (17α) ωραίος > ωραία: Περάσαμε ωραία.
- (17β) γρήγορος > γρήγορα: Έλα γρήγορα!
- (18) κουφωτός – κουφωτά, ξυστός – ξυστά, κολλητός – κολλητά, σταυρωτός – σταυρωτά
- (19α) δικαιολογημένος > δικαιολογημένα
- (19β) Το φέρσιμό του κατακρίθηκε δικαιολογημένα.
- (20α) Όλα αυτά είναι απολύτως σωστά (όχι απόλυτα σωστά).
- (20β) Εξαιρετικά ωραία!
- (21) ακριβώς – ακριβά, εκτάκτως – έκτακτα, ευχαρίστως – ευχάριστα

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι η Νεοελληνική Γραμματική του 1941 περιλαμβάνει πλουσιότερο υλικό σε σχέση με την Νεοελληνική Γραμματική του 1977 και σημαντικές παρατηρήσεις για τη χρήση των δίτυπων επιρρημάτων, καθώς και για τη θέση τους στην πρόταση. Επίσης, παραθέτει πολλά παραδείγματα από τον προφορικό και γραπτό λόγο, αν και κάποιες στερεότυπες εκφράσεις είναι απαρχαιωμένες. Το σημαντικό της Νεοελληνικής Γραμματικής του 1941 είναι ότι ναι μεν πραγματεύεται τα επιρρήματα με σημασιολογικούς όρους, ωστόσο δεν παραβλέπει τα χαρακτηριστικά της κατανομής τους (Κανάκης, 2009).

1.1.4 «Νεοελληνική γραμματική της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού» του Τσολάκη (1983)

Μέχρι το 1990, βοήθημα για τον δάσκαλο και τον μαθητή του Δημοτικού αποτελούσε η γραμματική του Τριανταφυλλίδη. Στη συνέχεια, τον ρόλο αυτό αναλαμβάνει η γραμματική του Τσολάκη έως και το 2010, αδιάλειπτα για είκοσι περίπου χρόνια. Οι δύο αυτές γραμματικές, αν και ο βαθμός συνάφειάς τους ως προς τη δομή και την περιγραφή γραμματικών κανόνων

είναι μεγάλος, ωστόσο, χρησιμοποιούν διαφορετικά κείμενα και παραδείγματα προκειμένου να αναδείξουν τα γραμματικά φαινόμενα.

Όσον αφορά τα επιρρήματα, η γραμματική του Τσολάκη αρχικά παραθέτει ένα απόσπασμα από το μυθιστόρημα «Αιολική Γη» του Ηλία Βενέζη. Στη συνέχεια, αναφέρει τον λειτουργικό ρόλο των επιρρημάτων στην πρόταση να συνοδεύουν κυρίως ρήματα και σπανιότερα επίθετα ή άλλα επιρρήματα σε συνδυασμό με τον σημασιολογικό ρόλο που επιτελούν, φανερώνοντας τόπο, χρόνο, τρόπο, ποσό, επιβεβαίωση, άρνηση (Τσολάκης, 1983: 259). Στα τροπικά επιρρήματα χρησιμοποιεί ορισμένα παραδείγματα (22α), χωρίς όμως να θίγει τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά, δηλαδή δεν κάνει καμία αναφορά στην προέλευση του σχηματισμού τους ούτε στην περίπτωση επιλογής διαφορετικής κατάληξης (22β). Ωστόσο, παραθέτει έναν πίνακα (βλ. Εικόνα 2), επισημαίνοντας την ορθογραφία των επιρρημάτων και διακρίνοντας τα επιρρήματα που τελειώνουν σε -ως από τις αντίστοιχες εξαιρέσεις σε -ος (Τσολάκης, 1983: 260-261). Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο το φαινόμενο των δίτυπων επιρρημάτων παρουσιάζεται ακροθιγώς και χωρίς περαιτέρω αναλύσεις για τον σχηματισμό και τις σημασίες των επιρρημάτων σε -ως και -α.

(22α) κακά, καλά, ήσυχα

(22β) κακώς, καλώς, ησύχως

Τελειώνουν σε	Παράδειγματα	Εξαιρέσεις
-ω -ως	κάτω, εδώ κ.ά. αμέσως, κακώς κ.ά.	εμπρός, εντός, εκτός, (ε)-φέ-τος, τέλος
-ια -ις	ανάγια, βαθιά κ.ά. μόλις, ολονυχτίς κ.ά.	Γράφονται με η μερικά σύνθετα με γενική: ε- ξαρχής, καταγής, επί- σης, επικεφαλής κ.ά.

Εικόνα 2: Ορθογραφία των επιρρημάτων

1.1.5 «Νεοελληνική Γραμματική» του Τσοπανάκη (1998)

Η Γραμματική του Τσοπανάκη, που αποτελείται από 828 σελίδες και έξι τμήματα, με το τμήμα της μορφολογίας να αποτελεί το κύριο σώμα του έργου του, στοχεύει σε κοινό όπως είναι οι φιλόλογοι, γλωσσολόγοι, φοιτητές που θα διδάξουν γλωσσικά μαθήματα και γενικότερα όσοι ενδιαφέρονται για τη γραμματική (Τσαγγαλίδης, 2007). Το έργο αυτό περιλαμβάνει πλήθος παραδειγμάτων, ωστόσο ο όγκος του για τον μέσο αναγνώστη είναι απαγορευτικός. Τα επιρρήματα αναλύονται στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο του τμήματος της Μορφολογίας, που αφορά τα άκλιτα μέρη του λόγου και εξετάζει ξεχωριστά καθεμιά από τις τέσσερις κατηγορίες: επιρρήματα, προθέσεις, συνδέσμους και επιφωνήματα.

Όσον αφορά τα επιρρήματα, αρχικά δίνει τον ορισμό τους ως προσδιορισμό του ρήματος, στο οποίο προστίθεται και χαρακτηρίζει. Επιπλέον, αναφέρει ότι τα επιρρήματα μπορεί ενίοτε να προσδιορίζουν ουσιαστικά και επίθετα, όταν αυτά έχουν ρηματική σημασία, όταν δηλαδή το θέμα τους έχει ρηματική ρίζα, καθώς και άλλα επιρρήματα ή επιρρηματικές φράσεις (Τσοπανάκης, 1998: 504-505). Αναφέρεται, επίσης, λεπτομερώς στη λειτουργία των επιρρημάτων να προσκομίζουν στα ρήματα ειδικές σημασίες και να τα προσδιορίζουν από διάφορες απόψεις (Τσοπανάκης, 1998: 505). Αρχικός τους σκοπός ήταν να δηλώνουν τις βασικές έννοιες της ανθρώπινης αντίληψης όπως του χρόνου ή του χώρου (23α). Καθώς όμως οι ανάγκες του ανθρώπου επεκτείνονταν, δημιουργήθηκε η ανάγκη να προστεθούν στη γλώσσα νέες λέξεις και κατηγορίες λέξεων τόσο για τα ουσιαστικά, τα επίθετα και τα ρήματα όσο και για τα επιρρήματα. Πιο συγκεκριμένα, για τα επιρρήματα δημιουργήθηκαν με τη σύνθεση νέες λέξεις προκειμένου να εμπλουτιστούν οι έννοιες του χώρου και του χρόνου (23β). Παράλληλα, οι σχέσεις πραγμάτων και ανθρώπων οδήγησαν σε νέες έννοιες όπως αυτή του τρόπου, του ποσού, της αιτίας, της αναφοράς τις οποίες ο άνθρωπος έπρεπε να αναγνωρίσει και να προσδιορίσει. Το παράδειγμα (24α) και (24β) μας δείχνει πώς από την έννοια του χρόνου πέρασε στην έννοια του ποσού. Μάλιστα, κατηγοριοποιεί τα επιρρήματα με βάση τις καταστάσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς και του ανθρώπινου λόγου που προσδιορίζουν όπως είναι η ερώτηση, η πιθανότητα, η αμφιβολία, η ευχή, απαγόρευση κ.τ.λ. (Τσοπανάκης, 1998: 506). Όλη αυτή η διαδικασία αντανάκλα αφενός τη δυναμική φύση της γλώσσας και αφετέρου την παράλληλη εξέλιξή της με την ανάπτυξη της ανθρώπινης σκέψης και κοινωνίας.

(23α) αύριο, πάνω, κάτω

(23β) μεθαύριο, παραπάνω, παρακάτω

(24α) Έβρεχε χθες και προχθές και βρέχει και σήμερα.

(24β) Βρέχει τρεις μέρες (πολύ).

Στη συνέχεια, κατηγοριοποιεί τα επιρρήματα ως προς τη μορφή, εννοώντας τον φωνητικό τύπο και τις κατάληξεις με τις οποίες εκφέρονται, ενώ παράλληλα εξετάζει και την προέλευση τους, από ποιες δηλαδή λεξικές και συντακτικές κατηγορίες προέρχονται προκειμένου να μπορούμε να αντιληφθούμε την παρουσία τους στον λόγο (Τσοπανάκης, 1998: 507). Ξεκινώντας, λοιπόν, με βάση τη μορφή διακρίνει τα επιρρήματα σε -ως, -α, -ην, -ής, -ίς, -ον, -ας και -θεν. Όσον αφορά τα επιρρήματα σε -ως, που εξετάζουμε στην παρούσα εργασία, αναφέρει ότι η συγκεκριμένη κατάληξη ήταν η πιο συνηθισμένη στην αρχαία εποχή για τον σχηματισμό επιρρημάτων που προέρχονταν από επίθετα και παραθέτει παραδείγματα όπως το (25) (Τσοπανάκης, 1998: 507). Ωστόσο, παρόμοια με τη Γραμματική των Βαμπούλη και Ζούκη (1967: 145), αναφέρεται στο είδος του λόγου στον οποίο χρησιμοποιούνται και επισημαίνει ότι τα επιρρήματα με αυτή την κατάληξη προτιμώνται περισσότερο στον γραπτό, επιστημονικό λόγο και λιγότερο στον προφορικό. Στην πορεία των χρόνων, η κατάληξη -ως υποχώρησε, τη θέση της πήρε η κατάληξη -α και από κάθε τριγενές και τρικατάληκτο επίθετο σε -ος σχηματίστηκε το αντίστοιχο επίρρημα σε -α (26) (Τσοπανάκης, 1998: 507). Σύμφωνα με τον Τσοπανάκη (1998: 520), τα περισσότερα τροπικά επιρρήματα σχηματίζονται ή μπορούν να σχηματιστούν τόσο από επίθετα σε -ος -η -ο και -ικός -ική -ικό όσο και από μετοχές παθητικού Παρακειμένου σε -μένος -μένη -μένο με τη μετατροπή της κατάληξης του ουδετέρου από -ο σε -α, δηλαδή σαν την ονομαστική ή αιτιατική του πληθυντικού του ουδετέρου. Αναλύοντας όμως και συντακτικές παραμέτρους, εξετάζει την περίπτωση η κατάληξη -α, η οποία μπορεί να αφορά κάθε είδους επίρρημα (χρονικό, τοπικό και κυρίως τροπικό), να προωθείται από τη σύνταξη του σύστοιχου αντικειμένου (27α). Με λίγα λόγια, παραλείπεται το ουσιαστικό που βρίσκεται σε ουδέτερο γένος πληθυντικού αριθμού και η κατάληξη -α επεκτείνεται στο επίρρημα. Έτσι ο επιθετικός προσδιορισμός γίνεται επιρρηματικός, κυρίως τροπικός (27β) (Τσοπανάκης, 1998: 593).

(25) άμεσος – αμέσως, ασφαλής – ασφαλώς, ίσος – ίσως

(26) καλός – καλά, μόνιμος – μόνιμα, νόμιμος – νόμιμα

(27α) Τα αηδόνια κελαηδούν γλυκά κελαηδήματα > Τα αηδόνια κελαηδούν γλυκά.

(27β) Φάγαμε καλά φαγητά > Φάγαμε καλά.

Ο Τσοπανάκης (1998: 520) τονίζει, όμως, ότι η κατάληξη -ως συνεχίζει να επιβιώνει σε κάποια γνωστά επιρρήματα όπως στο επίρρημα *αμέσως*. Μάλιστα η κατάληξη αυτή ευνοείται κυρίως στα τριγενή και δικατάληκτα επίθετα (28), καθώς στα συγκεκριμένα επιρρήματα η αναγκαστική και αδόκιμη προσαρμογή της κατάληξης -ως στην κατάληξη -α, υποκαθιστώντας τη λόγια μορφή των επιρρημάτων με τη δημοτική, θα αποτελούσε γλωσσική παραφωνία και το αποτέλεσμα δεν θα ήταν ούτε φυσικό ούτε αποδεκτό από τη γλωσσική κοινότητα (28β). Στο σημείο αυτό επισημαίνει τη σημασιολογική διαφορά του *ακριβώς* με το *ακριβά*, καθώς το επίρρημα *ακριβά* δεν έχει την ίδια σημασία με το επίρρημα *ακριβώς*, γιατί προήλθε από το επίθετο *ακριβός* -ή -ό που σημαίνει *πολύτιμος*. Όσον αφορά τα επίθετα σε -ος αναφέρει ότι τα περισσότερα υιοθέτησαν την κατάληξη -α, κάποια βρίσκονται μεταξύ -ως και -α (29) και κάποια μετατρέπονται λανθασμένα σε -α, οδηγώντας πολλές φορές σε αδόκιμες μορφές που δεν λαμβάνουν υπόψη τη φυσικότητα της γλώσσας. Ένα τέτοιο παράδειγμα λανθασμένης μετατροπής, που επιφέρει σημασιολογική διαφοροποίηση, είναι το επίρρημα *αμέσως* που σημαίνει *στη στιγμή* και διαφοροποιείται από το *άμεσα* που σημαίνει *ευθέως* και είναι το αντίθετο του *έμμεσα* ή *εμμέσως*. Χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση του επιρρηματος *ορθώς* που όμως στη στερεοτυπική έκφραση *ορθά κοφτά* υιοθετεί την κατάληξη -α (Τσοπανάκης, 1998: 520-521). Ο Τσοπανάκης (1998: 521), αναφερόμενος στον ζήλο πολλών δημοτικιστών και προοδευτικών, κάνει λόγο για ισοπέδωση των καταλήξεων -ως σε -α και αυθαίρετες κατασκευές με αμφίβολα αποτελέσματα. Τέλος, δηλώνει κατηγορηματικά ότι στη γλώσσα μας δεν υπάρχουν επιρρηματικοί τύποι σε -α όπως στο (30α), μιας και οι αντίστοιχες μετοχές (30β) από τις οποίες προέρχονται όπως και τα αντίστοιχα ρήματα (30γ), καθώς και τα επίθετα (30δ) ήταν λόγια και επομένως, σχηματίζουν επιρρήματα μόνο σε -ως (30ε).

(28α) ο, η ακριβής – το ακριβές > ακριβώς, ο, η αγενής – το αγενές > αγενώς,

ο, η ασθενής – το ασθενές > ασθενώς

(28β) αγενά, ασθενά

(29) αιωνίως – αιώνια, ασχέτως – άσχετα, εγκαίρως – έγκαιρα

(30α) ενδεχόμενα, επόμενα, προηγούμενα, πιθανά

(30β) ενδεχόμενος, επόμενος, προηγούμενος

(30γ) ενδέχεται, προηγούμαι

(30δ) άμεσος, πιθανός -ή -ό

(30ε) ενδεχομένως, επομένως, προηγουμένως, αμέσως, πιθανώς

Αντίθετα, όπως αναφέρει ο Τσοπανάκης (1998: 521) στη γραμματική του, υπάρχουν επιρρήματα μεσοπαθητικών μη λόγιων ρημάτων που σχηματίζονται μόνο σε -α (31α). Το ίδιο συμβαίνει και με πολλά άλλα επιρρήματα μετοχών και κοινών επιθέτων που επίσης σχηματίζονται μόνο σε -α κ.ά.. Αυτό που μπορούμε να υποθέσουμε σε αυτήν την περίπτωση είναι ότι οι τύποι αυτοί σχηματίστηκαν κατευθείαν σε -α, γι' αυτόν τον λόγο έχουμε και τροπικά επιρρήματα σε -α από μετοχές μεσοπαθητικού παρακειμένου, χωρίς να υπάρχουν οι αντίστοιχοι μεσοπαθητικοί τύποι των ρημάτων (31γ) και, μερικές φορές, χωρίς να υπάρχουν καν τα αντίστοιχα ρήματα όπως στο (31δ).

(31α) χαριτωμένα, θυμωμένα, μουτρωμένα, παθιασμένα

(31β) καθυστερημένα, πετυχημένα, λανθασμένα, αζημέρωτα, ζουμερά, βραχνά, ξερά

(31γ) τρομαγμένα, φοβισμένα, δυστυχισμένα, πεινασμένα

(31δ) χαριτωμένα, πολιτισμένα, μυαλωμένα, μανιασμένα

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι η γραμματική του Τσοπανάκη αναλύει τα επιρρήματα σε -ως και -α εκτενέστερα σε σχέση με τις προηγούμενες γραμματικές που εξετάσαμε στην παρούσα ενότητα. Μάλιστα, αναφέρεται με πολλές λεπτομέρειες και πλήθος παραδειγμάτων σε μορφολογικές παραμέτρους, που αφορούν τον σχηματισμό των επιρρημάτων από επίθετα, συντακτικές, που αφορούν τη θέση τους στην πρόταση, καθώς και σημασιολογικές παραμέτρους, που σχετίζονται με τη σημασία τους και επηρεάζουν την επιλογή της κατάληξης -ως ή -α.

1.2 Συμπέρασμα

Έχοντας εξετάσει τις παραδοσιακές γραμματικές, διαπιστώνουμε ότι τα επιρρήματα σε -ως και -α αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστές κατηγορίες με διαφορετικούς κανόνες σχηματισμού και χρήσης. Το συντακτικό του Τζάρτζανου (1946) επικεντρώνεται στη σημασία των επιρρημάτων στην πρόταση, ενώ η γραμματική των Βαμπούλη και Ζούκη (1967) τονίζει την προτίμηση των επιρρημάτων σε -α στον προφορικό λόγο. Οι γραμματικές του Τριανταφυλλίδη (1941, 1977) κατηγοριοποιούν τα επιρρήματα με βάση σημασιολογικά και μορφολογικά κριτήρια, αναφέροντας ότι τα επιρρήματα σε -α λειτουργούν συχνά ως δείκτες τρόπου. Ο Τσολάκης (1983) επικεντρώνεται στον λειτουργικό ρόλο και την ορθογραφία των επιρρημάτων, ενώ ο Τσοπανάκης (1998) αναλύει πιο πολύπλευρα τις μορφολογικές και σημασιολογικές διαφορές, προωθώντας τη χρήση της κατάληξης -ως στον γραπτό λόγο. Συμπερασματικά, παρατηρούμε, ότι στις παραδοσιακές γραμματικές υπάρχουν αυστηροί κανόνες για τη χρήση και την κατηγοριοποίηση των επιρρημάτων και συνήθως προωθείται ο τύπος σε -ως, ιδιαίτερα στον γραπτό και επίσημο λόγο, ενώ ο τύπος σε -α προτιμάται στον ανεπίσημο προφορικό λόγο. Επίσης, οι παραδοσιακές γραμματικές δίνουν έμφαση στον τυποποιημένο χαρακτήρα και στη μορφολογική προέλευση των δίτυπων επιρρημάτων, καθώς και στη χρήση τους σε διάφορα συμφραζόμενα. Σε αυτό το πλαίσιο τα επιρρήματα σε -ως, τα τυπικά επιρρήματα που προκύπτουν από επίθετα σε -ος, εκφράζουν έννοιες γενικότερες ή αξιολογικές και χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν γενικά μια κατάσταση ή τρόπο. Αντίθετα, τα λιγότερο κοινά επιρρήματα σε -α, που συχνά σχηματίζονται από επίθετα σε -ος, αναφέρονται σε συγκεκριμένες καταστάσεις και περιγραφές ή μπορεί να υποδηλώνουν συχνότητα.

Παράλληλα, παραδοσιακές γλωσσολογικές μελέτες κάνουν αναφορά στα δίτυπα επιρρήματα, εξετάζοντας τον τρόπο που αυτά παρουσιάζονται και περιγράφονται στα γραμματικά εγχειρίδια που προαναφέραμε, όσο και γενικές παρατηρήσεις και διαπιστώσεις σχετικά με τα επιρρήματα σε -ως και -α. Μια τέτοια γλωσσολογική μελέτη είναι το Εγκόλπιο της ορθής γραφής του Μαρωνίτη, που δημοσιεύτηκε στον «Ταχυδρόμο» το 1998, στο πλαίσιο ενός γλωσσικού προγράμματος με στόχο τη βελτίωση του δημοσιογραφικού λόγου. Σκοπός του ήταν να συνταχθούν οι βασικοί κανόνες προκειμένου να χρησιμοποιείται σωστά η γλώσσα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και να διορθωθούν ορθογραφικά, γραμματικά και συντακτικά λάθη που γίνονταν στον ημερήσιο και περιοδικό δημοσιογραφικό λόγο (Μαρωνίτης, 1998: 4-5). Από την εισαγωγή κιόλας του κειμένου του, απορρίπτει τη χρήση των επιρρημάτων *βασικά* και *προηγούμενα*, τα οποία μάλιστα εντάσσει στην «ξύλινη» δημοτική γλώσσα. Ωστόσο,

αναφέρει ότι οι αρχές αυτού του εγχειρήματος κινούνται μεταξύ συντηρητισμού και νεοτερικής τόλμης (Μαρωνίτης, 1998: 5). Τα επιρρήματα τα αναλύει σε ξεχωριστό κεφάλαιο για τα μόρια μαζί με τους συνδέσμους και τις προθέσεις. Μάλιστα, κάνει ξεχωριστή αναφορά στα επιρρήματα σε -ως, επισημαίνοντας ότι στον νεοελληνικό λόγο, γραπτό και προφορικό, επικρατούν τα επιρρήματα σε -α (32). Παρόλα αυτά, όπως τονίζει ο Μαρωνίτης, κάποια επιρρήματα διατηρούν την αρχαιόμορφη κατάληξη -ως είτε σε κάποιες τυπικές εκφράσεις (33α) είτε στην περίπτωση που μπορεί να δημιουργηθεί παρεξήγηση, ότι πρόκειται για επίθετο και όχι για επίρρημα (33β) έως (33ζ) (Μαρωνίτης, 1998: 71). Στο σημείο αυτό να επισημάνουμε, ότι την επιλογή της κατάληξης -ως αντί -α, προκειμένου να αποφευχθεί η σύγχυση με το επίθετο, τη συναντήσαμε και στην πανεπιστημιακή έκδοση της Γραμματικής του Τριανταφυλλίδη. Τέλος, ο Μαρωνίτης επισημαίνει τη σημασιολογική διαφορά που μπορεί να επιφέρει η αλλαγή στην κατάληξη του επιρρήματος και παραθέτει σχετικά παραδείγματα (34α και β) και (35α και β)., (Μαρωνίτης, 1998: 71).

(32) πέρασα καλά, έφτασε αργά, κύλησε το βράδυ ευχάριστα, μίλησε απλά

(33α) λίαν καλώς, καλώς ή κακώς

(33β) Ισχύει ό,τι είπα προηγουμένως (ποτέ: ό,τι είπα προηγούμενα).

(33γ) Ενδεχομένως θα αργήσω απόψε (ποτέ: ενδεχόμενα θα αργήσω απόψε).

(33δ) Το επικινδύνως ζην (ποτέ: το επικίνδυνα ζην).

(33ε) Αναλόγως προς τον πληθυσμό της χώρας (αλλά: ανάλογα με τις συνήθειες του).

(33στ) Υπολόγισε τη στάθμη του ύδατος επακριβώς.

(33ζ) Τα είπε βεβαίως καλά.

(34α) Τα πούλησε ακριβά.

(34β) Υπολογίζω το εισόδημά μου ακριβώς.

(35α) Μιλώ απλά.

(35β) Απλώς και μόνον δεν ήμουν σε καλή διάθεση.

Αξίζει, επίσης, να αναφέρουμε κάποιες παρατηρήσεις, που έχουν διατυπωθεί για τη Γραμματική του Τριανταφυλλίδη, σχετικά με τον περιγραφικό ή ρυθμιστικό της χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, ο Μιχάλης (2011), επιχειρώντας μια κριτική επισκόπηση και εξετάζοντας τον ρόλο και την επίδραση που άσκησε η συγκεκριμένη γραμματική στη γλωσσική εκπαίδευση και γενικότερα στη γλωσσική κατάσταση της ελληνικής κοινωνίας, αναφέρει ότι στο θέμα αυτό δεν υπάρχει ομοφωνία των ειδικών, καθώς μια ομάδα γλωσσολόγων θεωρούν και τη μεγάλη και τη μικρή γραμματική ρυθμιστικές, μια άλλη ομάδα κατατάσσει μεν τη γραμματική του Τριανταφυλλίδη στις ρυθμιστικές, αλλά παράλληλα αποδέχεται την προσπάθεια ευθυγράμμισης της με τη γλωσσική πραγματικότητα της εποχής και τέλος, μια τρίτη ομάδα γλωσσολόγων την αξιολογεί ως περιγραφική. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια γραμματική που αποτελεί συνδυασμό ρύθμισης και περιγραφής της γλωσσικής πραγματικότητας (Κολιούση, 2022). Θα πρέπει να έχουμε υπόψη ότι την εποχή που γράφτηκε η γραμματική του Τριανταφυλλίδη το γλωσσικό ζήτημα αποτελούσε κύριο στοιχείο της ελληνικής εκπαιδευτικής, κοινωνικής, πολιτικής και επικοινωνιακής πραγματικότητας και η ελληνική γλωσσική κατάσταση χαρακτηρίζεται από τον κλασικό τύπο διμορφίας, δηλαδή την ταυτόχρονη χρήση δύο μορφών της ίδιας γλώσσας (καθαρεύουσας και δημοτικής), την *ενδο-διγλωσσία* (Μιχάλης, 2011). Ο όρος αυτός περιγράφει την κατάσταση κατά την οποία χρησιμοποιούνται δύο μορφές της ίδιας γλώσσας από την ίδια κοινότητα ανάλογα με το πλαίσιο επικοινωνίας. Έτσι, στην περίπτωση της ελληνικής έχουμε από τη μία την καθαρεύουσα που λειτουργεί ως υψηλή ποικιλία, συνδέεται δηλαδή με μεγάλο κύρος και χρησιμοποιείται τόσο στην επίσημη εκπαίδευση όσο και στις επίσημες γραπτές και προφορικές χρήσεις, και από την άλλη, τη δημοτική που λειτουργεί ως χαμηλή ποικιλία και χρησιμοποιείται σε ανεπίσημες περιστάσεις επικοινωνίας. Ωστόσο, υπάρχει και μια ενδιάμεση υφολογικά και λειτουργικά κατάσταση που διέπεται από την αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο ποικιλιών με αποτέλεσμα να δημιουργείται το διμορφικό συνεχές (Μιχάλης, 2011). Πρόκειται για ένα φαινόμενο που απαντάται στην ελληνική κοινωνία κατά την εποχή της συγγραφής της συγκεκριμένης γραμματικής και το οποίο ο Τριανταφυλλίδης αποδεχόταν. Μάλιστα, όπως υπογραμμίζει και ο ίδιος ο Τριανταφυλλίδης, αποδέχεται στοιχεία της λόγιας γλώσσας στο πλαίσιο επεξεργασίας σε λειτουργικό επίπεδο της κοινής δημοτικής προκειμένου να αξιοποιηθούν στον επιστημονικό λόγο (Τριανταφυλλίδης, 1938: 156-158). Τέτοια λόγια στοιχεία, μεταξύ άλλων, αποτελούν και τα επιρρήματα σε -ως, καθώς και λόγιες προθέσεις και επιρρηματικές εκφράσεις *απευθείας, κατευθείαν* κ.ά. (Μιχάλη, 2011).

Όσον αφορά τη Νεοελληνική γραμματική του Τσοπανάκη, ο Κριαράς σε άρθρο του κάνει μεν λόγο για το πλούσιο έργο του συγγραφέα, αλλά ταυτόχρονα επισημαίνει ότι πέρα από καθαρά γραμματικά ζητήματα εξετάζει γλωσσικά θέματα, διατυπώνοντας απόψεις που απομακρύνονται από τα όρια του δημοτικισμού (Κριαράς, 1994: 270). Ο Κριαράς χαρακτηρίζει το ύφος του Τσοπανάκη ως αφημένο, αυθόρμητο και ελεγκτικό (Κριαράς, 1994: 285). Το ίδιο προσωπικό, ελεγκτικό και ειρωνικό είναι το ύφος του, όταν εξετάζει τα επιρρήματα σε -ως και -α, αναφερόμενος στον ζήλο πολλών «ορθόδοξων» δημοτικιστών ή πολιτικά «προοδευτικών» να ισοπεδώνουν σε -α όλες τις κατάληξεις σε -ως, όπως χαρακτηριστικά λέει, χωρίς αυτό να ωφελεί τη γλώσσα ή όταν οι διάφοροι ζηλωτές καμαρώνουν κάθε φορά που απαγγέλουν τη φράση «όπως είπα προηγούμενα». (Τσοπανάκης, 1998: 521). Ωστόσο, σε μια γραμματική το συναίσθημα θα πρέπει να αποβάλλεται και τα γραμματικά φαινόμενα να παρουσιάζονται με τρόπο αντικειμενικό και χωρίς να υπάρχει το ύφος του λάθους που ελέγχεται (Κριαράς, 1994: 285).

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι οι παραδοσιακές γλωσσολογικές μελέτες απορρίπτουν ορισμένα επιρρήματα σε -α, υπογραμμίζουν την αναγκαιότητα της κατάληξης -ως προκειμένου να αποφεύγονται αμφισημίες και τονίζουν τις σημασιολογικές διαφορές που επιφέρει η αλλαγή στην κατάληξη των επιρρημάτων. Επίσης, τα δίτυπα επιρρήματα τοποθετούνται μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής, σε ένα στάδιο αλληλεπίδρασης, όπου λόγια στοιχεία μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο της δημοτικής για τον επιστημονικό λόγο. Ωστόσο, στη σύγκρουση μεταξύ «ορθόδοξων» δημοτικιστών και πολιτικά «προοδευτικών» κυριαρχεί το ελεγκτικό ύφος και η αντίληψη του λάθους που πρέπει να διορθώνεται. Καταλήγοντας, θα λέγαμε ότι το γραμματικό φαινόμενο της διτυπίας των επιρρημάτων σε -ως και -α είναι άμεσα συνυφασμένο με το φαινόμενο της κοινωνικής διγλωσσίας στην Ελλάδα και ο τρόπος που κάθε παραδοσιακή γραμματική ή γλωσσολογική μελέτη προσεγγίζει το φαινόμενο αυτό εξαρτάται και επηρεάζεται από τον βαθμό που υπερασπίζεται τη δημοτική ή την καθαρεύουσα/λόγια γλώσσα. Γενικά, διαπιστώνουμε ότι τα δίτυπα επιρρήματα σε -ως και -α στις παραδοσιακές γλωσσολογικές προσεγγίσεις, αντιμετωπίζονται ως δύο ξεχωριστές κατηγορίες με διαφορετικούς κανόνες τόσο σχηματισμού όσο και χρήσης τους σε αντίθεση με τις σύγχρονες προσεγγίσεις, που θα εξετάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο, οι οποίες αναγνωρίζουν μια ευχέρεια χρήσης των δύο τύπων και τα διακρίνουν με βάση την εκφραστική τους λειτουργία και λιγότερο τη μορφολογική τους προέλευση.

2. Επιρρήματα σε -ως και -α: Σύγχρονα Γραμματικά Εγχειρίδια και Γλωσσολογικές Προσεγγίσεις

Στο κεφάλαιο αυτό, στην ενότητα 2.1, θα διερευνήσουμε τον τρόπο που προσεγγίζεται το φαινόμενο της δίτυπας των επιρρημάτων στα σύγχρονα γραμματικά εγχειρίδια, καθώς και τις μορφολογικές και σημασιολογικές παραμέτρους με βάση τις οποίες κάθε εγχειρίδιο εξετάζει τα επιρρήματα σε -ως και -α. Έπειτα, στην ενότητα 2.2, θα αναφερθούμε σε σύγχρονες γλωσσολογικές μελέτες που έχουν ασχοληθεί με τα δίτυπα επιρρήματα και στις απόψεις που έχουν διατυπώσει σχετικά με τη χρήση τους. Τέλος, στην ενότητα 2.3, θα συνοψίσουμε τα βασικά στοιχεία των σύγχρονων εγχειριδίων γραμματικής και γλωσσολογικών μελετών για τα επιρρήματα σε -ως και -α, συγκρίνοντάς τα με τις παραδοσιακές γραμματικές.

2.1 Το φαινόμενο των δίτυπων επιρρημάτων στα σύγχρονα επιστημονικά εγχειρίδια γραμματικής

Οι περιγραφικές γραμματικές εστιάζουν στη γλωσσική πραγμάτωση όπως πραγματικά γίνεται και έτσι μας επιτρέπεται να κατανοήσουμε καλύτερα τη γλώσσα ως φαινόμενο ζωντανό και δυναμικό, αναδεικνύοντας αφενός την ποικιλία της και αφετέρου την εξέλιξή της στον χρόνο. Μελετούν τη σύνταξη, τη μορφολογία, τη φωνολογία και τη σημασιολογία, χωρίς την επιβολή κανόνων, όπως συμβαίνει στις ρυθμιστικές γραμματικές, για το πώς θα πρέπει να μιλάμε ή να γράφουμε. Η νεοελληνική γλώσσα στις αρχές πλέον του 21^{ου} αιώνα διαθέτει γραμματικά εγχειρίδια με περιγραφική πληρότητα και επιστημονική επάρκεια (Γιαννοπούλου, 2007). Μερικά από αυτά θα εξετάσουμε παρακάτω ως προς τον τρόπο προσέγγισης των δίτυπων επιρρημάτων. Στην υποενότητα 2.1.1, λοιπόν, θα αναφερθούμε στη «Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας» των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, στην 2.1.2 στη «Γραμματική της Νέας Ελληνικής Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή» των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη, στην 2.1.3 στη «Σύγχρονη Σχολική Γραμματική για όλους» του Μπαμπινιώτη και τέλος, στην υποενότητα 2.1.4 στη «Βασική Γραμματική της Ελληνικής» των Τζεβελέκου, Κάντζου & Σταμούλη.

2.1.1 «Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας» των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997)

Η «Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας» των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997) αποτελεί μια ερμηνευτική, περιγραφική παρουσίαση και ανάλυση της σύγχρονης ελληνικής γλώσσας. Η συγκεκριμένη γραμματική απαρτίζεται από τρία μέρη. Το πρώτο μέρος καταπιάνεται με το φωνολογικό και γραφικό σύστημα, το δεύτερο με τη μορφολογία και το τρίτο με τη σύνταξη. Η τέταρτη ενότητα του δεύτερου μέρους αναφέρεται στα επιρρήματα σε -α και -ως και στους μορφολογικούς μηχανισμούς παραγωγής των επιρρημάτων από επίθετα. Μάλιστα, στην εισαγωγή επισημαίνει ότι η ενότητα αυτή θα εστιάσει μόνο στα επιρρήματα που έχουν στενή μορφολογική σχέση με επίθετα. Επίσης, τονίζει ότι υπάρχουν κάποια επίθετα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε με τη μία είτε με την άλλη κατάληξη με ενδεχόμενη, όμως, διαφοροποίηση στο γλωσσικό και υφολογικό επίπεδο (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 1997: 93).

Ξεκινώντας με τα επιρρήματα σε -α, η γραμματική αναφέρει ότι αυτά είναι πάντοτε ίδια με τον πληθυντικό του ουδετέρου (ονομαστική και αιτιατική) του αντίστοιχου επιθέτου (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 1997: 93-94). Η επιρρηματική αυτή κατάληξη αφορά επίθετα σε -ος (και τετελεσμένες παθητικές μετοχές) (1α), σε -ύς, -ιά, -ύ (1β) και σε -ης, -α, -ικο (1γ). Αντίστοιχα, τα επιρρήματα σε -ως σχηματίζονται από τα επίθετα σε -ης, -ες με τον τόνο να παραμένει στην ίδια συλλαβή με την ονομαστική ενικού του αρσενικού του επιθέτου (2α). Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ότι ορισμένα επίθετα σε -ος σχηματίζουν έναν εναλλακτικό τύπο επιρρήματος σε -ως. Τέτοια είναι τα επιρρήματα που παράγονται από επίθετα τα οποία τονίζονται στην προπαραλήγουσα και μετακινούν τον τόνο στην παραλήγουσα (2β). Παλιότερα αυτού του είδους τα επιρρήματα περιορίζονταν στην καθαρεύουσα, αλλά σήμερα χρησιμοποιούνται ολοένα και πιο συχνά, προσδίδοντας στο γλωσσικό και υφολογικό επίπεδο λεπτές διακρίσεις. Αν και κάποια κοινά ζεύγη (2γ) δεν διαφέρουν ούτε στη σημασία ούτε στη χρήση, η κατάληξη -ως προτιμάται συνήθως σε πιο επίσημο περιβάλλον και για συγκεκριμένους υφολογικούς σκοπούς. Επιπλέον, η γραμματική που μελετάμε αναφέρει την περίπτωση που η επιλογή του τύπου σε -ως είναι αναγκαία προκειμένου να αποφευχθεί η αμφισημία, όταν το επίρρημα βρίσκεται δίπλα από ένα επίθετο στον πληθυντικό του ουδετέρου (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 1997: 94). Στη συνέχεια, παραθέτει τα πιο συνηθισμένα επιρρήματα από επίθετα σε -ος που χρησιμοποιούνται με τον εναλλακτικό τύπο σε -ως (3). Επίσης, παρουσιάζει κάποια βασικά παραδείγματα στα οποία η αλλαγή τύπου επιφέρει σημασιολογική διαφορά ή διαφορά ως προς τη χρήση όπως

στο (4α) έως (4ζ). Η τελευταία, ωστόσο, διάκριση στο (4ζ) επισημαίνεται ότι δεν παρατηρείται πάντα στην πράξη. Επιπλέον, η γραμματική κάνει μνεία στα επιρρήματα που λήγουν σε -εως από τα επίθετα σε -ύς, -εία, -ύ (5), τονίζοντας ότι πρόκειται για τύπους λόγιας προέλευσης που απαντώνται κυρίως στον προφορικό λόγο (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 1997: 95).

(1α) άγριος > άγρια

(1β) βαθύς > βαθιά

(1γ) ζηλιάρης > ζηλιάρικα

(2α) ακριβής > ακριβώς

(2β) βέβαιος > βεβαίως

(2γ) βέβαια – βεβαίως, σπάνια – σπανίως

(3) αδιακρίτως, απολύτως, επομένως, αεροπορικώς, επανειλημμένως, ιδίως, συνημμένως, κυρίως

(4α) καλώς: σε στερεότυπες εκφράσεις *καλώς ήρθες* ή ως βαθμός πτυχίου/απολυτηρίου

(4β) κακώς: ορισμένες φορές αντί του συνηθισμένου *κακά*

(4γ) ευχαρίστως: με ευχαρίστηση αντί του *ευχάριστα* που σημαίνει με ευχάριστο τρόπο

(4δ) τελείως: ολοκληρωτικά αντί του *τέλεια* που σημαίνει με τέλειο τρόπο

(4ε) αμέσως: αυτή τη στιγμή αντί του *άμεσα* που σημαίνει ευθέως, με άμεσο τρόπο

(4στ) ίσως: πιθανώς αντί του *ίσα* που σημαίνει εξίσου

(4ζ) απλώς: μόνο αντί του *απλά* που σημαίνει με απλό τρόπο

(5) βαρέως, ευθέως, ταχέως

Τέλος, στο τρίτο μέρος της γραμματικής που αφορά τη σύνταξη γίνεται λόγος για τα είδη των επιρρημάτων, τροπικά, τοπικά, χρονικά ποσοτικά κ.τ.λ.. Στα τροπικά λοιπόν επιρρήματα, γίνεται μια σύντομη αναφορά στα επιρρήματα από επίθετα σε -ος που μπορεί να λήγουν είτε

σε -α είτε σε -ως, περιγράφοντας τη σημασιολογική διαφορά και δίνοντας παραδείγματα, υπογραμμίζοντας παράλληλα τη θέση τους στην πρόταση όπως στο (6α) και (6β) (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 1997: 340).

(6α) Το έκανε απλά – Απλώς κοιτάζω.

(6β) Πέρασα ευχάριστα στις διακοπές μου – Θα το κάνω ευχαρίστως.

2.1.2 «Γραμματική της Νέας Ελληνικής Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή» των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005)

Η Γραμματική των Κλαίρη και Μπαμπινιώτη (2005) αποτελεί ένα επιστημονικό έργο με βασικά χαρακτηριστικά την πληθώρα πληροφοριών σχετικά με τη δομή, τη χρήση και τη λειτουργία της Νέας Ελληνικής και γενικότερα την «ολιστική» προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας (Γιαννοπούλου & Τσαγγαλίδης, 2007). Η συγκεκριμένη γραμματική αποτελείται από πέντε μέρη. Το τέταρτο μέρος ασχολείται με τα επιρρηματικά στοιχεία και την εξειδίκευση του μηνύματος. Το πρώτο κεφάλαιο του τέταρτου μέρους αναφέρεται στις σημασιολογικές κατηγορίες του χώρου, του χρόνου, του τρόπου κ.τ.λ. ανεξάρτητα από τον τρόπο έκφρασης αυτών των σχέσεων και το δεύτερο κεφάλαιο εξετάζει ξεχωριστά τις κατηγορίες των επιρρημάτων, των προθέσεων και των συνδέσμων.

Όσον αφορά τα επιρρήματα, οι Κλαίρης και Μπαμπινιώτης (2005: 885) αναφέρουν ότι χρησιμοποιούνται για να εξειδικεύσει ο ομιλητής το μήνυμα και ουσιαστικά προσδιορίζουν το ρήμα και ενίοτε το επίθετο ή άλλο επιρρηματικό στοιχείο. Μάλιστα, επισημαίνει ότι τα τροπικά επιρρήματα αποτελούν τη μεγαλύτερη κατηγορία επιρρημάτων της Νέας Ελληνικής και μπορεί να έχουν διάφορες χρήσεις, όπως να δηλώνουν το πλαίσιο μιας κατάστασης/δράσης (7α), την εκτίμηση ποιότητας (7β), την ταξινόμηση του είδους της πληροφορίας (7γ), την ψυχική διάθεση των προσώπων (7δ) (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης, 2005: 899-900). Επίσης, οι Κλαίρης και Μπαμπινιώτης (2005: 909), κάνουν λόγο για τον σχηματισμό επιρρημάτων από επίθετα, επισημαίνουν τη στενή σχέση που έχει το επίθετο με το επίρρημα. Το επίθετο αποδίδει στον μετέχοντα μια ιδιότητα, ενώ το επίρρημα εκφράζει την ίδια έννοια ως χαρακτηριστικό δράσης/κατάστασης που δηλώνεται από το ρήμα. Με λίγα λόγια, η χρήση επιθέτου ή επιρρηματος είναι ζήτημα επικοινωνιακής επιλογής.

(7α) δημόσια

(7β) ωραία

(7γ) εμπειρικά

(7δ) ανυπόμονα

Σχετικά με τον σχηματισμό των επιρρημάτων, η γραμματική αναφέρει, ότι για να σχηματιστούν τα επιρρήματα χρησιμοποιούνται οι κατάληξεις -ως και -α, με την κατάληξη -ως να είναι λόγιας προέλευσης και την κατάληξη -α η πιο χαρακτηριστική στα Νέα Ελληνικά (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης, 2005: 910). Στη συνέχεια, αφού παραθέτει πίνακες με επιρρήματα σε -α και -ως, κάνει λόγο για τα επιρρήματα που εμφανίζουν δύο τύπους. Ο λόγιος τύπος με την κατάληξη -ως σε κάποιες περιπτώσεις είναι εξεζητημένος και σπάνιος (8α) και σε άλλες περιπτώσεις χρησιμοποιείται ευρέως (8β) (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης, 2005: 911). Έπειτα, παρατίθενται σε πίνακα πολλά ζεύγη τέτοιων δίτυπων επιρρημάτων (9). Ωστόσο, επισημαίνεται ότι υπάρχουν περιπτώσεις που οι δύο τύποι διαφέρουν ως προς τη χρήση ή τη σημασία (10) (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης, 2005: 912-913).

(8α) διαφορετικά – διαφορετικώς

(8β) τελικά – τελικώς

(9) αιώνια – αιωνίως, απόλυτα – απολύτως, αρνητικά – αρνητικώς, έμπρακτα – εμπράκτως, εξονυχιστικά – εξονυχιστικώς, μάταια – ματαίως, παγκόσμια – παγκοσμίως, σθεναρά – σθεναρώς, χαμηλόφωνα – χαμηλοφώνως

(10) ακριβά – ακριβώς, έκτακτα – εκτάκτως, ευχάριστα – ευχαρίστως, άμεσα – αμέσως, άδικα – αδίκως, αδιάκριτα – αδιακρίτως, ιδιαίτερα – ιδιαιτέρως, άγρια – αγρίως

Αν και η συγκεκριμένη γραμματική, όπως είδαμε προηγουμένως, αναφέρεται στα επιρρήματα σε -ως και -α στο πλαίσιο παρουσίασης του σχηματισμού των επιρρημάτων, ωστόσο κάνει ξανά αναφορά στα συγκεκριμένα επιρρήματα στην ενότητα που αφορά τα επιρρήματα τρόπου. Μάλιστα, για πρώτη φορά συναντάμε τον όρο *δίτυπες*, τον οποίο έχει ως τίτλο στη συγκεκριμένη ενότητα (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης, 2005: 814). Στην ενότητα αυτή, λοιπόν,

παρουσιάζονται πιο αναλυτικά οι περιπτώσεις που τα μονολεκτικά επιρρήματα εμφανίζουν διπλούς τύπους και εξετάζονται συγκεκριμένα ζεύγη επιρρημάτων. Αρχικά, αναφέρει την περίπτωση που η διαφορά των δύο τύπων είναι μόνο υφολογική (11). Στη συνέχεια, περιγράφει περιπτώσεις που η διαφορά στην κατάληξη προκαλεί διαφορά στη σημασιολογική απόχρωση και κατ' επέκταση στη χρήση (12). Πιο συγκεκριμένα, το επίρρημα *καλώς* το εξετάζει με βάση τη θέση του στην πρόταση. Έτσι, τις περισσότερες φορές χρησιμοποιείται ως προτασιακό επίρρημα με τη σημασία του *εντάξει* προκειμένου να προσδιορίσει ο ομιλητής ολόκληρη την πρόταση. Όταν όμως, χρησιμοποιείται μέσα στην πρόταση έχει τη σημασία του *δικαίως, σωστά*.

(11) ομαλώς – ομαλά, βεβαίως – βέβαια, ασχέτως – άσχετα κ.ά.

(12) καλώς – καλά

Έπειτα, εξετάζει συγκεκριμένα ζεύγη δίτυπων επιρρημάτων, παραθέτοντας τα αντίστοιχα παραδείγματα. Στο ζεύγος επιρρημάτων *αδιακρίτως – αδιάκριτα*, η διαφορά σχετίζεται με τη διπλή σημασία του επιθέτου *διακριτικός*, αν δηλαδή αναφέρεται στη διάκριση ή στην ικανότητα κάποιου να κάνει διακρίσεις, στην ιδιότητα δηλαδή της διάκρισης (13). Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση των επιρρημάτων *ακριβώς – ακριβά*, καθώς δεν πρόκειται για δυο τύπους του ίδιου επιρρηματος, αλλά για διαφορετικά επιρρήματα που σχηματίζονται από διαφορετικά επίθετα *ακριβής – ακριβός*. Συνεπώς, η σημασία τους είναι διαφορετική (14). Τέλος, περιγράφει και τις περιπτώσεις των επιρρηματικών ζευγών *αμέσως – άμεσα* και *απλώς – απλά*, τονίζοντας ότι οι δύο μορφές αποτελούν επιρρήματα διαφορετικής τάξεως (15) και (16). Για τη διτυπία *απλώς – απλά* επισημαίνει ότι πολλοί ομιλητές χρησιμοποιούν τον τύπο *απλά* και με τις δύο σημασίες (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης, 2005: 814-815).

(13) Ρωτάει αδιάκριτα τους πάντες (χωρίς διακριτικότητα) – Ρωτάει αδιακρίτως τους πάντες (χωρίς να κάνει διακρίσεις).

(14) Το πουλάει ακριβώς όσο το αγόρασε (δηλαδή στην ίδια τιμή) – Το πουλάει ακριβά (παραπάνω από την αξία του).

(15) Ο γιατρός ήρθε αμέσως (εκφράζει χρόνο) – Τα νέα μέτρα θα επηρεάσουν άμεσα την οικονομία (εκφράζει τρόπο).

(16) Είναι πολύ καλός δάσκαλος, γιατί μας τα εξηγεί απλά (με απλό τρόπο) – Δε θέλω τίποτε, απλώς να σε χαιρετήσω (μόνο να σε χαιρετήσω).

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι η Γραμματική των Κλαίρη και Μπαμπινιώτη (2005) αναλύει το φαινόμενο των δίτυπων επιρρημάτων, εξετάζοντας όλους τους παράγοντες, μορφολογικούς, σημασιολογικούς και συντακτικούς που επηρεάζουν την επιλογή τύπου επιρρήματος. Επίσης, παραθέτει πίνακες με πολλά δίτυπα επιρρήματα και αρκετά παραδείγματα εφαρμογής τους σε προτάσεις. Μόνη παράλειψη που εντοπίζουμε είναι η επιλογή επιρρημάτων σε -ως στην περίπτωση αμφίσημων διατυπώσεων, όταν το επίρρημα βρίσκεται δίπλα σε ουσιαστικό ή επίθετο στον πληθυντικό ουδετέρου. Παρόλο που αναλύεται σε μεγάλο βαθμό η θέση των επιρρημάτων στην πρόταση και πιο συγκεκριμένα η θέση τους πριν από το επίθετο που μπορεί να προσδιορίζουν, ωστόσο δεν θίγεται καθόλου αυτή η περίπτωση ασάφειας που μπορεί να δημιουργηθεί με την επιλογή επιρρήματος σε -α.

2.1.3 «Σύγχρονη Σχολική Γραμματική για όλους» του Μπαμπινιώτη (2017)

Η «Σύγχρονη Σχολική Γραμματική για όλους» του Μπαμπινιώτη (2017), που απευθύνεται κυρίως σε μαθητές και εκπαιδευτικούς, είναι μια γραμματική συγχρονική, αλλά με αναφορές στη διαχρονία προκειμένου να ερμηνευτούν οι γραμματικές δομές. Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Μπαμπινιώτης (2021), πρόκειται για μια περιγραφική γραμματική που σέβεται τη μακραίωνη διπλή παράδοση της ελληνικής γλώσσας, η οποία σχετίζεται με το γλωσσικό διχασμό ανάμεσα στον γραπτό, λόγιο λόγο και στην καθομιλούμενη, δημώδη γλώσσα, μιας και η λύση του γλωσσικού αυτού ζητήματος είναι σχετικά πρόσφατη και επομένως η επίδραση της καθαρεύουσας εξακολουθεί να επηρεάζει τη σημερινή χρήση της γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα, η γραμματική που θα εξετάσουμε περιγράφει και χαρακτηρίζει γραμματικές και συντακτικές διτυπίες, καθώς και πλήθος επιβιώσεων από τη λόγια παράδοση.

Η γραμματική που μελετάμε αποτελείται από τέσσερα μέρη. Στην έκτη ενότητα του τέταρτου μέρους ασχολείται με την παραγωγή και σύνθεση των επιρρημάτων. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι το επίρρημα συχνά αναλαμβάνει τον ρόλο της εξειδίκευσης σε σχέση με τα ρήματα, αντικαθιστώντας το επίθετο στη σχέση του με τα ουσιαστικά (17α) και (17β) (Μπαμπινιώτης,

2017: 300). Έτσι, δικαιολογείται η παραγωγή επιρρημάτων από τα αντίστοιχα επίθετα με την προσθήκη της κατάληξης -α/-ά και -ως/-ώς στο θέμα των επιθέτων (18α) έως (18ε) (Μπαμπινιώτης, 2017: 300-301). Ο Μπαμπινιώτης (2017: 301) επισημαίνει ότι κανονικά από τα επίθετα σε -ος παράγονται επιρρήματα σε -α/-ά (19α) και (19β), ενώ τα επιρρήματα σε -ως/-ώς προέρχονται από τη λόγια παράδοση (20α) και (20β). Στη συνέχεια, διακρίνει σε δύο κατηγορίες τους διπλούς τύπους επιρρημάτων που μπορεί να σχηματιστούν: σε αυτά που δεν διαφοροποιείται η σημασία τους (21α) και σε αυτά που παρουσιάζουν διαφορά στη σημασία (21β).

(17α) άψογη ομιλία – μιλάει άψογα

(17β) διεθνής ανησυχία – ανησυχούν διεθνώς

(18α) καλός > καλά/καλώς

(18β) βέβαιος > βέβαια/βεβαίως

(18γ) γενικός > γενικά/γενικώς

(18δ) εύκολος > εύκολα/ευκόλως

(18ε) αδιάκριτος > αδιάκριτα/αδιακρίτως

(19α) όμορφος > όμορφα

(19β) φτηνός > φτηνά

(20α) κύριος > κυρίως

(20β) ίδιος > ιδίως

(21α) γενικός > γενικά/γενικώς, γραπτός > γραπτά/γραπτώς, οικτρός > οικτρά/οικτρώς

(21β) άγρια – αγρίως, αδιάκριτα – αδιακρίτως, άδικα – αδίκως, άμεσα – αμέσως, απλά – απλώς, έκτακτα – εκτάκτως, ευχάριστα – ευχαρίστως καλά – καλώς, ίσα – ίσως, πάντα – πάντως, ιδιαίτερα – ιδιαιτέρως, παρόμοια – παρομοίως

Ωστόσο, παρατηρεί ότι η επιλογή της κατάληξης επιρρημάτων σε -α/-ά ή -ως/-ώς δεν είναι τυχαία και δεν σχετίζεται μόνο με το ύφος του λόγου ή τη διαφορά στη σημασία, μιας και

υπάρχουν επιρρήματα που σχηματίζονται μόνο με μία από τις παραπάνω καταλήξεις. Έτσι, διακρίνει δύο κατηγορίες: τα επιρρήματα που σχηματίζονται μόνο σε -α/-ά και τα επιρρήματα που σχηματίζονται μόνο σε -ως/-ώς (Μπαμπινιώτης, 2017: 302-303). Η πρώτη κατηγορία είναι η πολυπληθέστερη και ο τύπος των επιρρημάτων σε -α συμπίπτει με τον τύπο του αντίστοιχου επιθέτου στον πληθυντικό του ουδετέρου. Σε αυτήν ανήκουν επιρρήματα από επίθετα σε -ύς, -ικος, -ης, -άτος, -ένιος, -ινος, -ισιος κ.ά. (22α), επιρρήματα από τον συγκριτικό ή υπερθετικό βαθμό επιθέτων (22β), επιρρήματα από επίθετα στερητικά (22γ) και επιρρήματα με λαϊκή προέλευση (22δ). Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις δεν θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε την κατάληξη -ως και να σχηματίσουμε, για παράδειγμα, από το επίθετο *ψεύτικος* τον επιρρηματικό τύπο *ψευτίκως* με μετακίνηση του τόνου του επιθέτου από την προπαραλήγουσα στην παραλήγουσα κατ' αντιστοιχία με το (18β). Στη δεύτερη κατηγορία, που περιλαμβάνει επιρρήματα που προέρχονται από επίθετα λόγιας προέλευσης, ανήκουν επιρρήματα από επίθετα σε -ής, -ώδης, -ήθης, -ύς, -ων (23α), από μετοχές ενεργητικού και μεσοπαθητικού ενεστώτα (23β) και από άλλα επίθετα επίσημου ύφους ή λόγιας προέλευσης (23γ). Παρόμοια και στις παραπάνω περιπτώσεις δεν θα μπορούσε να είναι αποδεκτός ο τύπος επιρρημάτων σε -α *συνεχά, ευρέα, ακόλουθα* κ.ά.. Κάποιοι τύποι επιρρημάτων σε -α (24) θεωρούνται πλέον από τους ομιλητές αδόκιμοι (Μπαμπινιώτης, 2017: 303). Τέλος, η συγκεκριμένη γραμματική τονίζει ότι η διπλή δυνατότητα επιλογής τύπου σε -α ή -ω χρησιμεύει στην αποφυγή αμφίσημων διατυπώσεων, όταν τα επιρρήματα βρίσκονται δίπλα σε ουσιαστικά ή επίθετα στον πληθυντικό ουδετέρου όπως στο (25α) και (25β) (Μπαμπινιώτης, 2017: 303).

(22α) πλατύς > πλατιά, ψεύτικος > ψεύτικα, γκρινιάρης > γκρινιάρικα

(22β) άριστα, ταχύτατα

(22γ) ακούραστα, άσχημα, απρόσεκτα

(22δ) αληθινά, όμορφα δυνατά, ξαφνικά

(23α) διεθνώς, συνεχώς, συνήθως, ευρέως, ταχέως (εξαιρούνται τα ειλικρινής > ειλικρινά, ολοτελής > ολότελα)

(23β) επομένως, ομολογουμένως, δεόντως, προηγουμένως

(23γ) ενόρκως, ακολούθως, ολογράφως, συγχρόνως

(24) ενδεχόμενα, πιθανά, κύρια, προηγούμενα

(25α) Αντιμετωπίζει επιφανειακά θέματα που απαιτούν μεγάλη προσοχή.

(25β) Αντιμετωπίζει επιφανειακώς θέματα που απαιτούν μεγάλη προσοχή.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι η «Σύγχρονη Σχολική Γραμματική για όλους» του Μπαμπινιώτη (2017) παρουσιάζει τα δίτυπα επιρρήματα αναλυτικά με επιλεγμένα παραδείγματα και συχνές αναφορές σε παλαιότερες μορφές της Ελληνικής. Επίσης, δίνει έμφαση τόσο στις μορφολογικές παραμέτρους, που επηρεάζουν την επιλογή του ενός ή του άλλου τύπου, όσο και στη λειτουργία τους, στο πώς και γιατί τους χρησιμοποιούμε ανάλογα με την επικοινωνιακή μας πρόθεση. Αξίζει να αναφέρουμε, ότι ο ίδιος ο συγγραφέας, όπως εξάλλου δηλώνει στον πρόλογο του βιβλίου, φιλοδοξούσε η συγκεκριμένη γραμματική να ενταχθεί στα αποδεκτά σχολικά βοηθήματα (Μπαμπινιώτης, 2017: 7-8).

2.1.4 «Βασική Γραμματική της Ελληνικής» των Τζεβελέκου, Κάντζου & Σταμούλη (2007)

Η «Βασική Γραμματική της Ελληνικής» των Τζεβελέκου, Κάντζου & Σταμούλη (2007) είναι μια γραμματική που απευθύνεται περισσότερο σε αυτούς που μαθαίνουν τα ελληνικά ως ξένη/δεύτερη γλώσσα και αφορά κυρίως ομιλητές που βρίσκονται σε μέσο επίπεδο ελληνομάθειας. Ωστόσο, μπορεί να φανεί χρήσιμη και σε ομιλητές εισαγωγικού επιπέδου ή προχωρημένου ή ακόμη σε φυσικούς ομιλητές των Ελληνικών.

Όσον αφορά τα επιρρήματα, η συγκεκριμένη γραμματική τα εξετάζει σε ξεχωριστή ενότητα και τα χαρακτηρίζει ως άκλιτες λέξεις που μπορεί να προσδιορίζουν ρήματα, επίθετα, ουσιαστικά, άλλα επιρρήματα ή ακόμη και ολόκληρη πρόταση. Στη συνέχεια, αναφέρεται στον σχηματισμό των επιρρημάτων σε -α από επίθετα σε -ος, -η, -ο και -ος, -α, -ο (26), των επιρρημάτων σε -ια από επίθετα σε -ύς, -ιά, -ύ (27), των επιρρημάτων σε -ως από επίθετα σε -ης, -ης, -ες (28) και τέλος των επιρρημάτων σε -εως από επίθετα σε -ύς, -εία, -ύ (29) (Τζεβελέκου, Κάντζου & Σταμούλη, 2007: 150-151). Ωστόσο, επισημαίνεται ότι μερικά επιρρήματα μπορεί να σχηματιστούν είτε με την κατάληξη -α είτε με την κατάληξη -ως και ανάλογα με την κατάληξή τους μπορεί να έχουν την ίδια σημασία όπως το (30α) με το (30β) ή διαφορετική σημασία όπως το (31α) με το (31β) (Τζεβελέκου, Κάντζου & Σταμούλη, 2007: 151).

(26) ψηλός > ψηλά, ωραίος > ωραία

(27) μακρύς > μακριά

(28) ακριβής > ακριβώς

(29) ευρύς > ευρέως

(30α) Σπανίως βλέπω τα ξαδέρφια μου.

(30β) Σπάνια βλέπω τα ξαδέρφια μου.

(31α) Τον καταλαβαίνω, γιατί μιλάει απλά (δηλαδή με απλό τρόπο).

(31β) Θέλω απλώς να σου μιλήσω (δηλαδή μόνο να σου μιλήσω).

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η γραμματική που μελετάμε αναφέρεται κυρίως σε μορφολογικούς και σημασιολογικούς παράγοντες σχηματισμού των επιρρημάτων σε -ως και -α. Με λίγα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η επισκόπηση των μορφών και των σχηματισμών των επιρρημάτων συνοδεύεται από μια περιγραφή τόσο της γραμματικής όσο και της επικοινωνιακής τους λειτουργίας, συνοδευόμενη από πλούσια εικονογράφηση και άφθονα παραδείγματα, ιδιαίτερα χρήσιμα στους μη φυσικούς ομιλητές, στους οποίους κυρίως απευθύνεται.

2.2 Σύγχρονες γλωσσολογικές προσεγγίσεις και επιρρηματικά ζεύγη σε -ως και -α

Στην ενότητα αυτή θα διερευνήσουμε πώς παρουσιάζεται το φαινόμενο της διτυπίας των επιρρημάτων μέσα από τις σύγχρονες γλωσσολογικές μελέτες, εξετάζοντας τον τρόπο που αυτές προσεγγίζουν τα επιρρήματα σε -ως και -α, τους μορφολογικούς, σημασιολογικούς και συντακτικούς παράγοντες που εξετάζουν, καθώς επίσης τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα που διατυπώνουν. Επίσης, θα αναφέρουμε ορισμένα από τα σημαντικότερα ζεύγη δίτυπων επιρρημάτων με διαφορετικές σημασίες, καταγράφοντας ταυτόχρονα τις απόψεις των γλωσσολόγων.

Βασικό χαρακτηριστικό της μορφολογικής διαφοροποίησης των επιρρημάτων σε -ως και -α είναι η υφολογική διαφοροποίηση, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με το επικοινωνιακό περιβάλλον μέσα στο οποίο χρησιμοποιούνται. Σύμφωνα με τον Μηνά (2008: 101), στην Αρχαία Ελληνική γλώσσα η πιο συνηθισμένη κατάληξη επιρρημάτων ήταν σε -ως/-ώς (32). Στη Νέα Ελληνική, όμως, η συνηθέστερη κατάληξη είναι σε -α/-ά (33α), που προήλθε από την αιτιατική ουδετέρου πληθυντικού αριθμού, η οποία συντακτικά λειτουργούσε ως σύστοιχο αντικείμενο της Αρχαίας Ελληνικής (33β). Τα επιρρήματα σε -ως που επιβιώνουν σήμερα είναι λόγιας προέλευσης και συνήθως χρησιμοποιούνται στο αντίστοιχο επίσημο επικοινωνιακό περιβάλλον για να εξυπηρετηθούν υφολογικές ανάγκες. Εκτός από το επικοινωνιακό περιβάλλον, υπάρχουν και κάποιοι επιρρηματικοί τύποι με κατάληξη -ως που έχουν παγιωθεί και η αποδοχή της κατάληξης -α (34) είναι δύσκολη (Μηνάς, 2008: 102). Σχετικά με τις σημασιολογικές διαφοροποιήσεις, ο Μηνάς (2008: 101) αναφέρει ότι υπάρχουν πολλά ζεύγη επιρρημάτων σε -ως και -α που είναι φορείς διαφορετικών σημασιών, παραθέτοντας αρκετά παραδείγματα (35α) έως (35γ). Επίσης, κάνει λόγο και για διαφορά στις συνταγματικές σχέσεις μεταξύ επιρρημάτων λόγιας και δημοτικής προέλευσης. Για παράδειγμα, μπορούμε να πούμε το λόγιο *εναντίον του* όπως στο (36α) και το δημοτικό *ενάντια* όπως στο (36β), αλλά η πρόταση (36γ), που προκύπτει από τον συμφυρμό των δύο προηγούμενων συντακτικών δομών (36α) και (36β), είναι λανθασμένη (Μηνάς, 2008: 102). Πιο συγκεκριμένα, το λόγιο *εναντίον* σε θέση πρόθεσης συντάσσεται με γενική και δηλώνει αντίθεση. Όμως, το δημοτικό επίρρημα *ενάντια* δεν συντάσσεται με γενική, αλλά στο παράδειγμα (36γ) μπορεί να προκύψει εσφαλμένα η σύνταξή του με γενική με συμφυρμό των δύο συντάξεων. Με λίγα λόγια, οι δύο τύποι αν και έχουν παρόμοιες σημασίες, ωστόσο προέρχονται από διαφορετικά γραμματικά και υφολογικά επίπεδα και υπόκεινται σε διαφορετικούς κανόνες και περιορισμούς στη σύνταξη. Επομένως, η επιλογή του σωστού τύπου εξαρτάται από το ύφος και τα συμφραζόμενα της πρότασης. Επίσης, συντακτικά προβλήματα εντοπίζει στα επιρρήματα *ιδιαιτέρως*, *εξαιρέτως*, *ανεξαρτήτως*, *απολύτως*, όταν αυτά χρησιμοποιούνται εσφαλμένα ως επίθετα στη σύνταξη όπως στα παραδείγματα (37α) έως (37γ). Τέλος, επισημαίνει την περίπτωση που η ομοιοκαταληξία μπορεί να οδηγήσει σε ασάφειες, όταν βρεθούν δίπλα δύο τύποι σε -α (38α) και (38β), καθώς ο ένας τύπος μπορεί να θεωρηθεί και επιθετικός και κατηγορηματικός προσδιορισμός στο ουσιαστικό (Μηνάς, 2008: 102). Η φωνολογική, δηλαδή, ομοιότητα που προκύπτει στην περίπτωση που δύο λέξεις τελειώνουν με τον ίδιο ήχο μπορεί αφενός να προκαλέσει συντακτική ασάφεια και αφετέρου να επηρεάσει την ευκρίνεια και τη ροή του λόγου.

- (32) καλώς, κακώς, αμέσως
- (33α) καλά, κακά, άμεσα
- (33β) χορεύω ωραίων χορόν – χορεύω ωραία
- (34) επόμενα, προηγούμενα
- (35α) Τους μίλησα άμεσα (τροπικό επίρρημα που σημαίνει χωρίς ενδιάμεσο) – Έρχομαι αμέσως (χρονικό επίρρημα που σημαίνει χωρίς χρονοτριβή).
- (35β) Πέρασα ευχάριστα (με απόλαυση) – Θα έρθω ευχαρίστως στο πάρτι σου (χωρίς επιφυλάξεις).
- (35γ) Το δαχτυλίδι αυτό είναι ιδιαίτερα μεγάλης αξίας (κατά εξαιρετικό τρόπο) – Με πήρε ιδιαίτερος και μου μίλησε (κατά μέρος, χωριστά).
- (36α) εναντίον του κόμματος (λόγιο)
- (36β) ενάντια στο κόμμα (δημοτικό)
- (36γ) ενάντια του κόμματος
- (37α) ανεξαρτήτου σειράς
- (37β) απολύτου ίσης μεταχειρίσεως
- (37γ) ιδιαίτερας μεγάλης αξίας
- (38α) Τα επαγγέλματα που προορίζονται για άντρες είναι σημαντικά περισσότερα.
- (38β) Τα προβλήματα είναι αρκετά αισθητά.

Η Ράλλη (2005: 78) αναφέρεται στα επιρρήματα σε -ως, κάνοντας λόγο για τα κριτήρια επιλογής των θεμάτων από τα διάφορα προσφύματα (selectional criteria). Για παράδειγμα, το επίθημα -ως των επιρρημάτων επιλέγει θέματα επιθέτων που έχουν λόγια προέλευση και επίθετα σε -ης/-ες (39α) και -υς/-υ (39β), δηλαδή επίθετα που ανήκουν σε κλίσεις αρχαιοπρεπείς. Στο πλαίσιο της μελέτης της παραγωγικότητας, δηλαδή της ικανότητας της γλώσσας να παράγει νέες λέξεις ή δομές από ήδη υπάρχοντα στοιχεία, τονίζει ότι πρέπει να αναφερόμαστε σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο, γιατί κάτι που σήμερα είναι παραγωγικό, παλιότερα μπορεί να μην ήταν, και το αντίστροφο. Πρέπει, λοιπόν, η παραγωγικότητα να

μελετάται διαχρονικά. Για παράδειγμα, στα αρχαία ελληνικά το -ως ήταν το επίθημα παραγωγής επιρρημάτων (40). Σήμερα, όμως, το παραγωγικό επίθημα που παράγει επιρρήματα είναι το -α από τα επίθετα σε -ος (41). Μάλιστα, χαρακτηρίζει μη παραγωγικό το επίθημα -ως, καθώς στη Νέα Ελληνική δεν σχηματίζει νεολογισμούς, εφόσον βασίζεται μόνο σε έναν περιορισμένο αριθμό λόγιων επιθέτων σε -ης και -υς. Ωστόσο, εξακολουθεί να χρησιμοποιείται στα επιρρήματα που σχηματίζονται από επίθετα σε -ος (42), προκαλώντας τη μετάθεση του τόνου, σε αντίθεση με την κατάληξη -α που επιτρέπει τη διατήρηση του τόνου στην ίδια θέση που είχε και στο επίθετο (43) (Ράλλη, 2005: 93). Ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο, τονίζει την ανάγκη διαχωρισμού της παραγωγικότητας από την αναλυσιμότητα, καθώς το -ως στη Νέα Ελληνική μπορεί να αναλύεται ως επίθημα, ωστόσο δεν είναι παραγωγικό. Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφέρουμε το φαινόμενο της *αναπεριβαλλοντοποίησης* για το οποίο κάνει λόγο ο Φλιάτουρας (2018: 41-42). Ο όρος *αναπεριβαλλοντοποίηση* αναφέρεται στην αλλαγή στο περιβάλλον συμμετοχής ενός μορφήματος. Έτσι, κατά τη *σημασιολογική αναπεριβαλλοντοποίηση* το πρόσφυμα ανανεώνει τις βάσεις προσάρτησης σε σχέση με τα σημασιολογικά του χαρακτηριστικά. Μ' αυτόν τον τρόπο δικαιολογείται η επέκταση του επιρρηματικού επιθήματος -ως σε μη λόγια επίθετα σε -ος, όπως αναφέρει παραπάνω η Ράλλη (42), ως απόρροια της επανανάλυσής του σε σχέση με τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του, αν και πρωτοτυπικά επιλέγει βάσεις με χαρακτηριστικό το λόγιο στοιχείο (44). Η αναπεριβαλλοντοποίηση, λοιπόν, φανερώνει τη δυναμική φύση της γλώσσας και την τάση της να εξελίσσεται μέσω της επανερμηνείας και της διεύρυνσης των χρήσεων πέρα από τις αρχικές, αυστηρά λόγιες βάσεις. Έτσι, τα μορφήματα προσαρμόζονται σε νέα γλωσσικά περιβάλλοντα και η χρήση τους γίνεται πιο ευέλικτη, ώστε η γλώσσα να μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες της επικοινωνίας.

(39α) ευγενής > ευγενώς

(39β) ευρύς > ευρέως

(40) ευσεβώς, λογικώς, πλήρως

(41) άσχημα, καλά, φοβερά

(42) βεβαίως < βέβαιος, κυρίως < κύριος

(43) βέβαια < βέβαιος, κύρια < κύριος

(44) σπάνιος > σπανίως

Στη συνέχεια, εκτός από την παραγωγικότητα και την αναλυσιμότητα, αναφέρεται σε περιπτώσεις λεξικοποίησης κατά την οποία αρχαίοι τύποι επιβιώνουν μέχρι σήμερα, εμφανίζοντας όμως δομική αδιαφάνεια, δηλαδή δεν αναλύονται μορφολογικά (45) (Ράλλη, 2005: 94). Ως προς αυτό, ο Νάκας (1987: 175-179) σημειώνει ότι, αν και πολλά επιρρήματα μπορούν να παραχθούν μετασχηματιστικά από τα αντίστοιχα επίθετα (46α) και (46β), ωστόσο υπάρχουν κάποιες προβληματικές περιπτώσεις. Μία τέτοια περίπτωση είναι όταν, ενώ υπάρχει το αντίστοιχο επίθετο, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως παράφραση του επιρρήματος όπως στο (47α) έως (47γ). Επομένως, λόγω σημασιολογικών και συντακτικών παραμέτρων και παρά τις ομοιότητες που παρουσιάζουν, επίθετα και επιρρήματα μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελούν ξεχωριστές κατηγορίες ως προς τη δομή (Jackendoff, 1977: 25-26).

(45) αμέσως, αυτοπροσώπως, ίσως, πάντως

(46α) Το ότι ο Πέτρος έκλεψε το βιβλίο είναι προφανές > Προφανώς ο Πέτρος έκλεψε το βιβλίο.

(46β) Ο Γιάννης είναι προσεκτικός όταν οδηγεί το αυτοκίνητό του > ο Γιάννης οδηγεί το αυτοκίνητό του προσεκτικά.

(47α) Ο Γιάννης δέχτηκε αμέσως την προσφορά (\neq Ο τρόπος που ο Γιάννης δέχτηκε την προσφορά ήταν άμεσος).

(47β) Προσπαθούσα απλώς να βοηθήσω (\neq Το ότι προσπαθούσα να βοηθήσω ήταν απλό).

(47γ) Ευτυχώς που θα την ξαναέβλεπε (\neq Ήταν ευτυχής που θα την ξαναέβλεπε).

Επίσης, η Ράλλη (2005: 95) περιγράφει τις περιπτώσεις σχηματισμού επιρρημάτων σε -ως από λαϊκά επίθετα, επισημαίνοντας ότι χρησιμοποιούνται από τους φυσικούς ομιλητές παράλληλα με τα αντίστοιχα επιρρήματα σε -α (48). Εντούτοις, οι ομιλητές αυτοί δεν θα χρησιμοποιούσαν επιρρήματα όπως το (49), καθώς είναι τύποι που χρησιμοποιούνται σε μη λόγιο επίπεδο γλώσσας. Θα μπορούσαν, όμως, να αποδεχτούν τη χρήση άλλων τύπων όπως στο (50). Η

παραγωγικότητα του -ως, λοιπόν, για αυτούς τους ομιλητές παραμένει αυξημένη. Ωστόσο, αυτή η παραγωγικότητα δεν αφορά όλους τους ομιλητές της γλώσσας, αλλά είναι ατομική, δηλαδή εξαρτάται από τα προσωπικά χαρακτηριστικά και τις γλωσσικές συνήθειες του κάθε ομιλητή. Αντίθετα, η παραγωγικότητα της γλώσσας αναφέρεται στην ικανότητα όλης της γλωσσικής κοινότητας να παράγει νέες μορφές, ανεξαρτήτως του επιπέδου μόρφωσης των ομιλητών. Επισημαίνει ακόμη ότι η παραγωγικότητα σχετίζεται άμεσα με τη συχνότητα εμφάνισης ενός τύπου στη γλώσσα, η οποία, ωστόσο, εξαρτάται από τις συνθήκες και το περιβάλλον που επηρεάζουν την έκφραση των ομιλητών (Ράλλη, 2005: 95). Η Κακογιάννη Ντοά (2014: 309), εξετάζοντας ειδικότερες μορφοσυντακτικές και σημασιολογικές δομές και αναφερόμενη στα διαθεσιακά επιρρήματα, σε αυτά δηλαδή που ισοδυναμούν με μια παρενθετική πρόταση – σχόλιο του ομιλητή, παρατηρεί ότι όσα δηλώνουν συνήθεια περιλαμβάνουν δομές και με τις δύο καταλήξεις (51).

(48) καλώς/καλά, γενικώς/γενικά, σπανίως/σπάνια

(49) φαγαδίκως

(50) υποβρυχιακώς

(51) αιώνια – αιωνίως, μόνιμα – μονίμως, γενικά – γενικώς

Η Καμηλάκη (2009: 268) τα επιρρήματα σε -ως τα χαρακτηρίζει ως επιρρήματα που προέρχονται από επίθετα με αρχαϊζουσα καταγωγή. Επίσης, συνηγορεί με την άποψη ότι η κατάληξη -ως στις συνειδήσεις των ομιλητών είναι συνδεδεμένη με τον καλλιεργημένο λόγο, ενώ η κατάληξη -α με τον ανεπίσημο, οικείο λόγο. Ωστόσο, χαρακτηρίζει σύνθετο ζήτημα την κατάταξη των επιρρημάτων σε -ως, καθώς κάποια επιρρήματα είναι συνηθισμένα (52α), κάποια χρησιμοποιούνται σπάνια (52β) και κάποια τα χαρακτηρίζει ως εξεζητημένα (52γ). Όλα τα παραπάνω όμως εναλλάσσονται με τον τύπο σε -α (53) (Καμηλάκη 2009: 267-268). Επιπλέον, η Καμηλάκη εκτός από την υφολογική διαφοροποίηση που προκύπτει από την επιλογή τύπου επιρρήματος, διακρίνει και τη σημασιολογική διαφοροποίηση. Μάλιστα, κάνει λόγο για επιρρήματα σε -ως που έχουν αποχαρακτηριστεί και έχουν χάσει τον λόγιο χαρακτήρα τους είτε επειδή προήλθαν από σημασιολογική διαφοροποίηση (54α) είτε λόγω της συχνής

χρήσης από τους ομιλητές, σε σημείο που αποδυναμώθηκε η λογιότητα τους (54β) (Καμηλάκη 2009: 267-268).

(52α) γενικώς, απολύτως, βεβαίως

(52β) τελικώς, ανέτως, ουσιαστικώς

(52γ) ησύχως, αφαντάστως, θαυμασίως

(53) γενικά, τελικά, ήσυχα

(54α) τελείως, ακριβώς

(54β) ευτυχώς, συνήθως

Όσον αφορά τη σημασιολογική διαφοροποίηση επιρρημάτων σε -ως και -α, η Αννοπούλου (2016: 34) επισημαίνει τις περιπτώσεις που η διαφορετική κατάληξη παραπέμπει σε διαφορετικό λήμμα και κατά συνέπεια σε διαφορετική σημασία *ακριβώς* – *ακριβά*. Πιο συγκεκριμένα, αναλύοντας το επίρρημα *ακριβώς* αναφέρει ότι, με την τροπική του σημασία, συντάσσεται με ρήματα όπως *περιγράφω*, *διηγούμαι* (με την έννοια της λεπτομέρειας, της πιστότητας), αλλά και με ρήματα όπως *υπολογίζω*, *μετρώ* (με έννοια αντίθετη από αυτή της προσέγγισης). Όμως, το συγκεκριμένο επίρρημα χρησιμοποιείται κυρίως για να εστιάσει σε ένα τμήμα της πρότασης προκειμένου να του δώσει έμφαση και γι' αυτό χαρακτηρίζεται ως *περιοριστικό εστιακό επίρρημα* (55) (Αννοπούλου, 2016: 34). Στο σημείο αυτό, επισημαίνει την αντίθεσή της με το «Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής» του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1999), καθώς στο λήμμα *ακριβώς* παραθέτει λανθασμένα το παράδειγμα (56), αντιστοιχίζοντάς το με τη σημασία *με ακρίβεια*, *με λεπτομέρειες*, ενώ στην πραγματικότητα η σημασία του είναι *όχι κατά προσέγγιση*. Την άποψη αυτή δικαιολογεί, λέγοντας ότι η απάντηση στο *πώς* είναι η δευτερεύουσα πρόταση *όπως ακριβώς έγιναν* και όχι το *ακριβώς*, το οποίο προσδιορίζει το *όπως έγιναν* (Αννοπούλου, 2016: 34). Με λίγα λόγια, το *ακριβώς* εδώ λειτουργεί ως *περιοριστικό εστιακό* και όχι ως τροπικό επίρρημα.

(55) Εφάρμοσαν το πλάνο όπως ακριβώς έπρεπε (το *ακριβώς* εστιάζει στη δευτερεύουσα πρόταση *όπως έπρεπε*).

(56) Μου τα είπες όπως ακριβώς έγιναν.

Σχετικά με το πολυσυζητημένο ζεύγος των επιρρημάτων *αμέσως* – *άμεσα*, οι απόψεις που έχουμε καταγράψει μέχρι τώρα στην παρούσα εργασία, παραδοσιακές και σύγχρονες, συγκλίνουν στη χρονική σημασία του *αμέσως* και την τροπική του *άμεσα*. Μόνη εξαίρεση είναι η «Νεοελληνική Γραμματική του Τριανταφυλλίδη» (1941), που εξετάσαμε στην υποενότητα 1.1.3 και αναφέρεται στην περίπτωση που το *αμέσως* μπορεί να χρησιμοποιηθεί με την τροπική σημασία του *άμεσα*. Ωστόσο, η Ιορδανίδου (2009: 19), στις «Συνηθισμένες γλωσσικές απορίες», δέχεται μεν τη διάκριση μεταξύ των δύο παραπάνω τύπων, αλλά ταυτόχρονα αναγνωρίζει και τη γλωσσική πραγματικότητα. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι το *άμεσα* δεν σημαίνει μόνο *με άμεσο τρόπο*, αλλά μπορεί να σημαίνει και *στο άμεσο μέλλον* και το διαχωρίζει με το *αμέσως* που σημαίνει *ακριβώς την επόμενη στιγμή, πολύ γρήγορα*. Το *άμεσα*, δηλαδή, εκτός από τροπική σημασία (ως αντίθετο του *έμμεσα*) έχει και χρονική. Η μόνη διαφορά σε αυτή την περίπτωση είναι ότι το *αμέσως* κάνει αναφορά σε μια χρονική στιγμή που δεν είναι τόσο απομακρυσμένη (57) όσο φαίνεται να είναι με τη χρήση του *άμεσα* (58) (Ιορδανίδου, 2009: 19). Αντίθετα, ο Μπαμπινιώτης (2002: 136) στο «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» περιγράφει ως εσφαλμένη την αντίληψη ότι το *άμεσα* είναι τύπος της δημοτικής αντί του *αμέσως*, καθώς *άμεσα* σημαίνει *απευθείας* (αντίθετο του *έμμεσα*), ενώ *αμέσως* σημαίνει *τώρα, χωρίς καθυστέρηση*. Το ίδιο επισημαίνει και για το ζεύγος *απλώς* – *απλά* με το επίρρημα *απλά* να σημαίνει *με απλό τρόπο* και το *απλώς* να σημαίνει *μόνο* (Μπαμπινιώτης, 2002: 234). Σε αυτό συμφωνεί και η Ιορδανίδου, συμπληρώνοντας όμως ότι το *απλά* μπορεί στον ανεπίσημο, προφορικό λόγο να χρησιμοποιηθεί με τη σημασία του *απλώς* (59) (Ιορδανίδου, 2009: 29).

(57) Αμέσως μετά το Πάσχα θα πάρουν στα χέρια τους οι υπουργοί ΠΕΧΩΔΕ και Οικονομίας το πόρισμα της επιτροπής.

(58) Ο Β΄ Δημοτικός σταθμός πρέπει άμεσα να λειτουργήσει, διαφορετικά κόβεται η επιχορήγηση.

(59) Ή δεν Έλαβαν το μήνυμά μου ή απλά αδιαφορούν.

Ο Μπαμπινιώτης (2002: 234) θεωρεί ως αιτία της παραπάνω σύγχυσης την τάση να υπάγονται τα πάντα σε ανεξάιρετους κανόνες και γενικότερα την εσφαλμένη αντίληψη που υπάρχει για τη δημοτική. Ο γενικός κανόνας, όπως τονίζει, είναι από τα επίθετα σε -ος να σχηματίζονται επιρρήματα σε -α. Ωστόσο, υφολογικοί, σημασιολογικοί ή άλλοι λόγοι, όπως η αποφυγή της συσκότισης του νοήματος, επιβάλλουν τη χρήση και ορισμένων επιρρημάτων σε -ως. Έτσι, διαφοροποιούνται οι σημασίες ανάμεσα σε διπλούς τύπους επιρρημάτων όπως στο (60). Μάλιστα, για τον επιρρηματικό τύπο *αγρίως* (*προκλητικά, πολύ, συστηματικά*) επισημαίνει ότι χρησιμοποιείται μεταφορικά σε αντίθεση με τον τύπο *άγρια* (*με επιθετικότητα, με αγριότητα*) που έχει κυριολεκτική σημασία και επίσης, τονίζει ότι το *έκτακτα* (*υπέροχα*) χρησιμοποιείται λανθασμένα με τη σημασία του *εκτάκτως* (*ξαφνικά*) (Μπαμπινιώτης, 2002: 61, 577). Ωστόσο, η Ιορδανίδου σημειώνει ότι το *αγρίως* (*μεγάλη ένταση δυσάρεστης κατάστασης*) απαντάται ορισμένες φορές και με τη σημασία *άγρια* (*με αγριότητα*) (61) και επιπλέον, στο ζεύγος *αδιακρίτως* (*ανεξαιρέτως, χωρίς διάκριση*) – *αδιάκριτα* (*χωρίς διακριτικότητα*) επισημαίνει ότι ο δεύτερος τύπος μπορεί να χρησιμοποιηθεί και με τη σημασία του πρώτου όπως στο παράδειγμα (62) (Ιορδανίδου, 2009: 12, 13). Τα παραπάνω, δηλαδή, ζεύγη επιρρημάτων επικαλύπτονται ως προς κάποιες σημασίες τους.

(60) αδιακρίτως – αδιάκριτα, εκτάκτως – έκτακτα, αγρίως – άγρια

(61) Ξυλοκοπήθηκε αγρίως.

(62) Οι κινεζικές τράπεζες χορηγούσαν και χορηγούν αδιάκριτα δανεισμό για την υλοποίηση αυτών των επενδύσεων.

Όσον αφορά το ζεύγος *αδίκως* – *άδικα*, ο Μπαμπινιώτης αναφέρει ότι η αλλαγή στην κατάληξη οδηγεί εν μέρει σε διαφορετική σημασία. Το *αδίκως* σημαίνει *χωρίς λόγο και μάταια*, ενώ το *άδικα* σημαίνει *με άδικο τρόπο και αδίκως* (Μπαμπινιώτης, 2002: 72). Η Ιορδανίδου σχετικά με ζεύγη όπως το *αδίκως* – *άδικα*, *ιδιαιτέρως* – *ιδιαίτερα* και λαμβάνοντας υπόψη τη συχνότητα εμφάνισης και τη χρήση τους στη γλώσσα, αναφέρει ότι οποιαδήποτε διάκριση μπορεί να υπήρχε παλιότερα πλέον δεν λειτουργεί και επομένως, οι διπλοί αυτοί τύποι χρησιμοποιούνται ισοδύναμα με το πρώτο ζεύγος επιρρημάτων να σημαίνει *με άδικο τρόπο, μάταια* και το δεύτερο *ιδίως, πάρα πολύ*. (Ιορδανίδου, 2009: 14,79). Στο *ιδιαιτέρως* ωστόσο, προσθέτει και μια επιπλέον σημασία σε σχέση με το *ιδιαίτερα*, αυτή του *κατ' ιδίαν, προσωπικά, χωρίς την*

παρουσία άλλου (63) (Ιορδανίδου, 2009: 115), την οποία αναφέρει και ο Μπαμπινιώτης στο «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» (2002: 769).

(63) Θα ήθελα να σας δω ιδιαιτέρως.

Παρόλα αυτά, η Ιορδανίδου παραθέτει και ζεύγη δίτυπων επιρρημάτων με ξεκάθαρη σημασιολογική διαφοροποίηση όπως στο (64α) έως (64γ) (Ιορδανίδου, 2009: 79,88,213). Η Αννοπούλου, όμως, παρατηρεί ότι, εγχειρίδια γλώσσας που αποτυπώνουν τη γλωσσική πραγματικότητα, θα έπρεπε να συμπεριλάβουν τη χρήση του *έκτακτα* με τη σημασία του *εκτάκτως*, εφόσον, ειδικά στο διαδίκτυο, το συναντάμε συχνά με ρήματα όπως *συγκλήθηκε* και *συνεδρίασε* (Αννοπούλου, 2016: 39). Το βιβλίο «Συνηθισμένες γλωσσικές απορίες», όπως αναφέρεται και στον πρόλόγό του, έχει λάβει υπόψη τόσο τις γραμματικές περιγραφές της σύγχρονης ελληνικής όσο και παρατηρήσεις της γλωσσικής πρακτικής σε κείμενα, έντυπα και διαδικτυακά (Ιορδανίδου, 2009: 4). Επομένως, συμπεραίνουμε ότι το έργο αυτό έχει βασιστεί σε σώματα κειμένων για την αξιοποίηση των οποίων, στο πλαίσιο της διδασκαλίας των δίτυπων επιρρημάτων, θα κάνουμε λόγο στο τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

(64α) έκτακτα (υπέροχα) – εκτάκτως (κάτι που γίνεται σε μη αναμενόμενο χρόνο)

(64β) έξοχα (υπέροχα) – εξόχως (σε μεγάλο βαθμό)

(64γ) τέλεια (υπέροχα) – τελείως (εντελώς)

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει πληθώρα γλωσσολογικών παρατηρήσεων και σύγχρονων προσεγγίσεων για τα δίτυπα επιρρήματα και για την ύπαρξη παράλληλων τύπων, δημοτικής και καθαρεύουσας. Όλες συμφωνούν στις υφολογικές δυνατότητες που παρέχουν αυτές οι διτυπίες στη Νέα Ελληνική, καθώς και στις σημασιολογικές διαφοροποιήσεις που δημιουργεί η ύπαρξή τους. Έτσι, ανάλογα με τη χρήση και την ανάγκη έκφρασης οι ομιλητές επιλέγουν τον αντίστοιχο τύπο επιρρήματος.

2.3 Συμπέρασμα

Έχοντας ολοκληρώσει το δεύτερο κεφάλαιο για τα δίτυπα επιρρήματα στα σύγχρονα γραμματικά εγχειρίδια και στις γλωσσολογικές μελέτες, μπορούμε να ανακεφαλαιώσουμε τα σημαντικότερα στοιχεία που εντοπίσαμε σχετικά με το φαινόμενο που μελετάμε και να επισημάνουμε τα σημεία που διαφοροποιούνται από τις παραδοσιακές γραμματικές.

Στην υποενότητα 2.1.1, η γραμματική των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997) αναφέρεται σε επιρρήματα σε -ως και -α, σημειώνοντας ότι προσδίδουν λεπτές υφολογικές διαφορές, ενώ η επιλογή εξαρτάται από το γλωσσικό περιβάλλον. Στην υποενότητα 2.1.2, η γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005) εισάγει τον όρο «εξειδίκευση μηνύματος» για τη χρήση των επιρρημάτων, με έμφαση στα τροπικά επιρρήματα, και για πρώτη φορά εξετάζει μαζί τα επιρρήματα σε -ως και -α. Η σύγχρονη σχολική γραμματική του Μπαμπινιώτη (2017), στην υποενότητα 2.1.3, θεωρεί την παραγωγή επιρρημάτων απαραίτητη για την εξειδίκευση του μηνύματος, αναλύοντας περιπτώσεις προτίμησης ανάμεσα στις δύο καταλήξεις βάσει υφολογικών ή σημασιολογικών κριτηρίων. Τέλος, η γραμματική των Τζεβελέκου, Κάντζου & Σταμούλη (2007) εστιάζει στις διτυπίες, συνδέοντας τη διαφορετική κατάληξη με την επικοινωνιακή λειτουργία, κυρίως για μη φυσικούς ομιλητές.

Παρόμοια, και οι σύγχρονες γλωσσολογικές μελέτες κάνουν λόγο για υφολογική διαφοροποίηση των επιρρημάτων σε -ως και -α, ανάλογα με το επικοινωνιακό περιβάλλον. Στη Νέα Ελληνική, ως παραγωγικό επίθημα παραγωγής επιρρημάτων από επίθετα σε -ος θεωρείται το -α, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν εξακολουθούν να παράγονται επιρρήματα σε -ως. Μάλιστα, η ατομική παραγωγικότητα επιρρημάτων σε -ως για κάποιους ομιλητές είναι αυξημένη, επηρεαζόμενη από τις συνθήκες και το περιβάλλον. Σημαντική επίσης είναι και η συχνότητα εμφάνισης των επιρρηματικών τύπων. Ωστόσο, ακόμα και μεταξύ των γλωσσολόγων, συναντάμε περιπτώσεις που δεν υπάρχει απόλυτη συμφωνία σχετικά με την επιλογή και χρήση ορισμένων διπλών επιρρηματικών τύπων.

Συμπερασματικά, οι σύγχρονες γραμματικές προσαρμόζονται καλύτερα στις νέες γλωσσικές τάσεις, αναγνωρίζοντας την ισοτιμία των επιρρημάτων σε -ως και -α και αποφεύγοντας τις αυστηρές κατηγοριοποιήσεις που χαρακτηρίζουν τις παραδοσιακές προσεγγίσεις. Οι σύγχρονοι γλωσσολόγοι δίνουν έμφαση στη λειτουργία των επιρρημάτων παρά στη μορφολογία τους. Παρόλο που η κατάληξη σε -α είναι πιο συνηθισμένη στη Νέα Ελληνική, και οι δύο τύποι είναι αποδεκτοί, με τη χρήση τους να εξαρτάται από την επικοινωνιακή

περίσταση, το ύφος του λόγου και τις προτιμήσεις των ομιλητών. Οι σύγχρονοι γλωσσολόγοι αναγνωρίζουν την αλληλοκάλυψη των δύο τύπων και η χρήση τους συχνά θεωρείται εναλλάξιμη, χωρίς αυστηρούς κανόνες.

Έχοντας, λοιπόν, μελετήσει τόσο τις παραδοσιακές όσο και τις σύγχρονες γλωσσολογικές απόψεις και στάσεις, στο επόμενο κεφάλαιο θα επικεντρωθούμε στη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και θα ελέγξουμε την αποτελεσματικότητά της μέσα από τις σημερινές σχολικές γραμματικές του Δημοτικού και του Γυμνασίου. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να εντοπίσει και να καλύψει κενά που υπάρχουν στη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων και δημιουργούν προβλήματα και δυσκολίες στη χρήση τους από τους μαθητές.

3. Το φαινόμενο της διτυπίας των επιρρημάτων στις σχολικές γραμματικές

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε τον τρόπο που προσεγγίζουν το φαινόμενο της διτυπίας οι σχολικές γραμματικές του Δημοτικού στην ενότητα 3.1 και του Γυμνασίου στην ενότητα 3.2, ελέγχοντας πόσο αναλυτικά παρουσιάζεται το θέμα και πόσο αποτελεσματική είναι η διδασκαλία των επιρρημάτων σε -ως/-α για την κατανόηση και χρήση τους από τους μαθητές στον γραπτό και προφορικό λόγο. Στην ενότητα 3.3 θα διατυπώσουμε παρατηρήσεις για τις παραλείψεις που εντοπίζουμε στις σχολικές γραμματικές και θα σχολιάσουμε το είδος προσέγγισης, παραδοσιακή ή σύγχρονη, που εφαρμόζει η καθεμία. Τέλος, στην ενότητα 3.4, θα συνοψίσουμε τα βασικότερα σημεία του κεφαλαίου.

3.1 Τα επιρρήματα σε -ως και -α στη σχολική γραμματική του Δημοτικού των Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντη, Κοτζόγλου & Λουκά (2022)

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο, που απευθύνεται στην Ε' και ΣΤ' Δημοτικού, αναφέρει στον πρόλογό του ότι σε ορισμένα σημεία διαφοροποιείται τόσο από τις σύγχρονες γλωσσολογικές μελέτες όσο και από τις παραδοσιακές γραμματικές. Επίσης, αναφέρει ότι αξιοποιεί τα πορίσματα της γλωσσολογικής έρευνας στον βαθμό που είναι παιδαγωγικά εφικτό, απλοποιώντας δύσκολα γλωσσικά φαινόμενα και δίνοντας προτεραιότητα στη μελέτη του προφορικού λόγου και στη χρήση της γλώσσας ως εργαλείο επικοινωνίας και σκέψης (Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντη, Κοτζόγλου & Λουκά, 2022: 5). Πιο συγκεκριμένα, εστιάζει στη δημιουργική πλευρά της γλώσσας, η οποία δίνει στον ομιλητή τη δυνατότητα να εκφράζεται με εναλλακτικούς τρόπους, που είναι μεν επικοινωνιακά διακριτοί αλλά ταυτόχρονα και γλωσσικά συναφείς. Έτσι, οι μαθητές εξοικειώνονται με το φαινόμενο της πολυτυπίας σε όλα τα επίπεδα λόγου (Φιλιππάκη-Warburton, κ.ά., 2022: 5-6).

Το βιβλίο χωρίζεται σε πέντε μέρη με βάση τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, την Πραγματολογία, τη Φωνητική – Φωνολογία, την Κλιτική μορφολογία, τη Σύνταξη και τη Σημασιολογία. Τα επιρρήματα τα εξετάζει στο τρίτο μέρος του βιβλίου, στο πλαίσιο της Κλιτικής μορφολογίας, όπου μάλιστα υπάρχει ξεχωριστή ενότητα για τα επιρρήματα σε -α και

-ως. Αρχικά, παραθέτει τον ορισμό των επιρρημάτων ως άκλιτες λέξεις που συνοδεύουν ρήματα (ενίοτε και επίθετα) και δίνουν πληροφορίες για τον χρόνο, τον τρόπο, τον τόπο, την ποσότητα, καθώς και τη λειτουργία των προτασιακών επιρρημάτων (1) να προσδιορίζουν μια πρόταση (Φιλιππάκη-Warburton, κ.ά., 2022: 162, 163). Αναφέρει τη λειτουργία τους να συνδέουν προτάσεις, χωρίς όμως να είναι σύνδεσμοι. Μάλιστα, στο κεφάλαιο της Πραγματολογίας δίνει τον ορισμό των κειμενικών δεικτών, στους οποίους περιλαμβάνονται και τα επιρρήματα, τονίζοντας την ικανότητά τους να συμβάλλουν στη συνοχή του κειμένου. (Φιλιππάκη-Warburton, κ.ά., 2022: 26). Επίσης, διακρίνει τα είδη των επιρρημάτων με βάση ερωτήσεις που; (τροπικά), *πότε;* (χρονικά), *πώς;* (τροπικά), *πόσο;* (ποσοτικά). Στη συνέχεια, διατυπώνει παραδείγματα από τον προφορικό λόγο (βλ. Πίνακα 3) και κατόπιν εξηγεί τον σχηματισμό πολλών επιρρημάτων σε -α από τον πληθυντικό του ουδετέρου των επιθέτων (2), καθώς και τον σχηματισμό μερικών επιρρημάτων με την κατάληξη -ως (3) (Φιλιππάκη-Warburton, κ.ά., 2022: 163, 164). Έπειτα, καταλήγει ότι υπάρχουν αρκετά επιρρήματα που σχηματίζουν τύπους σε -α και -ως, χωρίς να διαφέρει η σημασία τους (4α) και (4β). Επισημαίνει, ωστόσο, ότι οι τύποι σε -ως χρησιμοποιούνται σε επίσημο ύφος και ότι αρκετά επιρρήματα με τύπους σε -ως και -α έχουν διαφορετική σημασία. Επίσης, παραθέτει ένα μόνο παράδειγμα με το επιρρηματικό ζεύγος *αμέσως – άμεσα*, δίνοντας τις αντίστοιχες σημασίες *πολύ γρήγορα* και *χωρίς τη μεσολάβηση άλλων*. Τέλος, προτείνει ως δραστηριότητα για τους μαθητές τη δημιουργία προτάσεων με ζεύγη δίτυπων επιρρημάτων (5), όπου θα φαίνεται η διαφορετική τους σημασία (Φιλιππάκη-Warburton, κ.ά., 2022: 164-165).

(1) απλώς, βέβαια, τελικά, σίγουρα

(2) τα ωραία παιδιά > Περάσαμε ωραία.

(3) Ευτυχώς, συνήθισε.

(4α) Σπανίως/σπάνια εμφανίζεται.

(4β) Παραπονιέται αδίκως/άδικα.

(5) απλώς – απλά, τελείως – τέλεια, εκτάκτως – έκτακτα, ευχαρίστως – ευχάριστα

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι στη σχολική γραμματική του Δημοτικού, αν και παρουσιάζεται ο τρόπος σχηματισμού των επιρρημάτων σε -α, δεδομένου ότι τα επιρρήματα

αυτά κατακτώνται σε μικρότερη ηλικία και χρησιμοποιούνται πιο εύκολα, καθώς σχετίζονται με πιο άμεσες μορφολογικές κατασκευές, ωστόσο, δεν γίνεται καμία αναφορά στη μορφολογική καταγωγή των επιρρημάτων σε -ως. Η αναφορά περιορίζεται μόνο στο γεγονός ότι μερικά επιρρήματα σχηματίζονται και με την κατάληξη -ως, δημιουργώντας έτσι ένα κενό στη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων. Ωστόσο, διαπιστώνουμε ότι η διδασκαλία της συγκεκριμένης γραμματικής στοχεύει στην καλλιέργεια της επικοινωνιακής ικανότητας των μαθητών, καθώς και στην ανάπτυξη του κριτικού γραμματισμού. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι τα παραδείγματα που χρησιμοποιεί είναι κυρίως από τον προφορικό λόγο, ώστε να μαθαίνουν να χρησιμοποιούν τη γλώσσα σε περιστάσεις πραγματικής επικοινωνίας και με την αντίστοιχη εικονογράφηση, ώστε να είναι πιο εύληπτα για τους μαθητές αυτής της ηλικίας (βλ. Εικόνα 3). Επίσης, με τη δραστηριότητα που προτρέπει τους μαθητές να βρουν τη διαφορετική σημασία των επιρρημάτων, φαίνεται ότι έχει ως στόχο την εμπλοκή τους σε δημιουργικές δραστηριότητες και όχι απλά να ασκηθούν στην κατάκτηση συγκεκριμένων γραμματικών δομών. Επιπλέον, παρατηρούμε ότι η συγκεκριμένη γραμματική περιγράφει την επικοινωνιακή διάσταση των επιρρημάτων με την αναφορά στα προτασιακά επιρρήματα (6), τα οποία αποτελούν τροπικά στοιχεία, που δίνουν στον ομιλητή τη δυνατότητα να σχολιάσει το μήνυμα που ο ίδιος εκφέρει και να εστιάσει σε διαφορετικές πτυχές της επικοινωνιακής διαδικασίας. Σύμφωνα με την Οικονομάκου (2011: 8), το διδακτικό εγχειρίδιο της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού αξιοποιεί στη διδακτική πράξη τα παραπάνω γλωσσικά μέσα, τα οποία διαφοροποιούνται από τους επιρρηματικούς προσδιορισμούς που παραδοσιακά ήταν ενσωματωμένοι στη δομή της πρότασης και μάλιστα, παρατηρεί ότι το αντίστοιχο κεφάλαιο της γραμματικής περιγράφει με σαφήνεια όλους τους βασικούς άξονες της επιρρηματικής λειτουργίας και έτσι η διδασκαλία των προτασιακών επιρρηματικών προσδιορισμών συμβάλλει στην απόκτηση της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης.

(6) Ευτυχώς, προλάβαμε το πλοίο.

Εικόνα 3: Εικονογράφηση και παραδείγματα στη γραμματική του Δημοτικού

3.2 Τα επιρρήματα σε -ως και -α στη Γραμματική του Γυμνασίου των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2022)

Η συγκεκριμένη σχολική γραμματική, όπως αναφέρει στον πρόλογό της, έχει ως κύριο στόχο την περιγραφή της γλώσσας, ώστε ο αναγνώστης να μάθει τις γλωσσικές μονάδες από τις οποίες αποτελείται, σε πόσες και ποιες κατηγορίες διακρίνονται, καθώς και πώς συνδυάζονται στον λόγο και πώς χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2022: 11). Ως προς τα χαρακτηριστικά, έχει αρκετά κοινά με τις παραδοσιακές γραμματικές αλλά και πολλά διαφορετικά. Ένα βασικό χαρακτηριστικό της είναι ότι οι διάφορες πλευρές της Ελληνικής παρουσιάζονται ξεχωριστά, σε διαφορετικά επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης. Έτσι, περιλαμβάνει ξεχωριστά κεφάλαια για τη Φωνητική, τη Φωνολογία, τη Μορφολογία, τη Σύνταξη, τη Σημασιολογία και τέλος την Πραγματολογία – Κειμενογλωσσολογία. Τα

επιρρήματα τα αναλύει σε δύο κεφάλαια, στη Μορφολογία και στη Σύνταξη, ανάλογα με τις παραμέτρους που εξετάζει κάθε φορά.

Αρχικά, παραθέτει τον ορισμό των επιρρημάτων, τη λειτουργία τους, τη χρήση, καθώς και τα είδη στα οποία διακρίνονται με βάση τη σημασία τους. Ορίζει ως επιρρήματα τις άκλιτες λέξεις που προσδιορίζουν κυρίως ρήματα και άλλα μέρη του λόγου και δηλώνουν διάφορες σχέσεις τόπου, τρόπου, χρόνου κ.ά.. Αναφέρει, επιπλέον, τη λειτουργία τους ως *κειμενικοί δείκτες* ή αλλιώς *προτασιακά επιρρήματα*, όρους που συναντήσαμε και στη σχολική γραμματική του Δημοτικού και φανερώνουν τον επικοινωνιακό προσανατολισμό του γλωσσικού μαθήματος, θέτοντας παράλληλα τη γραμματική στην υπηρεσία της επικοινωνίας (Χαραλαμπίδης, 2000: 5). Διακρίνει, επίσης, πέντε κατηγορίες επιρρημάτων ανάλογα με τη σημασία τους, τα τοπικά, τα χρονικά, τα τροπικά, τα ποσοτικά και τα βεβαιωτικά ή διστακτικά ή αρνητικά (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2022: 100).

Όσον αφορά τη μορφολογία, αναφέρει ότι οι βασικές καταλήξεις των επιρρημάτων που προέρχονται από επίθετα είναι οι καταλήξεις -ως και -α και ελάχιστα επιρρήματα παρουσιάζουν άλλες καταλήξεις όπως στο (7). Πιο συγκεκριμένα, από επίθετα σε -ύς, -ιά, -ύ, -ης, -α, -ικο σχηματίζονται επιρρήματα σε -α (8) και από επίθετα σε -ης, -ες και -ων, -ουσα, -ον σχηματίζονται επιρρήματα σε -ως (9). Επιρρήματα και με τις δύο καταλήξεις σχηματίζονται από επίθετα σε -ος, -α, -ο (10α) έως (10γ). Ωστόσο, υπογραμμίζει ότι υπάρχουν υφολογικά κριτήρια που προσδιορίζουν τη χρήση των δίτυπων επιρρημάτων. Δηλαδή, ο τύπος σε -ως προτιμάται σε τυπικό ύφος και ο τύπος σε -α εκφράζει οικείο και ουδέτερο ύφος. Επιπλέον, αναφέρεται στη σημασιολογική διαφοροποίηση ορισμένων δίτυπων επιρρημάτων, παραθέτοντας ορισμένα τέτοια επιρρηματικά ζεύγη (11α) έως (11γ) (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2022: 100-101). Παράλληλα, παραθέτει και μία δραστηριότητα που καλεί τους μαθητές να παρατηρήσουν προτάσεις με ζεύγη επιρρημάτων που παρουσιάζουν μορφολογική διαφορά, ώστε να κατανοήσουν και τη συνακόλουθη σημασιολογική διαφορά. Στη συνέχεια, στο κεφάλαιο που αφορά τη σύνταξη αναφέρεται στον ρόλο των επιρρηματικών προσδιορισμών να εξειδικεύουν το νόημα που θέλει να δώσει ο ομιλητής και να δίνουν πρόσθετες πληροφορίες για τον τόπο, τον χρόνο κ.τ.λ., σχετικές με το νόημα της βασικής πρότασης. Μάλιστα, αναλύει τον τρόπο που οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνοι τους στον λόγο είτε ως σύντομες απαντήσεις, είτε ως κειμενικοί δείκτες, είτε όταν προσδιορίζουν ρήματα, επίθετα, άλλα επιρρήματα κ.τ.λ. (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου, 2022: 135).

- (7) πολύς > πολύ, λίγος > λίγο
- (8) βαρύς > βαριά
- (9) ακριβής > ακριβώς
- (10α) βέβαια και βεβαίως
- (10β) τελευταία και τελευταίως
- (10γ) σπάνια και σπανίως
- (11α) αμέσως (πολύ γρήγορα) – άμεσα (χωρίς μεσολάβηση)
- (11β) απλώς (μόνο) – απλά (με απλό τρόπο),
- (11γ) ευχαρίστως (με ευχαρίστηση) – ευχάριστα (με ευχάριστο τρόπο)

Σε αντίθεση, λοιπόν, με τη σχολική γραμματική του Δημοτικού, η γραμματική του Γυμνασίου αναφέρεται στον τρόπο σχηματισμού και την προέλευση των επιρρημάτων σε -ως. Πρώτη φορά, επίσης, οι μαθητές θα συναντήσουν τον όρο *επιρρηματικά* και *επιρρηματικοί προσδιορισμοί*. Στη γραμματική του Δημοτικού ήρθαν σε επαφή με τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να δηλώσουν τον χρόνο, τον τόπο κ.τ.λ.. Με τη γραμματική, όμως, του Γυμνασίου έρχονται σε επαφή με τα *επιρρηματικά* ή τους *επιρρηματικούς προσδιορισμούς*, δηλαδή προτάσεις, φράσεις και λέξεις που λειτουργούν ως εναλλακτικοί τρόποι δήλωσης των επιρρηματικών σχέσεων και στόχος τους είναι η *εξειδίκευση* του νοήματος της βασικής πρότασης. Σε αυτό το σημείο, να επισημάνουμε ότι τον όρο *εξειδίκευση* του μηνύματος τον συναντήσαμε και στη Γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη. Γενικότερα, θα λέγαμε ότι η γραμματική του Γυμνασίου παρουσιάζει και περιγράφει τα επιρρήματα αναλυτικότερα και με περισσότερες λεπτομέρειες από αυτή του Δημοτικού. Σύμφωνα με την Κατσούδα (χ.χ.: 4), η συγκεκριμένη γραμματική καλύπτει όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης με ανανεωμένη ορολογία, περιλαμβάνοντας κεφάλαια ακόμα και για την Πραγματολογία και την Κειμενογλωσσολογία/Υφολογία, καθώς και πολλά σχόλια και παραδείγματα σε περιπτώσεις πολυτυπίας.

3.3 Κριτική ανάλυση του τρόπου παρουσίασης της διτυπίας των επιρρημάτων στις σχολικές γραμματικές

Στις δύο προηγούμενες ενότητες παρουσιάσαμε τον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται το φαινόμενο των δίτυπων επιρρημάτων στις σχολικές γραμματικές. Στην παρούσα ενότητα, θα διατυπώσουμε κριτικές παρατηρήσεις, θα εστιάσουμε στον τρόπο προσέγγισης που ακολουθεί κάθε εγχειρίδιο, εξετάζοντας αν ακολουθεί περισσότερο τις παραδοσιακές ή τις σύγχρονες προσεγγίσεις και θα αναφερθούμε στις παραλείψεις και τα κενά που εντοπίσαμε στα σχετικά κεφάλαια των σχολικών εγχειριδίων, τα οποία αφορούν τα επιρρήματα σε -ως και -α.

Παρά το γεγονός ότι οι γραμματικές του Δημοτικού και του Γυμνασίου, που μελετήθηκαν στις προηγούμενες ενότητες, εξετάζουν τα επιρρήματα σε -ως και -α, ωστόσο, παρατηρούνται σημαντικές παραλείψεις στην ανάλυση της διτυπίας των επιρρημάτων. Αυτά τα κενά απορρέουν, βέβαια, από την ίδια τη φύση του φαινομένου, καθώς τα ζητήματα πολυτυπίας είναι ποικίλα και οι ειδικοί διαφωνούν σε αρκετές περιπτώσεις ως προς τη χρήση και τη σημασία των επιρρηματικών τύπων. Αρχικά, στη γραμματική του Δημοτικού, όπως είδαμε, υπάρχει περιορισμένη γραμματική ανάλυση του φαινομένου των δίτυπων επιρρημάτων. Δεδομένου ότι απευθύνεται σε μαθητές μικρότερης ηλικίας, οι κανόνες παρουσιάζονται απλοποιημένοι και προσαρμοσμένοι στις ανάγκες των μαθητών. Έτσι, παρατηρούμε ότι δεν εξηγούνται οι γραμματικοί μηχανισμοί παραγωγής επιρρημάτων σε -ως από επίθετα σε -ης -ες και γενικότερα, υπάρχει κενό στην ανάλυση της σχέσης των επιρρημάτων σε -ως και -α με τα επίθετα και τις δομές τους. Τα παραδείγματα επιρρημάτων των δύο τύπων είναι λιγοστά και δεν δίνουν έμφαση σε συμφραζόμενα και προτάσεις που αναδεικνύουν τις διαφορές τους ή που δείχνουν τη χρήση τους σε διαφορετικά επικοινωνιακά πλαίσια. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα αφενός να μην καλύπτεται η ποικιλία σε διαφορετικά γλωσσικά πλαίσια και αφετέρου να δυσκολεύεται η κατανόηση της χρήσης τους. Επίσης, αν και υπάρχει μια σύντομη αναφορά ότι τα επιρρήματα σε -ως χρησιμοποιούνται κυρίως στον επίσημο λόγο, ωστόσο δεν θίγεται η ιστορική εξέλιξη και η διαχρονική διάσταση των δίτυπων επιρρημάτων. Δηλαδή, δεν υπάρχει καμία αναφορά στην καταγωγή των επιρρημάτων σε -ως από την αρχαία ελληνική και λόγια παράδοση ούτε στη δημοτική ρίζα των επιρρημάτων σε -α. Έτσι, οι μαθητές δεν μπορούν να κατανοήσουν τη διαχρονική διάρκεια των επιρρημάτων σε -ως και τη χρήση τους σε επίσημα κείμενα σε αντίθεση με τα επιρρήματα σε -α που ενσωματώθηκαν σταδιακά στη γλώσσα μέσω της απλοποίησης. Επομένως, δεν γίνεται σαφές στους μαθητές πώς η επιλογή του ενός ή του άλλου τύπου μπορεί να επηρεάσει τη δομή ή το ύφος ενός κειμένου. Αυτές οι παραλείψεις θα

μπορούσαμε να πούμε ότι είναι αναμενόμενες λόγω της ηλικίας των μαθητών. Ωστόσο, οδηγούν σε μια πιο επιφανειακή κατανόηση του φαινομένου της διτυπίας και η προσέγγιση καθίσταται λιγότερο ολοκληρωμένη σε σχέση με τη σχολική γραμματική του Γυμνασίου, που εξετάζει βαθύτερα τις παραπάνω διαφορές.

Η γραμματική του Γυμνασίου, παρότι, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι πιο παραδοσιακή, ούτε αυτή αναλύει σε βάθος τη διαχρονική εξέλιξη των επιρρημάτων. Αν και γίνεται αναφορά σε υφολογικές διακρίσεις, συνδέοντας την κατάληξη -α με το οικείο ύφος και την κατάληξη -ως με το τυπικό ύφος, δεν διευκρινίζεται ξεκάθαρα ότι η κατάληξη -ως προέρχεται από την καθαρεύουσα, ενώ η κατάληξη -α αποτελεί αποτέλεσμα της απλοποίησης της δημοτικής γλώσσας. Επιπλέον, ως προς τις υφολογικές παρατηρήσεις, σε καμία από τις δύο γραμματικές δεν σχολιάζεται το γεγονός ότι στη νεοελληνική γλώσσα επικρατούν τα επιρρήματα σε -α, τα οποία τείνουν να αντικαταστήσουν τα αντίστοιχα επιρρήματα σε -ως, τόσο στην καθημερινή προφορική όσο και στην ανεπίσημη γραπτή γλώσσα, φανερώνοντας την προτίμηση που υπάρχει στη χρήση πιο σύντομων και εύχρηστων τύπων. Με λίγα λόγια, στα συγκεκριμένα σχολικά εγχειρίδια δεν υπάρχει σύνδεση της διτυπίας με τη φυσική εξέλιξη της γλώσσας προς την απλοποίηση.

Σε σχέση με τον τρόπο προσέγγισης, είτε παραδοσιακό είτε σύγχρονο, που υιοθετούν τα σχολικά εγχειρίδια στην παρουσίαση του φαινομένου της διτυπίας, παρατηρούμε τα εξής. Η γραμματική του Γυμνασίου εμφανίζεται πιο παραδοσιακή σε σύγκριση με εκείνη του Δημοτικού, καθώς δίνει μεγαλύτερη έμφαση στις διαφορές ύφους και στην προέλευση των επιρρημάτων. Ως προς την ανάλυση των επιρρημάτων, εστιάζει στον τρόπο σχηματισμού τους από επίθετα, αναγνωρίζει τη μορφολογία και τη σύνταξή τους με βάση τις παραδοσιακές γραμματικές και διατηρεί τη διάκριση μεταξύ επιρρημάτων σε -ως και -α με έναν πιο αυστηρά καθορισμένο τρόπο. Αντίθετα, η γραμματική του Δημοτικού είναι πιο ευέλικτη και προσαρμοσμένη στη λειτουργία της γλώσσας στην καθημερινότητα, δίνοντας έμφαση στην πραγματική της χρήση και παραλείποντας την αναφορά σε ιστορικά ή λόγια χαρακτηριστικά των δίτυπων επιρρημάτων. Δεν παραβλέπει την παραδοσιακή διάκριση των επιρρημάτων σε -ως και -α, ωστόσο δεν υιοθετεί την αυστηρή δομή της παραδοσιακής γραμματικής, καθώς η διδασκαλία τους εστιάζει κυρίως στη λειτουργία τους στη σύγχρονη γλώσσα. Συνεπώς, θα λέγαμε ότι η σχολική γραμματική του Γυμνασίου υπερέχει στην πιο παραδοσιακή θεώρηση των δίτυπων επιρρημάτων σε -ως και -α, ενώ η σχολική γραμματική του Δημοτικού διακρίνεται για την πιο σύγχρονη προσέγγιση του φαινομένου.

Παρακάτω, παρατίθενται ορισμένες πιο συγκεκριμένες μορφολογικές, συντακτικές και σημασιολογικές παραλείψεις στη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων που εντοπίσαμε και στις δύο γραμματικές και στις οποίες θα στηριχτούμε, στο επόμενο κεφάλαιο, προκειμένου να διαμορφώσουμε χρήσιμες διδακτικές προτάσεις με την αξιοποίηση των σωμάτων κειμένων. Αρχικά, βασική παράλειψη είναι η περιγραφή της περίπτωσης που τα επιρρήματα σε -ως χρησιμοποιούνται αντί των αντίστοιχων σε -α προκειμένου να αποφευχθεί η αμφισημία, όπως για παράδειγμα, όταν το επίρρημα βρίσκεται δίπλα σε ένα επίθετο στον πληθυντικό του ουδετέρου. Έτσι, οι μαθητές ενδέχεται να βρεθούν σε σύγχυση, όταν χρειαστεί να επιλέξουν μεταξύ των δύο επιρρηματικών τύπων σε προτάσεις όπως οι (12α) και (12β). Επίσης, στο πλαίσιο αναφοράς των προτασιακών επιρρημάτων, τουλάχιστον η γραμματική του Γυμνασίου, που απευθύνεται σε μεγαλύτερης ηλικίας μαθητές, θα μπορούσε να θίξει την περίπτωση του *καλώς* και τη θέση του στην πρόταση, όταν δηλαδή λειτουργεί ως προτασιακό επίρρημα, προσδιορίζοντας ολόκληρη την πρόταση, με τη σημασία του *εντάξει* και τη διαφοροποίησή του, όταν βρίσκεται μέσα στην πρόταση και έχει τη σημασία του *σωστά*. Επιπλέον, στο πλαίσιο της μορφολογίας, δεν περιγράφεται σε κανένα από τα δύο σχολικά εγχειρίδια η μετακίνηση του τόνου στην παραλήγουσα κατά την παραγωγή επιρρημάτων από επίθετα που τονίζονται στην προπαραλήγουσα (13), ούτε και η παραμονή του τόνου στην ίδια συλλαβή με την ονομαστική ενικού του αρσενικού κατά τον σχηματισμό επιρρημάτων σε -ως από επίθετα σε -ης, -ες (14). Παράλληλα, θα ήταν χρήσιμη η αναφορά επιρρηματικών τύπων με κατάληξη -ως σε κάποιες στερεότυπες εκφράσεις (15) όπως και η επισήμανση της περίπτωσης των επιρρημάτων *ακριβώς* – *ακριβά*, καθώς πρόκειται για διαφορετικά επιρρήματα που σχηματίζονται από διαφορετικά επίθετα *ακριβής* – *ακριβός* και επομένως η σημασία τους είναι διαφορετική. Οι μαθητές πρέπει να είναι σε θέση να διακρίνουν και να κατανοούν τη διαφορά μεταξύ προτάσεων όπως στο (16α) και (16β). Επίσης, σημαντική θα ήταν και η αναφορά στην περίπτωση των επιρρημάτων *αδιακρίτως* – *αδιάκριτα*, όπου η σημασιολογική διαφορά σχετίζεται με τη διπλή σημασία του επιθέτου *διακριτικός*, αυτός δηλαδή που επιτρέπει τη διάκριση των χαρακτηριστικών και αυτός που φέρεται με διακριτικότητα, ευγένεια και λεπτότητα. Και στις δύο γραμματικές, βέβαια, γίνεται αναφορά στο ζεύγος *απλώς* – *απλά* και στη σημασιολογική τους διαφοροποίηση. Όμως, θα έπρεπε να επισημαίνεται ότι στην πράξη, στον προφορικό δηλαδή λόγο, ο τύπος *απλά* χρησιμοποιείται συχνά και με τις δύο σημασίες.

(12α) Δέχεται ευχάριστα μηνύματα.

- (12β) Δέχεται ευχαρίστως μηνύματα.
- (13) βέβαιος > βεβαίως
- (14) ασφαλής > ασφαλώς
- (15) καλώς ήρθες, λίαν καλώς
- (16α) Το αγόρασε ακριβώς όσο ήθελε (δηλαδή στην ίδια τιμή).
- (16β) Το αγόρασε ακριβά (παραπάνω από την αξία του).

Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η αναφορά σε σημασιολογικές διαφορές δίτυπων επιρρημάτων θα μπορούσε να περιλαμβάνει περισσότερα ζεύγη, ανάλογα βέβαια και με τη βαθμίδα εκπαίδευσης, καλύπτοντας όσο το δυνατόν περισσότερες περιπτώσεις, ώστε να αποφεύγονται οι ασάφειες και οι λανθασμένες χρήσεις τους από τους ομιλητές. Σε αυτή την κατεύθυνση θα βοηθούσαν τόσο οι δημιουργικές δραστηριότητες που απαιτούν την εμπλοκή των μαθητών όσο και τα σώματα κειμένων. Η ανατροφοδότηση της σχολικής γραμματικής που μπορεί να συμβεί κατά τη μαθησιακή διαδικασία είναι πολύ σημαντική. Λάθη και προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές κατά τη χρήση επιρρημάτων σε -ως και -α θα πρέπει να χρησιμοποιούνται ως μέσο ανατροφοδότησης, ώστε τα γραμματικά εγχειρίδια να μπορούν να βελτιωθούν (Κατσούδα, χ.χ.: 10-11). Άρα, το σχολικό εγχειρίδιο θα πρέπει να *διαλέγεται* με τους μαθητές και σε αυτό θα συνέβαλε καθοριστικά η ύπαρξη περισσότερων δραστηριοτήτων σχετικά με τα επιρρήματα σε -ως και -α. Από την άλλη, τα σώματα κειμένων μπορούν να αποτελέσουν μια πλούσια τράπεζα γλωσσικού υλικού, ώστε η γραμματική του Δημοτικού και του Γυμνασίου ως περιγραφικές γραμματικές να μπορέσουν να εντοπίσουν, να συμπληρώσουν και να επαναπροσδιορίσουν τις διτυπίες των επιρρηματικών τύπων. Βέβαια, τα όρια μεταξύ περιγραφικών και ρυθμιστικών γραμματικών δεν είναι σαφή, εφόσον, ανάλογα με τον βαθμό που οι γραμματικές έχουν χρηστικό χαρακτήρα, τυποποιούν με ρυθμιστικά κριτήρια τις γλωσσικές χρήσεις, είτε ρητά είτε υπόρητα. Αυτό σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η βιβλιογραφία των σύγχρονων νεοελληνικών γραμματικών είναι περιορισμένη και αντλεί υλικό κυρίως από παλαιότερα έργα αναφοράς (Κατσούδα, χ.χ.: 6), καθιστά αναγκαία τη βελτίωση των σχολικών γραμματικών εγχειριδίων μέσω των σωμάτων κειμένων, στα οποία θα αναφερθούμε στο επόμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

3.4 Συμπέρασμα

Τα σχολικά εγχειρίδια που μελετήθηκαν, δηλαδή οι γραμματικές του Δημοτικού και του Γυμνασίου, παρέχουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη χρήση των δίτυπων επιρρημάτων σε -ως και -α, αλλά ταυτόχρονα παρουσιάζουν σημαντικές παραλείψεις και κενά στην αναλυτική τους παρουσίαση. Στη γραμματική του Δημοτικού, η προσέγγιση είναι πιο απλοποιημένη, προσαρμοσμένη στην ηλικία των μαθητών, με αποτέλεσμα την έλλειψη ιστορικής διάστασης και βαθύτερης ανάλυσης του φαινομένου της διτυπίας. Από την άλλη, η γραμματική του Γυμνασίου, αν και πιο παραδοσιακή, δεν επεκτείνεται επαρκώς στη διαχρονική εξέλιξη των επιρρημάτων, περιοριζόμενη σε μια επιφανειακή ανάλυση των υφολογικών διαφορών, χωρίς να καλύπτει τις σύνθετες σημασιολογικές διαφορές που προκύπτουν από τη χρήση των δύο τύπων.

Η αναγκαία ενίσχυση των σχολικών γραμματικών με τη χρήση σωμάτων κειμένων και δραστηριοτήτων, που ενσωματώνουν τις γλωσσικές χρήσεις των επιρρημάτων σε -ως και -α, θα μπορούσε να προσφέρει στους μαθητές μια πιο ολοκληρωμένη και εποικοδομητική κατανόηση. Οι διαφορές μεταξύ των τύπων πρέπει να παρουσιαστούν με τέτοιο τρόπο, ώστε οι μαθητές να αντιληφθούν τη σημασία τους σε διαφορετικά επικοινωνιακά πλαίσια και να κατανοήσουν τη διαχρονική τους διάσταση, καθώς και την επίδραση της επιλογής του τύπου στη δομή και το ύφος των κειμένων. Επίσης, η σύνδεση της διτυπίας με τη φυσική εξέλιξη της γλώσσας προς την απλοποίηση είναι απαραίτητη για να κατανοήσουν οι μαθητές τη λειτουργία και τη χρήση αυτών των επιρρημάτων στην καθημερινή γλώσσα.

Συνολικά, η βελτίωση των σχολικών εγχειρίδιων και η πιο εστιασμένη προσέγγιση του φαινομένου της διτυπίας με βάση τα σύγχρονα γλωσσικά δεδομένα, καθώς και η αξιοποίηση των σωμάτων κειμένων είναι καίριας σημασίας για την αποτελεσματικότερη διδασκαλία και κατανόηση των επιρρημάτων. Ένα πιο ολοκληρωμένο και διαρθρωμένο πρόγραμμα διδασκαλίας θα συμβάλει στην ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας των μαθητών, επιτρέποντάς τους να κατανοούν και να εφαρμόζουν τα επιρρήματα με ακρίβεια και ευχέρεια σε διαφορετικά επικοινωνιακά πλαίσια.

4. Σώματα κειμένων και προτεινόμενα διδακτικά σενάρια του φαινομένου της διτυπίας στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο

Στο κεφάλαιο αυτό θα ορίσουμε τι είναι σώματα κειμένων και ποια είναι τα πλεονεκτήματά τους, τόσο για τη γλωσσολογική έρευνα, στην ενότητα 4.1, όσο και για τη γλωσσική διδασκαλία, στην ενότητα 4.2. Επίσης, στην ενότητα 4.2 θα περιγράψουμε τα βασικά χαρακτηριστικά των πιο γνωστών ηλεκτρονικών σωμάτων κειμένων και θα επιλέξουμε αυτό που θεωρούμε πιο κατάλληλο για την αξιοποίησή του στη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων. Στην ενότητα 4.3 θα αναλύσουμε τις διδακτικές προσεγγίσεις που θα εφαρμόσουμε, καθώς επίσης θα παρουσιάσουμε τις διδακτικές στρατηγικές και τους άξονες που θα καθορίσουν τα προτεινόμενα διδακτικά σενάρια για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο. Τέλος, στην ενότητα 4.4, θα συνοψίσουμε τα συμπεράσματα του κεφαλαίου.

4.1 Σώματα κειμένων

Τα σώματα κειμένων αποτελούν μεγάλες συλλογές γλωσσικών δεδομένων, που προέκυψαν με φυσικό τρόπο και αποθηκεύτηκαν σε ηλεκτρονική μορφή, ώστε να προσφέρουν χρήσιμα στοιχεία στη γλωσσολογική έρευνα (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015: 13-14). Λέγοντας με φυσικό τρόπο, εννοούμε ότι προήλθαν από τον αυθόρμητο φυσικό λόγο των ομιλητών και όχι από πειραματικές συνθήκες. Επίσης, τα δεδομένα αυτά είναι εμπειρικά, που σημαίνει ότι βασίζονται στην πραγματικότητα γλωσσικών αλληλεπιδράσεων, συστηματικά, δηλαδή έχουν συλλεγεί και επιλεχθεί προσεκτικά με βάση συγκεκριμένες αρχές, κειμενικά, δηλαδή δεν περιορίζονται σε μεμονωμένες λέξεις, αλλά περιλαμβάνουν ολόκληρα κείμενα ή τμήματα κειμένων και τέλος εκτεταμένα, αφού διαθέτουν μεγάλο όγκο (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015: 15). Τα σώματα κειμένων δεν είναι αρχεία ή συλλογές κειμένων. Αντίθετα, τα σώματα κειμένων έχουν σχεδιαστεί με συγκεκριμένη σκοπιμότητα και με συγκεκριμένες προδιαγραφές, σύμφωνα με ρητές γλωσσολογικές αρχές και περιλαμβάνουν επεξεργασμένα δεδομένα, που μαζί με τα μεταδεδομένα τους, είναι χρήσιμα για κάθε είδους γλωσσική έρευνα. Σύμφωνα με τον Sinclair (1991: 27), τα σώματα κειμένων είναι μια συλλογή κειμένων της γλώσσας (pieces of language) που έχουν επιλεγεί και ταξινομηθεί με σαφή γλωσσολογικά κριτήρια και έχουν σκοπό να χρησιμοποιηθούν ως δείγματα της γλώσσας.

Ένα μεγάλο πλεονέκτημα των σωμάτων κειμένων είναι η ηλεκτρονική τους μορφή, κάτι που επιτρέπει την άμεση πρόσβαση στα γλωσσικά δεδομένα με ταχύτητα και ακρίβεια. Η αναζήτηση στα σώματα κειμένων γίνεται με βάση τη μορφή και όχι το νόημα και γι' αυτό απαιτείται προσοχή στη διατύπωση της αναζήτησης. Επιπλέον, η ψηφιακή μορφή του υλικού βοηθάει στην ποσοτική ανάλυση της γλώσσας. Το γλωσσικό υλικό των σωμάτων κειμένων προέρχεται από γραπτά και προφορικά κείμενα και μπορεί να φτάσει σε μέγεθος πολλά εκατομμύρια λέξεις. Λόγω του εύρους του γλωσσικού υλικού, μπορούμε να αναλύσουμε ένα πλήθος φαινομένων και μάλιστα με τρόπο αντικειμενικό, αφού τα σώματα κειμένων εξασφαλίζουν πρόσβαση σε πληροφορίες για τη γλώσσα που δεν υπόκεινται στον υποκειμενικό έλεγχο των ομιλητών. Επίσης, η ελεύθερη διάθεση των σωμάτων κειμένων αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την εξάπλωση της γλωσσολογίας, αφού οι ερευνητικές υποθέσεις που διατυπώνονται με βάση τα σώματα κειμένων μπορούν να διαπιστωθούν δημόσια, να διαψευστούν ή ακόμα και να ελεγχθούν από άλλους ερευνητές. Έτσι, η έρευνα με σώματα κειμένων αντικατοπτρίζει επαρκέστερα τη γλωσσική πραγματικότητα μιας και βασίζεται σε αυθεντικά παραδείγματα γλωσσικής χρήσης. Τα παραδείγματα αυτά εκφράζουν τη γλωσσική ποικιλία σε όλο το φάσμα της και δεν εξαρτώνται από την εφευρετικότητα του ερευνητή (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015: 17-18).

Τα σώματα κειμένων διακρίνονται σε διάφορα είδη με βάση τα χαρακτηριστικά τους (Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 30 κ.εξ.). Ανάλογα με την επιλογή της γλώσσας διακρίνονται σε *μονόγλωσσα*, που περιλαμβάνουν κείμενα σε μία μόνο γλώσσα και *πολύγλωσσα* με κείμενα σε παραπάνω από μία γλώσσα. Επίσης, ανάλογα με το εύρος γλωσσικής κάλυψης, διακρίνονται σε *σώματα κειμένων αναφοράς* ή αλλιώς *γενικά σώματα κειμένων* και *ειδικά σώματα κειμένων*. Τα πρώτα περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα κειμενικών ειδών που προέρχονται από διάφορες πηγές (π.χ. προφορικά, γραπτά κείμενα) και έχουν ως στόχο την πληρέστερη εικόνα της γλώσσας στο σύνολό της. Στα γενικά σώματα κειμένων ανήκουν ελληνικά σώματα κειμένων όπως ο *Εθνικός Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσας* (ΕΘΕΓ) ή το *Σώμα Ελληνικών Κειμένων* (ΣΕΚ). Από την άλλη, τα ειδικά σώματα κειμένων είναι πιο μικρά σε εύρος (περίπου 2 εκατομμύρια λέξεις) και εξειδικεύονται σε ένα συγκεκριμένο γλωσσικό είδος ή μία συγκεκριμένη γλωσσική ποικιλία, όπως για παράδειγμα το σώμα κειμένων με *Διδακτικά Βιβλία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*, το οποίο βρίσκεται στην *Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα* και περιλαμβάνει κείμενα από σχολικά βιβλία Γυμνασίου και Λυκείου. Επιπλέον, ένα σώμα κειμένων, με βάση την τροπικότητα των κειμένων που περιλαμβάνει, μπορεί να χαρακτηριστεί ως *προφορικό*, *γραπτό*, *μικτό* ή *πολυτροπικό*. Σύμφωνα με την παράμετρο της

χρονικής περιόδου που καλύπτουν τα σώματα κειμένων μπορεί να είναι *συγχρονικά* ή *διαχρονικά*. Τα πρώτα περιλαμβάνουν κείμενα από μία ορισμένη χρονική περίοδο, ενώ τα δεύτερα περιλαμβάνουν κείμενα της ίδιας γλώσσας από διαφορετικές όμως χρονικές περιόδους. Τα ελληνικά, προς το παρόν, δεν διαθέτουν διαχρονικά σώματα κειμένων. Άλλη κατηγορία είναι τα *κλειστά* ή *ανοιχτά* σώματα κειμένων. Τα κλειστά σώματα κειμένων, που είναι και τα περισσότερα, είναι στατικά, συγκροτούνται και ολοκληρώνονται σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, ενώ τα ανοιχτά αυξάνονται συνεχώς με την προσθήκη νέων δεδομένων. Τέλος, υπάρχει ένα είδος χαρακτηρισμού των σωμάτων κειμένων, η *επισημείωση*, η οποία αφορά την προσθήκη ερμηνευτικών γλωσσικών πληροφοριών μέσω ειδικής κωδικοποίησης. Η επισημείωση μπορεί, για παράδειγμα, να αφορά την κατηγοριοποίηση των σωμάτων κειμένων σε κειμενικά είδη ή τη σύσταση των μερών τους. Στην επόμενη ενότητα, θα περιγράψουμε τρία γνωστά ηλεκτρονικά σώματα κειμένων με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά, προκειμένου να καταλήξουμε στο πιο κατάλληλο για τη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων.

4.2 Αξιοποίηση των σωμάτων κειμένων στη γλωσσική διδασκαλία

Οι δυνατότητες, όπως προαναφέραμε στην ενότητα 4.1, που παρέχουν τα σώματα κειμένων οδηγούν όχι μόνο στην ανανέωση της γλωσσικής περιγραφής, αλλά και της διδασκαλίας της γλώσσας. Οι μαθητές, στο πλαίσιο της προσέγγισης του γλωσσικού μαθήματος, επωφελούνται από την αλληλεπίδρασή τους με τα σώματα κειμένων, γνωστή ως *Κατευθυνόμενη από Δεδομένα Μάθηση* (ΚΔΜ) (Αντωνίου-Κρητικού, Γιάγκου, Κάντζου & Σταμούλη, 2015: 98-99). Η ΚΔΜ μπορεί να έχει εφαρμογή είτε ως επαγωγική είτε ως παραγωγική μαθησιακή διαδικασία. Η επαγωγική διαδικασία μάθησης, την οποία θα εφαρμόσουμε στα προτεινόμενα διδακτικά σενάρια (βλ. Παράρτημα Α), αναφέρεται στην εμπλοκή των μαθητών στη διερεύνηση των γλωσσικών δεδομένων, στην παρατήρηση, στην κατηγοριοποίηση και στη γενίκευση. Εξάγουν, δηλαδή, συμπεράσματα για τις κανονικότητες που διέπουν τη γλώσσα, ξεκινώντας από την παρουσίαση παραδειγμάτων της γλωσσικής δομής μιας γλωσσικής χρήσης. Από την άλλη, στην παραγωγική διαδικασία μάθησης, η διδασκαλία ενός γλωσσικού χαρακτηριστικού ξεκινάει με τη γενίκευση του κανόνα που το περιγράφει και στη συνέχεια, αξιοποιούνται τα παραδείγματα πραγμάτωσης του κανόνα, ώστε να επιβεβαιωθεί ή όχι ο κανόνας (Αντωνίου-Κρητικού κ.ά., 2015: 99).

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως με τη χρήση των σωμάτων κειμένων η διδασκαλία μετατρέπεται σε διερευνητική διαδικασία και δεν είναι απλή μεταβίβαση γνώσης. Οι μαθητές ανακαλύπτουν μόνοι τους τα συμπεράσματα και, συχνά, παρατηρώντας διαφορετικά στοιχεία ανάλογα με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά τους, καταλήγουν σε διαφορετικά συμπεράσματα. Η γνώση δεν τους παρέχεται έτοιμη μέσα από τα σχολικά βιβλία. Αντίθετα, αλληλεπιδρούν με τα σώματα κειμένων και ο δάσκαλος πλέον έχει τον ρόλο του συντονιστή και όχι του καθοδηγητή. Έτσι, ξεφεύγουμε από την παραδοσιακή διδασκαλία και με τη χρήση πλέον των σωμάτων κειμένων, η γλώσσα αντιμετωπίζεται από τους μαθητές ως ένα δυναμικό σύστημα, το οποίο μπορούν να ανακαλύψουν μόνοι τους μέσα από τη μελέτη αυθεντικών παραδειγμάτων χρήσης, όπως ακριβώς κάνει ο ερευνητής-γλωσσολόγος (Αντωνίου-Κρητικού κ.ά., 2015: 99-100). Αν σε αυτό προσθέσουμε και το γεγονός ότι το διαδίκτυο είναι ελεύθερα προσβάσιμο στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και περιλαμβάνει κείμενα πολύγλωσσα και πολυτροπικά, καλύπτοντας ένα μεγάλο εύρος κειμενικών ειδών, θεμάτων, επιπέδων λόγου, αντιλαμβανόμαστε την αξία της αναγνώρισης του διαδικτύου ως βάσης δεδομένων για τη γλώσσα, κατάλληλη τόσο για τη γλωσσική έρευνα όσο και για τη γλωσσική εκπαίδευση (Γιάγκου, 2009: 73).

Για την ελληνική γλώσσα υπάρχουν διαθέσιμα διάφορα ηλεκτρονικά σώματα κειμένων στα οποία μπορεί να αναζητήσει κανείς την πραγματική χρήση λέξεων και φράσεων. Πιο γνωστά είναι ο *Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας* (ΕΘΕΓ) και το *Σώμα Ελληνικών Κειμένων* (ΣΕΚ). Ο ΕΘΕΓ είναι, μέχρι στιγμής, το πιο ογκώδες σώμα κειμένων της ελληνικής. Είναι μονόγλωσσο, περιλαμβάνει σώμα ελληνικών κειμένων με περίπου 97.000.000 λέξεις γραπτού σύγχρονου λόγου (από το 1990 και μετά), που συνεχώς εμπλουτίζεται, μιας και αποτελεί ανοικτό σώμα κειμένων (Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου, 2025). Τα κειμενικά είδη που συναντάμε στον ΕΘΕΓ προέρχονται κυρίως από εφημερίδες, αλλά και από περιοδικά, βιβλία ή το διαδίκτυο και μπορεί να είναι άρθρα, δοκίμια, επιστολές, νομικά κείμενα, παραμύθια κ.ά.. Επομένως, αντιπροσωπεύει αρκετές ποικιλίες του γραπτού λόγου, από πολλές πηγές και με ευρεία θεματολογία, παρέχοντας εξελιγμένα εργαλεία γλωσσικής τεχνολογίας. Το ΣΕΚ περιλαμβάνει 30 εκατομμύρια λέξεις που προέρχονται τόσο από προφορικά όσο και από γραπτά κείμενα από τις δεκαετίες 1990-2010. Άρα, ως προς τη χρονική κάλυψη μπορεί να χαρακτηριστεί σύγχρονικό και ως προς την τροπικότητα μικτό. Επίσης, πρόκειται για σώμα κειμένων αναφοράς της ελληνικής, μονόγλωσσο και κλειστό, καθώς η συλλογή δεδομένων έχει σταματήσει (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015: 49). Περιλαμβάνει ποικιλία κειμενικών ειδών που προέρχονται από εφημερίδες, βιβλία, περιοδικά, αυθόρμητες συνομιλίες κ.ά. και είναι

ελεύθερα διαθέσιμο στο διαδίκτυο. Τέλος, υπάρχει και το *Σώμα Νέων Ελληνικών Κειμένων* από την *Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα* του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, που επίσης παρέχεται ελεύθερα μέσω του διαδικτύου. Περιλαμβάνει τρία μέρη: το σώμα κειμένων της εφημερίδας *Μακεδονία*, το σώμα κειμένων της εφημερίδας *Τα Νέα* και το σώμα κειμένων των διδακτικών βιβλίων του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Το υλικό του, περίπου 7 εκατομμύρια λέξεις, έχει ομαδοποιηθεί με βάση το αντικείμενο του άρθρου ανά σώμα (π.χ. Αθλητικά, Οικονομικά κ.ά.). Υπάρχει η δυνατότητα προβολής αποτελεσμάτων σε ένα ή σε όλα τα σώματα, όπως και η προβολή σε επίπεδο πρότασης ή παραγράφου ή ακόμα ολόκληρου του άρθρου στο οποίο εμφανίζεται η συγκεκριμένη λέξη (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2006).

Για τη δημιουργία διδακτικών σεναρίων για τη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων θα επιλέξουμε τον ΕΘΕΓ λόγω του εύρους του και των εξελιγμένων τεχνολογικών εργαλείων που παρέχει. Ο ΕΘΕΓ αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για τη μελέτη και τη διδασκαλία του συστήματος της ελληνικής γλώσσας, καθώς και για την κατανόηση των γλωσσικών χρήσεων που επιτελούνται στο εσωτερικό της (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2025). Πιο συγκεκριμένα, μας δίνει τη δυνατότητα μελέτης των επιρρημάτων σε -ως και -α σε διαφορετικά κειμενικά είδη και γλωσσικά πλαίσια (ιστορικά, επίσημα, λογοτεχνικά κ.τ.λ.), τα οποία συνεχώς εμπλουτίζονται, ενισχύοντας έτσι την κατανόηση της υφολογικής τους διάκρισης και της χρήσης τους σε διαφορετικά επικοινωνιακά περιβάλλοντα. Το βασικό του πλεονέκτημα είναι ότι μας επιτρέπει να αναζητήσουμε συγκεκριμένους επιρρηματικούς τύπους και να λάβουμε τις πλήρεις προτάσεις στις οποίες απαντώνται, επιτρέποντάς μας έτσι να τα εξετάσουμε μέσα στα γλωσσικά τους περιβάλλοντα. Επιπλέον, μπορούμε να ορίσουμε πιο συγκεκριμένα κριτήρια εμφάνισης μιας λέξης, όπως για παράδειγμα σε συνδυασμό με ποιο μέρος του λόγου μας ενδιαφέρει να βρίσκεται ένας επιρρηματικός τύπος, καθώς και σε ποια απόσταση από αυτό (π.χ. επίρρημα ακριβώς δίπλα σε ουσιαστικό). Παράλληλα, ο ΕΘΕΓ μπορεί να αναλύσει ένα επίρρημα, παρέχοντας πληροφορίες για τις λέξεις με τις οποίες συνδυάζεται συχνότερα, όπως ουσιαστικά ή ρήματα που προηγούνται ή έπονται του επιρρήματος. Έτσι, θα έχουμε στη διάθεσή μας πολλές πληροφορίες και επιλογές, ώστε να μπορέσουμε εύκολα να αξιοποιήσουμε στην εκπαιδευτική διαδικασία τα ρεαλιστικά και αυθεντικά παραδείγματα που περιλαμβάνει και να συνδέσουμε τη θεωρία με τη γλωσσική πραγματικότητα. Στην επόμενη ενότητα, θα εξετάσουμε τις διδακτικές στρατηγικές, τους άξονες και τους στόχους που θα διαμορφώσουν τα διδακτικά σενάρια που προτείνονται για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο.

4.3 Διδακτικές προσεγγίσεις για τη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων

Προκειμένου να δημιουργήσουμε διδακτικά σενάρια για τα επιρρήματα σε -ως και -α θα εφαρμόσουμε σύγχρονες διδακτικές θεωρίες όπως είναι η *επικοινωνιακή και κειμενοκεντρική προσέγγιση*, η *ομαδοσυνεργατική και μαθητοκεντρική μάθηση*, καθώς και ο *κριτικός γραμματισμός*. Σύμφωνα με την επικοινωνιακή προσέγγιση, οι μαθητές εμπλέκονται σε δραστηριότητες, όπου θα χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα για πραγματική επικοινωνία, θα έρθουν σε επαφή με αυθεντικά κειμενικά είδη και θα κατανοήσουν τη στρατηγική παραγωγής κειμένων, ώστε να αναπτύξουν επικοινωνιακές στρατηγικές και δεξιότητες (Χαραλαμπίδης, 2000: 4). Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι να εμπνέει τους μαθητές, να είναι ισότιμο μέλος της ομάδας και να τους συμβουλεύει όταν χρειάζονται βοήθεια. Πρόκειται, δηλαδή, για μια σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ εκπαιδευτικού και εκπαιδευόμενου. Επομένως, η επικοινωνιακή προσέγγιση υποστηρίζει τη μαθητοκεντρική διδασκαλία, όπου το κέντρο είναι ο μαθητής με τον εκπαιδευτικό να αποτελεί τον καθοδηγητή και συνοδοιπόρο του. Έτσι, προωθείται η αυτενέργεια των μαθητών και η βιωματική κατάκτηση της γνώσης.

Παράλληλα, μέσα από την ομάδα, οι μαθητές εργάζονται συλλογικά και αλληλεπιδρούν (Κογκούλης, 2004: 48). Ο ένας μαθαίνει από τον άλλον, συνεργάζονται, εκφράζονται ελεύθερα και αναπτύσσουν κριτική σκέψη. Η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης αποτελεί κύριο στόχο του κριτικού γραμματισμού. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2011: 7) η γλώσσα, στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού, πρέπει μαθησιακά να προσεγγίζεται ως ένα πολυεπίπεδο αποτέλεσμα κοινωνικών, ιδεολογικών και τεχνολογικών διεργασιών. Οι μαθητές θα πρέπει μέσω αυθεντικών κειμένων να συνδέουν τη γλώσσα με την πραγματικότητα, να ερμηνεύουν, να κατανοούν και να ανακαλύπτουν ιδεολογίες μέσα από τα κείμενα, αλλά και οι ίδιοι να παράγουν κείμενα, ώστε να μπορέσουν να αντιληφθούν τον πολυδιάστατο ρόλο της γλώσσας ως κοινωνικό αγαθό. Στον κριτικό γραμματισμό αποσκοπεί το μοντέλο των *πολυγραμματισμών*, μια σύγχρονη διδακτική προσέγγιση στη διδασκαλία, που ανταποκρίνεται στις ανάγκες της ψηφιακής εποχής και των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Το συγκεκριμένο μοντέλο αφενός αναγνωρίζει ότι οι μαθητές ζουν σε ένα περιβάλλον όπου η πληροφορία και η επικοινωνία εμφανίζονται σε πολλές και διαφορετικές μορφές και αφετέρου, επιδιώκοντας την ενεργό συμμετοχή των μαθητών στη μαθησιακή διαδικασία, συμβάλλει στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης, δημιουργικότητας και ικανότητας επίλυσης προβλημάτων. Οι πολυγραμματισμοί δεν περιορίζονται στην παραδοσιακή κατανόηση του γραπτού λόγου, αλλά ενσωματώνουν πολλαπλές μορφές επικοινωνίας, όπως

τα πολυτροπικά και ψηφιακά μέσα. Στο πλαίσιο αυτό, θα αξιοποιήσουμε την επαγωγική διαδικασία μάθησης, εξετάζοντας παραδείγματα πραγματικών γλωσσικών δομών και χρήσεων που θα αναζητήσουμε στον ΕΘΕΓ.

Εφαρμόζοντας, λοιπόν, τις παραπάνω διδακτικές προσεγγίσεις, δημιουργήσαμε διδακτικά σενάρια (βλ. Παράρτημα Α) και τα ενσωματώσαμε σε φύλλα εργασίας (βλ. Παράρτημα Β) για τη διδασκαλία των επιρρημάτων σε -ως και -α στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο. Το προτεινόμενο διδακτικό σενάριο για την εξερεύνηση των δίτυπων επιρρημάτων σε -ως και -α στο Δημοτικό, το οποίο αφορά το μάθημα της Γλώσσας και διαρκεί δύο διδακτικές ώρες (90 λεπτά), επικεντρώνεται στην ανάπτυξη γλωσσικών, ψηφιακών και κριτικών δεξιοτήτων των μαθητών της ΣΤ΄ Δημοτικού, αξιοποιώντας ποικίλες διδακτικές στρατηγικές και γραμματισμούς (βλ. Παράρτημα Α: Προσέγγιση Πολυγραμματισμού). Το σενάριο αυτό βασίζεται σε συγκεκριμένους άξονες και στοχεύει στην επίτευξη σαφών διδακτικών στόχων, όπως παρουσιάζονται στις επιμέρους φάσεις της διδασκαλίας (βλ. Παράρτημα Α: Διδακτική Διαδικασία).

Ένας βασικός άξονας είναι η κατανόηση των σημασιολογικών διαφορών μεταξύ των δίτυπων επιρρημάτων με στόχο τη γλωσσική ανάλυση και την καλλιέργεια της συνειδητής και υπεύθυνης χρήσης της γλώσσας. Οι μαθητές εισάγονται στις έννοιες αυτές μέσω συζήτησης και παραδειγμάτων, καθώς και με δραστηριότητες που τους προτρέπουν να εντοπίζουν και να αναλύουν τη λειτουργία και τη σημασία των επιρρημάτων στις προτάσεις (βλ. Παράρτημα Β: Άσκηση 1). Επιπλέον, η χρήση ερωτήσεων ενισχύει την ενεργή συμμετοχή τους (βλ. Παράρτημα Α: 1. Προετοιμασία – Εισαγωγή). Παράλληλα, ενισχύεται η εξοικείωση με εργαλεία γλωσσικής ανάλυσης, όπως ο ΕΘΕΓ και τα ερμηνευτικά λεξικά (βλ. Παράρτημα Α: Μέσα και Υλικά). Οι μαθητές μαθαίνουν πώς να αναζητούν λέξεις και να καταγράφουν παραδείγματα, αναπτύσσοντας έτσι δεξιότητες αναζήτησης και ερμηνείας πληροφοριών. Η αναζήτηση στον ΕΘΕΓ βοηθά τους μαθητές να εντοπίσουν παραδείγματα προτάσεων για τα δίτυπα επιρρήματα και να εξετάσουν τις σημασιολογικές τους διαφοροποιήσεις (βλ. Παράρτημα Α: 2. Κύριο Μέρος – Εξερεύνηση στον ΕΘΕΓ, Παράρτημα Β: Άσκηση 2). Η σύνδεση θεωρητικών γνώσεων με πρακτική εφαρμογή αποτελεί έναν σημαντικό άξονα, όπου οι μαθητές καλούνται να συνδυάσουν προτάσεις από σώματα κειμένων με τις σημασίες των λέξεων που παρέχονται από ερμηνευτικά λεξικά, αξιοποιώντας πίνακες αντιστοίχισης. Στο πλαίσιο αυτό, οι μαθητές αντιστοιχούν τα επιρρήματα στις προτάσεις που έχουν καταγράψει και αναλύουν τη σημασία τους με τη βοήθεια του λεξικού (βλ. Παράρτημα Α: 3. Κύριο Μέρος – Σύνδεση με Ερμηνευτικό Λεξικό, Παράρτημα Β: Άσκηση 3). Η πολυτροπικότητα και η

δημιουργική χρήση της γλώσσας καλλιεργούνται μέσα από δραστηριότητες που ενθαρρύνουν τους μαθητές να δημιουργούν δικές τους προτάσεις, προάγοντας έτσι τη φαντασία, τη δημιουργικότητα και την ανάληψη πρωτοβουλιών (βλ. Παράρτημα Α: 4. Δημιουργική Δραστηριότητα, Παράρτημα Β: Άσκηση 4-5). Τέλος, ο αναστοχασμός και η κριτική σκέψη καλλιεργούνται μέσω της ανατροφοδότησης και της συζήτησης των ευρημάτων, καθώς και της αξιολόγησης των προκλήσεων που αντιμετώπισαν. Οι μαθητές ενθαρρύνονται να αναστοχαστούν τις δυσκολίες που συνάντησαν και τις λύσεις που ανέπτυξαν κατά τη διάρκεια της εργασίας τους, ενισχύοντας έτσι τη μεταγνωστική τους ικανότητα (βλ. Παράρτημα Α: 5. Κλείσιμο – Αξιολόγηση, Παράρτημα Β: Άσκηση 6).

Οι διδακτικοί στόχοι περιλαμβάνουν γνωστικούς, ψηφιακούς και συναισθηματικούς στόχους. Οι μαθητές αναγνωρίζουν και κατανοούν τις σημασιολογικές διαφορές των επιρρημάτων, αξιοποιώντας ερμηνευτικά λεξικά (βλ. Παράρτημα Α, Γνωστικοί Στόχοι), εξοικειώνονται με τη χρήση ηλεκτρονικών σωμάτων κειμένων (βλ. Παράρτημα Α, Ψηφιακοί Στόχοι) και αναπτύσσουν συνεργατικότητα και ομαδική αλληλεπίδραση (βλ. Παράρτημα Α, Συναισθηματικοί Στόχοι). Το διδακτικό σενάριο ενσωματώνει γλωσσικό, ψηφιακό και πολυτροπικό γραμματισμό, ενισχύοντας τη γλωσσική ανάλυση μέσω της χρήσης εργαλείων όπως ο ΕΘΕΓ και της δημιουργίας πίνακα αντιστοιχίσεων. Συνολικά, το προτεινόμενο διδακτικό σενάριο προωθεί μια πολυδιάστατη προσέγγιση για την κατανόηση των δίτυπων επιρρημάτων, καλλιεργώντας δεξιότητες που επιτρέπουν στους μαθητές να εμβαθύνουν στην ανάλυση και να εκφράζονται με ακρίβεια και σαφήνεια. Μέσα από τη σύνθεση θεωρητικών και πρακτικών γνώσεων, την αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων και τη δημιουργική χρήση της γλώσσας, αναμένεται ότι οι μαθητές θα ενισχύσουν τη γλωσσική τους ευχέρεια, αναπτύσσοντας ικανότητες έκφρασης, κατανόησης και κριτικής σκέψης.

Το προτεινόμενο διδακτικό σενάριο για το Γυμνάσιο έχει ως θέμα την εξερεύνηση της λειτουργίας των επιρρημάτων σε -ως, όταν βρίσκονται δίπλα από ουδέτερα πληθυντικού, χρησιμοποιώντας πολυτροπικά μέσα και ψηφιακά εργαλεία για την ενίσχυση του γλωσσικού πολυγραμματισμού. Απευθύνεται σε μαθητές της Β΄ ή Γ΄ τάξης Γυμνασίου στο μάθημα της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και είναι σχεδιασμένο να διαρκέσει δύο διδακτικές ώρες (90 λεπτά). Το συγκεκριμένο σενάριο δομείται σε συγκεκριμένους άξονες, θέτοντας σαφείς γνωστικούς, ψηφιακούς και συναισθηματικούς στόχους, οι οποίοι κατευθύνουν όλες τις δραστηριότητες της διδασκαλίας (βλ. Παράρτημα Α: Διδακτικοί Στόχοι). Ο γνωστικός άξονας επικεντρώνεται στη γλωσσική ανάλυση των επιρρημάτων σε -ως και στην κατανόηση της μορφολογικής τους διαφοροποίησης σε σχέση με τα επιρρήματα σε -α. Οι μαθητές καλούνται να αναγνωρίσουν

τα επιρρήματα σε -ως και να εξετάσουν τη συντακτική και σημασιολογική τους συμβολή στη σαφήνεια του λόγου. Για τον σκοπό αυτό, περιλαμβάνονται δραστηριότητες όπως η ανάλυση παραδειγμάτων σύνταξης (βλ. Παράρτημα Α: 1. Εισαγωγή, 2. Α. Σύγκριση σημασίας, Παράρτημα Β: Μέρος Α), μέσα από τις οποίες οι μαθητές διερευνούν τη σημασιολογική διαφοροποίηση και τη δυνατότητα αποφυγής ασάφειας που προκύπτει από τη χρήση της κατάληξης -ως. Ο ψηφιακός άξονας επιδιώκει να εξοικειώσει τους μαθητές με τη χρήση ψηφιακών εργαλείων, όπως τα ηλεκτρονικά σώματα κειμένων (ΕΘΕΓ), με στόχο την αναζήτηση, καταγραφή και ανάλυση πραγματικών παραδειγμάτων από αυθεντικά γλωσσικά δεδομένα (βλ. Παράρτημα Α: 2. Β. Αναζήτηση και ανάλυση στον ΕΘΕΓ, Παράρτημα Β: Μέρος Β, Άσκηση 3). Οι παραπάνω δραστηριότητες ενισχύουν τις δεξιότητες αναζήτησης, καταγραφής και ερμηνείας, ενώ η ομαδική εργασία ενδυναμώνει τη συνεργασία και την κοινή χρήση πληροφοριών (βλ. Παράρτημα Α: 3. Γ. Δημιουργική δραστηριότητα, Παράρτημα Β: Μέρος Β, Άσκηση 4). Παράλληλα, ο πολυτροπικός άξονας χρησιμοποιεί συνδυασμούς λεκτικών και οπτικών εργαλείων για την παρουσίαση των ευρημάτων, όπως η δημιουργία πίνακα με τα παραδείγματα των επιρρημάτων και η χρήση εργαλείων όπως το PowerPoint. Αυτή η προσέγγιση συμβάλλει στην καλύτερη οπτικοποίηση και κατανόηση των γλωσσικών φαινομένων (βλ. Παράρτημα Α: 4. Α. Οπτική Παρουσίαση, Παράρτημα Β: Μέρος Γ, Άσκηση 5). Τέλος, ο συναισθηματικός άξονας αποσκοπεί στην ενίσχυση της κριτικής σκέψης, της αυτοπεποίθησης και της εκτίμησης των μαθητών για τη γλωσσική ακρίβεια. Μέσα από τη διαδικασία επίλυσης προβλημάτων ασάφειας, οι μαθητές καλούνται να κατανοήσουν τη σημασία της γλώσσας ως μέσο σαφήνειας και αποτελεσματικής επικοινωνίας (βλ. Παράρτημα Α: 4. Β. Συζήτηση και Αναστοχασμός, Παράρτημα Β: Μέρος Γ, Άσκηση 6).

Το παραπάνω διδακτικό σενάριο αναπτύσσεται σε τρεις κύριες φάσεις. Στην πρώτη φάση, την Εισαγωγή, στόχος είναι να κεντριστεί το ενδιαφέρον των μαθητών και να ενεργοποιηθούν οι προϋπάρχουσες γνώσεις τους για τα επιρρήματα μέσω συζήτησης και ανάλυσης παραδειγμάτων σύνταξης. Οι μαθητές εξετάζουν παραδείγματα όπου η κατάληξη -ως αποφασίζει τη λειτουργία του επιρρηματος και ενισχύει τη σαφήνεια του νοήματος (βλ. Παράρτημα Α: 1. Εισαγωγή, Παράρτημα Β: Άσκηση 1). Στη συνέχεια, στο Κύριο Μέρος, οι μαθητές, μέσω ανάλυσης, σύγκρισης και αναζήτησης στον ΕΘΕΓ, διερευνούν τη σημασία των επιρρημάτων σε -ως και -α. Πιο συγκεκριμένα, ελέγχουν πώς η θέση των επιρρημάτων σε -α δίπλα σε ουδέτερα πληθυντικού μπορεί να προκαλέσει σύγχυση στο νόημα της πρότασης και πώς η επιλογή της κατάληξης -ως επιδρά στη σαφήνεια της πρότασης. Στόχος, λοιπόν, είναι οι μαθητές να εστιάσουν στις συντακτικές και σημασιολογικές διαφορές, αναπτύσσοντας

δεξιότητες παρατήρησης και ανάλυσης συντακτικών και σημασιολογικών φαινομένων, καθώς και δεξιότητες στη χρήση ψηφιακών εργαλείων και στη συνεργασία (βλ. Παράρτημα Α: 1η και 2η Διδακτική Ώρα, Κύριο Μέρος, Παράρτημα Β: άσκηση 2-4). Στην τελευταία φάση, τον Αναστοχασμό και τα Συμπεράσματα, οι μαθητές παρουσιάζουν τα ευρήματά τους, δημιουργούν οπτικά μέσα παρουσίασης και συμμετέχουν σε συζήτηση για τη σημασία της γλωσσικής ακρίβειας. Μέσα από τον αναστοχασμό ενισχύεται η κατανόηση της αξίας των επιρρημάτων στη σαφήνεια του λόγου (βλ. Παράρτημα Α: 2η Διδακτική Ώρα, Αναστοχασμός και Συμπεράσματα, Παράρτημα Β: Άσκηση 5-6). Με την εφαρμογή του παραπάνω διδακτικού σεναρίου, οι μαθητές αναμένεται να αναγνωρίσουν και να κατανοήσουν τη λειτουργία των επιρρημάτων σε -ως και κατ' επέκταση τη σημασία των δίτυπων επιρρημάτων για τη σαφήνεια της γλώσσας. Παράλληλα, θα εξοικειωθούν με τον ΕΘΕΓ και θα αναπτύξουν δεξιότητες ψηφιακού γραμματισμού, ενισχύοντας την κριτική σκέψη και την εκτίμηση για τη γλωσσική ακρίβεια. Καθώς κατανοούν την πολυμορφία της ελληνικής γλώσσας, το διδακτικό σενάριο αναμένεται να συμβάλλει στην ενίσχυση της ενεργητικής και πολυδιάστατης διαδικασίας μάθησης, συνδυάζοντας γλωσσική ανάλυση, τεχνολογική ενίσχυση και καλλιέργεια κριτικής σκέψης.

Συμπερασματικά, παρατηρούμε ότι τα διδακτικά σενάρια για τη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο διαφοροποιούνται στους επιμέρους στόχους, τη μεθοδολογία και την εστίαση της ανάλυσης. Στο Δημοτικό, η διδασκαλία επικεντρώνεται στη σημασιολογική διάκριση και τη βασική λειτουργία των επιρρημάτων, μέσω δραστηριοτήτων προσαρμοσμένων στο επίπεδο των μαθητών, όπως η αναζήτηση στον ΕΘΕΓ με απλοποιημένες διαδικασίες, ώστε να είναι προσιτές στους μαθητές της ΣΤ΄ Δημοτικού, η αντιστοίχιση επιρρημάτων με τη σημασία τους στο λεξικό και η δημιουργία προτάσεων. Στο Γυμνάσιο, η διδασκαλία προχωρά σε μεγαλύτερο βάθος, καθώς εξετάζονται τόσο η σημασιολογική διαφοροποίηση όσο και το συντακτικό περιβάλλον των επιρρημάτων. Οι μαθητές εστιάζουν στη συντακτική θέση των επιρρημάτων στις προτάσεις, αναλύοντας πώς αυτή επηρεάζει τη σαφήνεια και τη λειτουργία τους στο πλαίσιο της πρότασης. Η αναζήτηση στον ΕΘΕΓ γίνεται πιο απαιτητική, καθώς οι μαθητές καλούνται να εντοπίσουν και να αναλύσουν πιο σύνθετα παραδείγματα από αυθεντικά γλωσσικά δεδομένα. Επιπλέον, στο Γυμνάσιο αξιοποιούνται εργαλεία όπως το PowerPoint, με στόχο την παρουσίαση των ευρημάτων, ενισχύοντας τόσο τον πολυτροπικό γραμματισμό όσο και τις ψηφιακές και συνεργατικές δεξιότητες των μαθητών.

4.4 Συμπέρασμα

Τα σώματα κειμένων αποτελούν ισχυρό εργαλείο για τη γλωσσολογική έρευνα και διδασκαλία, επιτρέποντας την ταχεία και ακριβή ανάλυση δεδομένων μέσω ψηφιακών τεχνολογιών. Αυτά τα σώματα παρέχουν αυθεντικά παραδείγματα γλωσσικής χρήσης, διευκολύνοντας την ποσοτική ανάλυση και την εξερεύνηση διαφορετικών γλωσσικών φαινομένων. Η ψηφιακή τους μορφή επιτρέπει την εύκολη αναζήτηση και ανάλυση δεδομένων, προσφέροντας αξιόπιστα αποτελέσματα. Επιπλέον, η ποικιλία τους παρέχει τη δυνατότητα μελέτης και ανάλυσης γλωσσικών φαινομένων σε διαφορετικά συντακτικά και σημασιολογικά περιβάλλοντα, ενισχύοντας τη σφαιρική κατανόηση της χρήσης της γλώσσας.

Στη διδακτική πράξη, η χρήση σωμάτων κειμένων ανανεώνει τη διδασκαλία της γλώσσας, προάγοντας τη διερευνητική μάθηση και ενεργοποιώντας τους μαθητές μέσω της *Κατευθυνόμενης από Δεδομένα Μάθηση* (ΚΔΜ). Οι μαθητές συμμετέχουν σε δραστηριότητες που βασίζονται σε αυθεντικά κειμενικά δεδομένα και καλούνται να ερευνήσουν και να εφαρμόσουν γλωσσικά φαινόμενα, ενώ ο δάσκαλος λειτουργεί ως συντονιστής της διαδικασίας μάθησης. Για τη δημιουργία διδακτικών σεναρίων που αφορούν τη διδασκαλία των δίτυπων επιρρημάτων, επιλέγουμε τον ΕΘΕΓ λόγω της εκτενούς βάσης δεδομένων και των εξελιγμένων εργαλείων του. Ο ΕΘΕΓ επιτρέπει την αναζήτηση επιρρηματικών τύπων σε ποικίλα κειμενικά είδη και γλωσσικά πλαίσια, προσφέροντας αυθεντικά παραδείγματα που ενισχύουν την κατανόηση της υφολογικής διάκρισης των επιρρημάτων. Παρέχει τη δυνατότητα να αναζητούμε επιρρήματα σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα και να αναλύουμε τη συχνότητα και τους συνδυασμούς τους με άλλες λέξεις, καθιστώντας το ένα εξαιρετικό εργαλείο για τη σύνδεση θεωρίας και γλωσσικής πραγματικότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Η περιγραφή των διδακτικών προσεγγίσεων για τη διδασκαλία των επιρρημάτων σε -ως και- στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο, βασισμένη στις σύγχρονες διδακτικές θεωρίες, ενσωματώνει μια ολοκληρωμένη και πολυδιάστατη προσέγγιση. Αξιοποιούνται θεωρίες όπως η επικοινωνιακή προσέγγιση, η μαθητοκεντρική και ομαδοσυνεργατική μάθηση, καθώς και ο κριτικός γραμματισμός. Στο Δημοτικό, οι μαθητές μαθαίνουν τις βασικές γλωσσικές αρχές και τις σημασιολογικές διαφορές των επιρρημάτων μέσα από αυθεντικά παραδείγματα και συνεργατική μάθηση, ενώ στο Γυμνάσιο η διδασκαλία εμβαθύνει στις συντακτικές και σημασιολογικές διαφορές, με την ενσωμάτωση ψηφιακών εργαλείων και την ανάπτυξη κριτικής σκέψης.

Συνολικά, η εφαρμογή αυτών των διδακτικών προσεγγίσεων προάγει τη συνεργασία, τη δημιουργικότητα, την κριτική σκέψη και την αυτενέργεια των μαθητών, ενώ συνδυάζει τη θεωρητική γνώση με την πρακτική εφαρμογή. Οι μαθητές ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν τη γλώσσα για πραγματική επικοινωνία, να κατανοούν τον πολυδιάστατο ρόλο της γλώσσας ως κοινωνικό αγαθό και να αναπτύσσουν ψηφιακές δεξιότητες, προσαρμοσμένες στις ανάγκες της ψηφιακής εποχής και της πολυπολιτισμικής κοινωνίας.

5. Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία ανέδειξε τη σημασία και τη σύνθετη φύση του φαινομένου της διτυπίας των επιρρημάτων σε -ως και -α στη Νέα Ελληνική Γλώσσα, καθώς και τις εφαρμογές του στη γλωσσική διδασκαλία. Η συνύπαρξη αυτών των δύο τύπων, προϊόν ιστορικής αλληλεπίδρασης μεταξύ δημοτικής και λόγιας παράδοσης, αποτυπώνει τη δυναμική φύση της γλώσσας που αφενός προσφέρει εκφραστική ευελιξία και αφετέρου εξελίσσεται συνεχώς για να ανταποκριθεί στις ανάγκες των ομιλητών και του επικοινωνιακού περιβάλλοντος.

Οι παραδοσιακές γραμματικές προσεγγίζουν το φαινόμενο με έμφαση στη μορφολογία και την ιστορική καταγωγή, διαχωρίζοντας σαφώς τη χρήση των δύο τύπων. Τα επιρρήματα σε -ως θεωρούνται καταλληλότερα για τον γραπτό και επίσημο λόγο, ενώ τα επιρρήματα σε -α ενδείκνυνται για την καθημερινή και ανεπίσημη επικοινωνία. Ωστόσο, η κανονιστική προσέγγιση που υιοθετούν περιορίζει τη μελέτη της φυσικής εξέλιξης και της πρακτικής χρήσης αυτών των τύπων από τους ομιλητές. Αντίθετα, οι σύγχρονες γραμματικές και γλωσσολογικές μελέτες εστιάζουν στη δυναμική και περιγραφική φύση του φαινομένου, αναγνωρίζοντας την ισοτιμία και συνύπαρξη των δύο τύπων και λαμβάνοντας υπόψη τις υφολογικές διαφοροποιήσεις και τις εκφραστικές ανάγκες των ομιλητών. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στη σημασιολογική διαφοροποίηση, καθώς σε αρκετά ζεύγη επιρρημάτων παρατηρούνται ξεκάθαρες διαφορές στη σημασία, όπως *ακριβώς* (με ακρίβεια) έναντι *ακριβά* (με υψηλό κόστος).

Η παραγωγικότητα των επιρρημάτων σε -α αποτελεί χαρακτηριστικό της σύγχρονης γλώσσας, αντανakλώντας τη γενικότερη εξέλιξη της Νέας Ελληνικής, ενώ τα επιρρήματα σε -ως διατηρούνται είτε ως κατάλοιπα της λόγιας παράδοσης είτε μέσω του φαινομένου της λεξικοποίησης. Παράλληλα, το φαινόμενο της αναπεριβαλλοντοποίησης αναδεικνύει τη δυναμική της γλώσσας, επιτρέποντας στα επιρρήματα σε -ως να προσαρμόζονται σε νέα γλωσσικά περιβάλλοντα, διατηρώντας την επικοινωνιακή τους λειτουργικότητα. Έτσι, στις σύγχρονες γλωσσολογικές προσεγγίσεις η επιλογή ανάμεσα στις δύο καταλήξεις συχνά καθορίζεται με βάση την επικοινωνιακή αποτελεσματικότητα και τις ανάγκες των ομιλητών, ανεξαρτήτως της μορφολογικής ή ιστορικής προέλευσης. Σημειώνεται, επίσης, ότι τα δίτυπα επιρρήματα δεν λειτουργούν πάντα ανταγωνιστικά, αλλά συχνά καλύπτουν διαφορετικές σημασιολογικές ή υφολογικές ανάγκες, στο πλαίσιο του πλουραλισμού και της εκφραστικής

ποικιλίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όμως, η φωνολογική ομοιότητα μπορεί να οδηγήσει σε συντακτικές ασάφειες, κάτι που χρήζει προσοχής κατά τη διδασκαλία τους.

Η ανάλυση ανέδειξε σημαντικά κενά στα σχολικά εγχειρίδια σχετικά με τα δίτυπα επιρρήματα. Η γραμματική του Δημοτικού προσφέρει περιορισμένα παραδείγματα, παραλείποντας τη μορφολογική και ιστορική τους εξέλιξη, καθώς και τις υφολογικές διαφορές. Αντίστοιχα, η γραμματική του Γυμνασίου, αν και πιο αναλυτική, δεν εξετάζει τη χρήση των επιρρημάτων σε σύνθετα συμφραζόμενα ούτε αναφέρεται σε αμφισημίες ή στη γλωσσική τους εξέλιξη. Ενώ η γραμματική του Δημοτικού ακολουθεί μια λειτουργική μέθοδο με έμφαση στη χρήση, η γραμματική του Γυμνασίου υιοθετεί μια παραδοσιακή προσέγγιση, επικεντρωμένη στη διαχρονική εξέλιξη και τις διαφορές ύφους μεταξύ των καταλήξεων -α και -ως.

Στην παρούσα μελέτη, η διδασκαλία των επιρρημάτων σε -ως και -α στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο προσεγγίζεται μέσα από σύγχρονες παιδαγωγικές μεθόδους, ενώ προτείνονται διδακτικά σενάρια που συνδυάζουν θεωρητική γνώση και πρακτική εφαρμογή. Ενσωματώνονται προσεγγίσεις όπως η επικοινωνιακή και μαθητοκεντρική μέθοδος, ο κριτικός γραμματισμός και οι πολυγραμματισμοί, με στόχο την καλλιέργεια γλωσσικών, ψηφιακών και κριτικών δεξιοτήτων. Η ενσωμάτωση των σωμάτων κειμένων στη διδασκαλία προτείνεται ως καινοτόμος πρακτική, προσφέροντας αυθεντικά παραδείγματα χρήσης που συνδέουν τη θεωρία με τη γλωσσική πραγματικότητα. Ειδικότερα, ο *Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας* (ΕΘΕΓ), με τον πλούτο δεδομένων και τα εξελιγμένα εργαλεία γλωσσικής ανάλυσης, αποδεικνύεται ιδανικό εργαλείο για την κατανόηση και τη διδασκαλία των επιρρημάτων σε -ως και -α. Στο Δημοτικό, δίνεται έμφαση στη σημασιολογική διάκριση και τη βασική χρήση των επιρρημάτων μέσω απλών δραστηριοτήτων, ενώ στο Γυμνάσιο η ανάλυση εμβαθύνει στη συντακτική λειτουργία και την επίδραση στη σαφήνεια του λόγου, με τη χρήση εργαλείων όπως ο ΕΘΕΓ. Οι μέθοδοι όπως η επικοινωνιακή διδασκαλία, ο κριτικός γραμματισμός και οι πολυγραμματισμοί ενθαρρύνουν την ενεργό συμμετοχή και την ανάπτυξη κριτικής σκέψης, καθιστώντας τη διδασκαλία πιο αποτελεσματική και δημιουργική. Τα προτεινόμενα σενάρια ενισχύουν τη δημιουργικότητα, τη συνεργασία και τη σύνδεση της γλώσσας με την πραγματικότητα, προάγοντας τη γλωσσική ακρίβεια και την κριτική σκέψη.

Εν κατακλείδι, η παρούσα μελέτη τονίζει την ανάγκη για μια ισορροπημένη εκπαιδευτική προσέγγιση, η οποία συνδυάζει τη μορφολογική και ιστορική κατανόηση με τη σύγχρονη επικοινωνιακή χρήση. Η καινοτομία της παρούσας μελέτης έγκειται στη σύνδεση θεωρίας και πράξης, προσφέροντας συγκεκριμένες διδακτικές προτάσεις που ανταποκρίνονται στις

ανάγκες της σύγχρονης εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Οι παρατηρήσεις που διατυπώθηκαν θέτουν τη βάση για την περαιτέρω ενσωμάτωση σύγχρονων γλωσσολογικών εργαλείων στη διδασκαλία και τη γλωσσική έρευνα. Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να εστιάσουν περαιτέρω στη διερεύνηση της επίδρασης της ψηφιακής γλώσσας και των κοινωνικών μέσων στη χρήση των δίτυπων επιρρημάτων, καθώς και στην ανάπτυξη διαδραστικών εργαλείων διδασκαλίας που αξιοποιούν τεχνολογίες ανάλυσης γλώσσας. Η διεύρυνση αυτών των εργαλείων θα συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση της γλώσσας ως ενός δυναμικού και εξελισσόμενου συστήματος, το οποίο προσαρμόζεται στις ανάγκες των ομιλητών και των μαθητών της σύγχρονης εποχής.

Βιβλιογραφία

- Αννοπούλου, Ε. (2016). *Η έκφραση του τρόπου στη Νέα Ελληνική (Γλωσσοδιδασκτική προσέγγιση με έμφαση στα σχολικά εγχειρίδια της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης)* (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα. Ανακτήθηκε από <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/41344>
- Αντωνίου-Κρητικού, Ι., Γιάγκου, Μ., Κάντζου, Β. & Σταμούλη Σ. (2010). Ο μαθητής ως ερευνητής: αξιοποίηση σωμάτων κειμένων στη γλωσσική διδασκαλία. *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα*, 30, 98-111. Ανακτήθηκε από http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_30_98_111.pdf
- Βαμπούλη, Λ. & Ζούκη, Γ. (1967). *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας προς Χρήσιν των Μαθητών του Δημοτικού Σχολείου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Γιάγκου Μ. (2009). *Σώματα κειμένων και γλωσσική εκπαίδευση: δυνατότητες αξιοποίησης στη διδασκαλία της ελληνικής και συγκρότηση παιδαγωγικά κατάλληλων σωμάτων κειμένων*. (Διδακτορική Διατριβή). Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Γιαννοπούλου, Γ. (2007). *Γραμματικές της Νέας Ελληνικής: Συγκριτικές παρατηρήσεις*. Ανακτήθηκε από: [Γραμματικές της νέας ελληνικής: συγκριτικές παρατηρήσεις](#)
- Γιαννουλοπούλου, Γ., & Τσαγγαλίδης, Α. (2007). *Γραμματικές της νέας Ελληνικής*. Χρήστος Κλαίρης – Γεώργιος Μπαμπινιώτης. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή*. Ανακτήθηκε από [Χρήστος Κλαίρης - Γεώργιος Μπαμπινιώτης: Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική - Επικοινωνιακή](#).
- Γούτσος, Δ. & Φραγκάκη, Γ. (2015). *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων*. Αθήνα: ΣΕΑΒ.
- Holton, D., Mackridge, P. & Φιλίππακη-Warburton, Ει. (2007). *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας* (Β. Σπυρόπουλος, Μετ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ). (χ.χ.). *Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας (ΕΘΕΓ)*. Ανακτήθηκε στις 27 Ιανουαρίου 2025, από https://hnc.ilsp.gr/?current_page=infocorp
- Ιορδανίδου, Α. (2009). *Συνηθισμένες γλωσσικές απορίες*. Αθήνα: Άσπρη λέξη.

- Jackendoff, R. (1977). *X Syntax: A Study of Phrase Structure*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The MIT Press.
- Κακογιάννη Ντοά, Φρ. (2014). *Τα διαθεσιακά επιρρήματα: Επιμέρους υποκατηγορία προτασιακών επιρρημάτων της Νέας Ελληνικής*. Πανεπιστήμιο Κύπρου. Ανακτήθηκε από <https://www.degruyter.com/document/doi/10.2478/9788376560762.p36/html>
- Καμηλάκη, Μ. (2009). *Τα λόγια στοιχεία στη νεανική επικοινωνία: κοινωνιοπραγματολογική διερεύνηση της ποικιλίας [+/- ΛΟΓΙΟ] στον γραπτό λόγο νεαρών ομιλητών της Νέας Ελληνικής* (Διδακτορική Διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κανάκης, Κ. (2009). *Γραμματικές της Νέας Ελληνικής. Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής). Ανατ. της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις*. Ανακτήθηκε από [Νεοελληνική γραμματική \(τη δημοτικής\). Ανατ. της έκδοσης του ΟΕΣΒ \(1941\) με διορθώσεις](#).
- Καραντζόλα, Ε. (2000). Γραμματική, γλωσσικό μάθημα και προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα. *Γλωσσικός Υπολογιστής* 2: 15-3. Ανακτήθηκε από <http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/articles/karantzola/3.htm>
- Κατσούδα, Γ. (χ.χ.). Οι σύγχρονες ν.ε. γραμματικές: πρακτικά προβλήματα και προοπτικές. Στο Δ. Κουτσογιάννης, Α. Νάκας, Κ. Ντίνας, Γ. Παπαναστασίου & Σ. Χατζησαββίδης (επιμ.). *Πανελλήνιο Συνέδριο 1976-2011: 35 χρόνια από τη Γλωσσολογική Μεταρρύθμιση*, 4-6 Νοεμβρίου 2011. Ανακτήθηκε από <http://ins.web.auth.gr/images/stories/Dion/%CE%9A%CE%91%CE%A4%CE%A3%CE%9F%CE%A5%CE%94%CE%91.pdf>
- Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. (2025). *Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας (ΕΘΕΓ)*. Ανακτήθηκε στις 17 Ιανουαρίου 2025, από: [Το σώμα κειμένων του Εθνικού Θησαυρού Ελληνικής Γλώσσας \(ΕΘΕΓ\)](#)
- Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. (2006). *Σώμα Νέων Ελληνικών Κειμένων*. Ανακτήθηκε στις 17 Ιανουαρίου 2025, από: [Σώμα Νέων Ελληνικών Κειμένων](#)
- Κλαίρης, Χρ. & Μπαμπινιώτης, Γ. (2005). *Γραμματική της Νέας ελληνικής: δομολειτουργική – επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κογκούλης, Ι. (2004). *Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η συνεργατική διδασκαλία και μάθηση*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.

- Κολιούση, Π. (2022). *Ορθογραφικά λάθη των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου στη χρήση της ελληνικής γλώσσας*. (Διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Ανακτήθηκε από <https://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/52843>
- Κριαράς, Ε. (1994). Η Νεοελληνική Γραμματική του Αγαπητού Τσοπανάκη. *Φιλολόγος*, Vol 78. 269-286. Ανακτήθηκε από <https://www.scribd.com/document/766432488/%CE%95>
- Mackridge, P. (2006). *Η νεοελληνική γλώσσα* (Κ. Ν. Πετρόπουλος, Μετ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Μαρωνίτης, Δ. Ν. (1998). Το εγκόλπιο της ορθής γραφής. *Ταχυδρόμος, Ένθετα Α'-Γ'*. Ανακτήθηκε από <https://www.itia.ntua.gr/el/docinfo/481/>
- Μηνάς, Κ. (2008). *Παρατηρήσεις στη γραμματική της νεοελληνικής*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Μιχάλης, Α. (2011). Η Σχολική Γραμματική Τριανταφυλλίδη και ο Ρόλος της στη Διδασκαλία της Δημοτικής Γλώσσας: Κριτική Αποτίμηση. Στο *6ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας Εκπαίδευσης με Διεθνή Συμμετοχή. Ιστορία και Εκπαίδευση* (σ.σ. 621-644). Πάτρα: Εκδόσεις Gutenberg. Ανακτήθηκε από <https://www.academia.edu/104539157>
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Β' έκδοση). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2017). *Σύγχρονη Σχολική Γραμματική για όλους*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2021, Σεπτέμβριος 11). «Η Σύγχρονη σχολική γραμματική για όλους» είναι καρπός μακράς έρευνας και διδακτικής πείρας τού καθηγητή τής Γλωσσολογίας Γεωργίου Μπαμπινιώτη. *Literature*. Ανακτήθηκε από <https://www.literature.gr/i-sygychroni-scholiki-grammatiki-gia-oloys-einai-karpos-makras-ereynas-kai-didaktikis-peiras-toy-kathigiti-tis-glossologias-georgioy-mpampinioti/>
- Νάκας, Θ. (1987). *Τα επιρρηματικά της Νέας Ελληνικής. Προβλήματα υποκατηγοριοποίησης*. (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα. Ανακτήθηκε από <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/0286#page/1/mode/2up>
- ΟΕΒΔ. (1979). *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής Β' και Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: ΟΕΒΔ.

- Οικονομάκου, Μ. (2011). Από την παραδοσιακή γραμματική στην επικοινωνιακή προσέγγιση: η περίπτωση των επιρρηματικών της ελληνικής. Στο *Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου «35 χρόνια από τη Γλωσσοεκπαιδευτική Μεταρρύθμιση», Δίον Πιερίας, 4-6 Νοεμβρίου*, Ανακτήθηκε από <https://www.researchgate.net/publication/340266852>
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2011). *Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας και της Λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο και το Γυμνάσιο*, Αθήνα.
- Ράλλη, Α. (2005). *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Sinclair, J. (1991). In Sinclair, J. and Carter, R. editors, *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Τζάρτζανος, Α. (1946). *Νεοελληνική Σύνταξις (της Κοινής Δημοτικής)*. 2η έκδοση. Τόμοι Α΄. Αθήνα: ΟΕΣΒ.
- Τζεβελέκου, Μ., Κάντζου, Β. & Σταμούλη, Σ. (2007). *Βασική γραμματική της ελληνικής: Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων 2005-2007*. Αθήνα: Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου – Ε.Κ. «Αθηνά».
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1941). *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, Αθήνα, ΟΕΣΒ. Ανατύπωση: Θεσσαλονίκη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1977). *Νεοελληνική Γραμματική*. Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. ([1938] 1993). *Νεοελληνική γραμματική: Ιστορική εισαγωγή* (Τόμος 3, *Άπαντα*). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Τσαγγαλίδης, Α. (2007). *Γραμματικές της Νέας Ελληνικής*.
- Τσοπανάκης, Α. Γ. 1994. *Νεοελληνική Γραμματική*. Ανακτήθηκε από [Τσοπανάκης, Α. Γ. 1994. Νεοελληνική Γραμματική.](#)
- Τσολάκης, Χ. (1983). *Νεοελληνική Γραμματική της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Τσοπανάκης, Α. (1994). *Νεοελληνική Γραμματική*. Θεσσαλονίκη & Αθήνα: Αφοί Κυριακίδη & Εστία.

- Φιλιππάκη-Warburton Ει., Γεωργιαφέντης Μ., Κοτζόγλου Γ., & Λουκά Μ. (2022). *Γραμματική Ε' και ΣΤ Δημοτικού*. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Φλιάτουρας, Α. (2018). *Η μορφολογική αλλαγή στην ελληνική γλώσσα: Μία σύγχρονη και συνοπτική παρουσίαση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Χαραλαμπίδης, Α. (2000). Η στροφή προς την επικοινωνιακή προσέγγιση για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ανακτήθηκε από [Άρθρα. Πρώτη σελίδα \(komvos.edu.gr\)](http://komvos.edu.gr)
- Χατζησαββίδης Σ., Χατζησαββίδου Α. (2022). *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας Α', Β', Γ' Γυμνασίου*. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Παράρτημα Α: Διδακτικά Σενάρια

Προτεινόμενο Διδακτικό Σενάριο για το Δημοτικό

Θέμα Μαθήματος:

Εξερεύνηση των δίτυπων επιρρημάτων σε -ως και -α με έμφαση στις σημασιολογικές διαφορές και αξιοποίηση του *Εθνικού Θησαυρού Ελληνικής Γλώσσας* (ΕΘΕΓ).

Γνωστικό Πεδίο: Γλώσσα – ΣΤ΄ Δημοτικού

Διάρκεια Διδασκαλίας: 90 λεπτά (2 διδακτικές ώρες)

Διδακτικοί Στόχοι:

Γνωστικοί:

1. Να αναγνωρίζουν και να κατανοούν τη διαφορά στη χρήση των δίτυπων επιρρημάτων όπως *απλώς – απλά, αδιάκριτα – αδιακρίτως* κ.ά..
2. Να συνδέουν τις προτάσεις στις οποίες εμφανίζονται τα επιρρήματα με τις σημασίες του ερμηνευτικού λεξικού.

Ψηφιακοί:

1. Να εξοικειωθούν με τη χρήση ηλεκτρονικών σωμάτων κειμένων (ΕΘΕΓ).
2. Να αναπτύξουν δεξιότητες αναζήτησης και ερμηνείας πληροφοριών.

Συναισθηματικοί:

1. Να καλλιεργήσουν ενδιαφέρον για τη γλωσσική ποικιλία και ακρίβεια.
2. Να ενισχύσουν τη συνεργασία και την κριτική σκέψη μέσα από ομαδικές δραστηριότητες.

Μέσα και υλικά:

- Υπολογιστές/τάμπλετ με πρόσβαση στο ίντερνέτ και στον ΕΘΕΓ.
- Ερμηνευτικά λεξικά που έχουμε στη διάθεσή μας (έντυπα ή ψηφιακά, π.χ. *Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα*).

- Φύλλα εργασίας για την καταγραφή παραδειγμάτων και αντιστοιχιών.
- Διαδραστικός πίνακας ή προβολέας για παρουσίαση.

Προσέγγιση Πολυγραμματισμού:

Η διδασκαλία ενσωματώνει:

- **Γλωσσικό Γραμματισμό:** Κατανόηση των σημασιολογικών διαφορών των δίτυπων επιρρημάτων.
- **Ψηφιακό Γραμματισμό:** Χρήση του ΕΘΕΓ για αναζήτηση πραγματικών γλωσσικών δεδομένων και παραδειγμάτων.
- **Πολυτροπικό Γραμματισμό:** Ανάλυση παραδειγμάτων και ανάπτυξη πίνακα αντιστοιχίσεων.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα:

Οι μαθητές θα αναγνωρίζουν και θα χρησιμοποιούν σωστά τα δίτυπα επιρρήματα σε -ως και -α, κατανοώντας τις σημασιολογικές διαφορές τους. Θα εξοικειωθούν με τον ΕΘΕΓ, αναπτύσσοντας δεξιότητες αναζήτησης και ερμηνείας πραγματικών γλωσσικών δεδομένων. Παράλληλα, θα καλλιεργήσουν το ενδιαφέρον τους για τη γλώσσα, την κριτική σκέψη και τη συνεργασία μέσα από δημιουργικές δραστηριότητες.

Διδακτική Διαδικασία

1η Διδακτική Ώρα (45 λεπτά)

1. Προετοιμασία – Εισαγωγή (15 λεπτά)

Στόχος είναι η κατανόηση των σημασιολογικών διαφορών που μπορεί να έχουν τα δίτυπα επιρρήματα.

- **Συζήτηση (10 λεπτά):**

- Θέτουμε ερωτήσεις όπως:
 - Τι διαφορά πιστεύετε ότι υπάρχει ανάμεσα στο *απλώς* και στο *απλά*;
 - Μπορείτε να σκεφτείτε άλλες παρόμοιες λέξεις;
 - Εξηγούμε ότι τα δίτυπα επιρρήματα μπορεί να έχουν διαφορετικές σημασίες ή χρήσεις.
 - Αναφέρουμε τη σημασία εργαλείων, όπως ο ΕΘΕΓ και τα ερμηνευτικά λεξικά, για την ανάλυση των λέξεων.
- **Παρουσίαση Εργαλείων (5 λεπτά):**
 - Δείχνουμε στους μαθητές πώς να συνδεθούν στον ΕΘΕΓ και να κάνουν αναζήτηση λέξεων.
 - Σύντομη αναφορά στη χρήση ερμηνευτικών λεξικών.

2. Κύριο Μέρος – Εξερεύνηση στον ΕΘΕΓ (30 λεπτά)

Στόχος είναι η ανάπτυξη δεξιοτήτων αναζήτησης στον ΕΘΕΓ και η χρήση ερμηνευτικών λεξικών.

A. Οδηγίες για Αναζήτηση – Εξάσκηση (10 λεπτά):

- **Παρουσιάζουμε ένα παράδειγμα αναζήτησης στον ΕΘΕΓ:**
 - Αναζητούμε μια λέξη (π.χ. *εκτάκτως*).
 - Εξηγούμε πώς εντοπίζουμε τα συμφραζόμενα και τα καταγράφουμε στον πίνακα της τάξης μαζί με τη σημασία της λέξης.

B. Ομαδική Εργασία (20 λεπτά):

- **Κατανομή Εργασίας:**
 - Χωρίζουμε τους μαθητές σε ομάδες και αναθέτουμε σε κάθε ομάδα ένα ζεύγος επιρρημάτων.

- Κάθε ομάδα αναζητά παραδείγματα από τον ΕΘΕΓ.
- **Καταγραφή και Ανάλυση:**
 - Οι μαθητές καταγράφουν προτάσεις που περιέχουν τις λέξεις που ανέλαβαν.
 - Εντοπίζουν τις σημασίες των λέξεων με βάση τα συμφραζόμενα.

2η Διδακτική Ώρα (45 λεπτά)

3. Κύριο Μέρος – Σύνδεση με Ερμηνευτικό Λεξικό (20 λεπτά)

A. Οδηγίες για Αντιστοίχιση (5 λεπτά):

- Κάθε ομάδα χρησιμοποιεί ερμηνευτικά λεξικά για να βρει τις σημασίες των επιρρημάτων που ανέλυσε.

B. Εξάσκηση Αντιστοίχισης (15 λεπτά):

- Συμπληρώνουν τον πίνακα αντιστοίχισης όπως στο παράδειγμα 1:
 - Συνδέουν τις προτάσεις που βρήκαν από τον ΕΘΕΓ με τις σημασίες που εντοπίζουν στα λεξικά.

1. Παράδειγμα πίνακα αντιστοίχισης επιρρήματος με προτάσεις ΕΘΕΓ και σημασίες λεξικού:

Επίρρημα	Πρόταση από ΕΘΕΓ	Σημασία από λεξικό
αδιάκριτα	Την ίδια ώρα στον τελευταίο όροφο του καζίνο Λάκι Σέβεν όπου βρίσκεται το γραφείο του Νικ Κάμπελ λάβαινε χώρα μια συνάντηση μακριά από αδιάκριτα βλέμματα.	χωρίς λεπτότητα
αδιακρίτως	Όμως, οι κινεζικές τράπεζες χορηγούσαν και χορηγούν αδιακρίτως δάνεια για την υλοποίηση αυτών των επενδύσεων.	χωρίς διάκριση, ισότιμα

4. Δημιουργική Δραστηριότητα (15 λεπτά)

Στόχος είναι η παραγωγή προτάσεων και η εμβάθυνση στη χρήση των επιρρημάτων, καθώς και η ανάπτυξη της συνεργατικότητας μεταξύ των μαθητών.

- **Δραστηριότητα:**

- ο Κάθε ομάδα δημιουργεί μία πρόταση για κάθε επίρρημα που ανέλυσε.
- ο Καταγράφουν στο φύλλο εργασίας την πρότασή τους, εξηγούν τη σημασία της και εντοπίζουν τη διαφορά με το αντίστοιχο επίρρημα.

5. Κλείσιμο – Αξιολόγηση (10 λεπτά)

Στόχος του τελευταίου μέρους είναι να ενισχυθεί η κατανόηση, η αυτοπεποίθηση και η κριτική σκέψη των μαθητών, ενώ παράλληλα να καλλιεργηθεί η εκτίμηση για τη γλωσσική ποικιλία και ακρίβεια. Οι μαθητές θα ανακεφαλαιώσουν τα ευρήματα και τις γνώσεις που απέκτησαν κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας και θα αναγνωρίσουν τις δυσκολίες που συνάντησαν. Θα εξασκηθούν στην επιχειρηματολογία και μέσα από τη συζήτηση για τη χρήση των σωμάτων κειμένων, οι μαθητές θα κατανοήσουν τον τρόπο που ψηφιακά εργαλεία, όπως ο ΕΘΕΓ, συμβάλλουν στην ανάλυση της γλώσσας και στη λήψη πληροφοριών από πραγματικά δεδομένα.

A. Παρουσίαση Ομαδικών Εργασιών (5 λεπτά)

- Κάθε ομάδα παρουσιάζει τα ευρήματά της, τις προτάσεις και τις αντιστοιχίσεις.

B. Συζήτηση και Ανατροφοδότηση (5 λεπτά)

- Οι ομάδες θα συζητήσουν για τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν και τα σημεία που τους κέντρισαν περισσότερο το ενδιαφέρον.
- Αναστοχασμός στην τάξη σχετικά με τη σωστή χρήση των επιρρημάτων και τη συμβολή των σωμάτων κειμένων στην καλύτερη κατανόησή τους.

Αξιολόγηση

Η αξιολόγηση της διδασκαλίας θα γίνει με βάση τα παρακάτω κριτήρια:

1. Αναγνώριση: Να μπορούν οι μαθητές να αναγνωρίζουν τα δίτυπα επιρρήματα σε κείμενα.

2. Ακρίβεια Αντιστοιχίσεων: Σωστή σύνδεση προτάσεων με τις σημασίες του λεξικού και κατανόηση των σημασιολογικών διαφορών με βάση τα συμφραζόμενα.

3. Χρήση και δημιουργικότητα: Σωστή χρήση δίτυπων επιρρημάτων σε δικές τους προτάσεις. Ενδιαφέρουσες και σωστά δομημένες προτάσεις.

4. Συμμετοχή: Ενεργή συμμετοχή στις ομαδικές δραστηριότητες.

5. Ψηφιακή Δεξιότητα: Να μπορούν να εντοπίζουν και να αναλύουν παραδείγματα επιρρημάτων στον ΕΘΕΓ.

Επεκτάσεις

- Αναζήτηση δίτυπων επιρρημάτων σε λογοτεχνικά κείμενα και σύγκριση χρήσεων.
- Δημιουργία ομαδικής παρουσίασης με πολυτροπικό περιεχόμενο (π.χ. συνδυασμός εικόνων και παραδειγμάτων).

Προτεινόμενο Διδακτικό Σενάριο για το Γυμνάσιο

Θέμα Μαθήματος:

Εξερεύνηση της λειτουργίας των επιρρημάτων σε -ως, όταν βρίσκονται δίπλα από ουδέτερα πληθυντικού, χρησιμοποιώντας πολυτροπικά μέσα και ψηφιακά εργαλεία (ΕΘΕΓ) για την ενίσχυση του γλωσσικού πολυγραμματισμού.

Γνωστικό Πεδίο: Νέα Ελληνική Γλώσσα – Γυμνάσιο (Β' ή Γ' τάξη)

Διάρκεια Διδασκαλίας: 90 λεπτά (2 διδακτικές ώρες)

Διδακτικοί Στόχοι:

Γνωστικοί:

1. Αναγνώριση επιρρημάτων και ανάλυση του ρόλου τους στο συντακτικό περιβάλλον.
2. Διερεύνηση της συνεισφοράς της μορφολογικής κατάληξης -ως στη σαφήνεια του νοήματος.

Ψηφιακοί:

1. Να αναπτύξουν δεξιότητες χρήσης ηλεκτρονικών σωμάτων κειμένων (ΕΘΕΓ).
2. Να αξιοποιούν ψηφιακά εργαλεία για την ανάλυση γλωσσικών δομών.

Συναισθηματικοί:

1. Να ενισχύσουν την κριτική σκέψη και την αυτοπεποίθηση μέσω της ανάλυσης γλωσσικών φαινομένων.
2. Να εκτιμήσουν τη σημασία της ακρίβειας στη γλώσσα.

Υλικά και Μέσα:

- Υπολογιστές/τάμπλετ με πρόσβαση στον ΕΘΕΓ.
- Εκτυπωμένα φύλλα εργασίας ή ψηφιακές φόρμες για καταγραφή ευρημάτων.
- Ερμηνευτικά λεξικά (έντυπα ή ηλεκτρονικά).
- Διαδραστικός πίνακας ή προβολέας.

- Λογισμικό παρουσίασης (π.χ., PowerPoint).

Προσέγγιση Πολυγραμματισμού:

Η διδασκαλία συνδυάζει:

- **Γλωσσικό Γραμματισμό:** Ανάλυση της γραμματικής και συντακτικής λειτουργίας των επιρρημάτων.
- **Ψηφιακό Γραμματισμό:** Χρήση του ΕΘΕΓ για αναζήτηση και κατανόηση πραγματικών γλωσσικών δεδομένων.
- **Πολυτροπικό Γραμματισμό:** Δημιουργία πίνακα και οπτική παρουσίαση των ευρημάτων.

Προσδοκώμενα Αποτελέσματα:

Οι μαθητές θα αναγνωρίζουν τη χρήση των επιρρημάτων σε -ως δίπλα σε ουδέτερα πληθυντικού, κατανοώντας τη συμβολή τους στη σαφήνεια του λόγου. Θα μπορούν να δημιουργούν προτάσεις με σωστή σύνδεση επιρρημάτων σε -ως και ουδετέρων πληθυντικού αριθμού. Θα κατανοήσουν την ποικιλία νοημάτων που προκύπτει από αυτή τη σύνταξη και θα εξοικειωθούν με τον ΕΘΕΓ για αναζήτηση πραγματικών παραδειγμάτων, αναπτύσσοντας δεξιότητες ανάλυσης και ερμηνείας γλωσσικών δομών. Παράλληλα, θα ενισχύσουν την κριτική τους σκέψη, την εκτίμηση για τη γλωσσική ακρίβεια και το ενδιαφέρον για την πολυμορφία της ελληνικής γλώσσας

Διδακτική Διαδικασία

1η Διδακτική Ώρα (45 λεπτά)

1. Εισαγωγή (10 λεπτά)

Στόχος της εισαγωγής να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών για τον ρόλο των επιρρημάτων στη γλώσσα και μέσα από παραδείγματα να προβληματιστούν σχετικά με την πιθανή ασάφεια που μπορεί να δημιουργήσουν στο νόημα μιας πρότασης.

Συζήτηση (5 λεπτά):

- Θέτουμε ερωτήσεις στους μαθητές:
 - Μπορείτε να αναφέρετε επιρρήματα που χρησιμοποιούμε στην καθημερινή ζωή;
 - Τι αλλαγές επιφέρει η αλλαγή της κατάληξης των επιρρημάτων που αναφέρατε σε -α ή -ως;
- Εξηγούμε τη μορφολογική διάκριση (π.χ. απλά – απλώς).

• Παραδείγματα Σύνταξης (5 λεπτά):

- Παρουσιάζουμε περιπτώσεις προτάσεων στις οποίες, αν και το επίρρημα σε -α βρίσκεται δίπλα σε ουδέτερο πληθυντικού, ωστόσο δεν υπάρχει κίνδυνος αμφισημίας.
- Εξηγούμε τη χρήση των παραπάνω επιρρημάτων μέσα στα συμφραζόμενα.
- Συζητάμε στην τάξη αν η αλλαγή της κατάληξης των επιρρημάτων της άσκησης 1, θα άλλαζε ή όχι το νόημα της πρότασης.

2. Κύριο Μέρος (35 λεπτά)

Στόχος του κύριου μέρους είναι οι μαθητές, με τη βοήθεια ψηφιακών εργαλείων, να κατανοήσουν τη λειτουργία των επιρρημάτων σε -ως και -α σε διάφορα συντακτικά περιβάλλοντα και να αντιληφθούν τη σημασιολογική διαφοροποίηση που προκύπτει από τη χρήση τους με διαφορετικές καταλήξεις.

A. Σύγκριση σημασίας (10 λεπτά)

- Παραδείγματα σύνταξης επιρρημάτων όπου η επιλογή της κατάληξης -α μπορεί να δημιουργήσει ασάφειες στο νόημα της πρότασης.
- Συζήτηση των διαφορών στη σημασία των ζευγών προτάσεων.
- Αναφορά στην επίδραση των επιρρημάτων στη σαφήνεια.
- Εξηγούμε στους μαθητές ότι η χρήση της κατάληξης -ως αποσαφηνίζει ότι πρόκειται για επίρρημα και όχι για άλλου τύπου λέξη.

Β. Αναζήτηση και ανάλυση στον ΕΘΕΓ (25 λεπτά)

1. Εξοικείωση με τον ΕΘΕΓ (5 λεπτά):

- ο Δίνουμε αναλυτικές οδηγίες για αναζήτηση λέξεων στον ΕΘΕΓ.

2. Ομαδική Δραστηριότητα (20 λεπτά):

- ο Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες.
- ο Κάθε ομάδα αναλαμβάνει την αναζήτηση ενός συγκεκριμένου επιρρήματος σε -ως.
- ο Καταγράφουν τις προτάσεις που βρίσκουν από τον ΕΘΕΓ.
- ο Παρατηρούν το συντακτικό περιβάλλον του επιρρήματος (π.χ. επίρρημα με ουδέτερο επίθετο πληθυντικού).
- ο Σχολιάζουν την πιθανή διαφοροποίηση στο νόημα της πρότασης, αν η κατάληξη του επιρρήματος ήταν -α.

2η Διδακτική Ώρα (45 λεπτά)

3. Κύριο Μέρος (25 λεπτά)

Γ. Δημιουργική Δραστηριότητα:

Στόχος αυτής της δραστηριότητας είναι αφενός οι μαθητές, ενεργώντας ομαδικά, να εφαρμόσουν όσα έμαθαν για τη χρήση των επιρρημάτων σε -ως και -α, δημιουργώντας δικές τους προτάσεις, και αφετέρου να κατανοήσουν πώς η χρήση ενός επιρρήματος μπορεί να μεταβάλει τη σημασία ή τη σαφήνεια μιας πρότασης.

Δημιουργία προτάσεων (15 λεπτά):

- Ζητάμε από κάθε ομάδα να δημιουργήσει και να καταγράψει στο φύλλο εργασίας δικές της προτάσεις με επιρρήματα σε -ως που συνοδεύουν λέξεις ουδετέρου πληθυντικού.

Παρουσίαση Ομαδικών Προτάσεων (10 λεπτά):

- Οι ομάδες παρουσιάζουν τις προτάσεις τους στην τάξη προφορικά. Εξηγούν την επιλογή της κατάληξης -ως και πώς αυτή συμβάλλει στη σαφήνεια των προτάσεών τους. Συζητάμε πώς θα άλλαζε το νόημα αν χρησιμοποιούσαν την κατάληξη -α.

4. Αναστοχασμός και Συμπεράσματα (20 λεπτά)

Στόχος της συγκεκριμένης ενότητας είναι η δημιουργική οπτικοποίηση και προφορική επικοινωνία των παρατηρήσεων, καθώς και η κατανόηση της σημασίας των επιρρημάτων στη σαφήνεια και ακρίβεια της γλώσσας.

A. Οπτική Παρουσίαση (15 λεπτά):

- Οι μαθητές δημιουργούν έναν πίνακα (π.χ. με Power Point) με τα παραδείγματα που βρήκαν στον ΕΘΕΓ και τις δικές τους προτάσεις.
- Χρησιμοποιούν σημειώσεις και διαφορετικά χρώματα για να τονίσουν τη λειτουργία των επιρρημάτων.
- Παρουσιάζουν τον πίνακά τους στην τάξη.

B. Συζήτηση και Αναστοχασμός (10 λεπτά):

- Οι ομάδες απαντούν στις ερωτήσεις του φύλλου εργασίας.
- Συνολική συζήτηση στην τάξη για τη σημασία των επιρρημάτων στη σαφήνεια της γλώσσας.

Αξιολόγηση

1. **Συμμετοχή:** Ενεργός συμμετοχή στις ομαδικές δραστηριότητες.
2. **Ψηφιακές δεξιότητες:** Ανάπτυξη ικανότητας χρήσης ψηφιακών εργαλείων στη γλωσσική ανάλυση.
3. **Ακρίβεια Αναλύσεων:** Σωστή καταγραφή και ερμηνεία των ευρημάτων.

4. **Κριτική Σκέψη:** Επίλυση προβλημάτων ασάφειας στις προτάσεις. Αναστοχασμός για τη σημασία της γλώσσας στη σαφήνεια της επικοινωνίας.

Επεκτάσεις

- Αναζήτηση δίτυπων επιρρημάτων που συνοδεύονται από ουδέτερα πληθυντικού σε λογοτεχνικά ή δημοσιογραφικά κείμενα.
- Δημιουργία πολυτροπικής παρουσίασης με παραδείγματα επιρρημάτων και εικονογράφηση των συμφραζομένων τους.

Παράρτημα Β: Φύλλα Εργασίας

Φύλλο Εργασίας για το Δημοτικό

«Εξερεύνηση των Δίτυπων Επιρρημάτων»

Οδηγίες

Σε αυτό το φύλλο εργασίας θα ανακαλύψετε τις διαφορές μεταξύ των δίτυπων επιρρημάτων σε -ως και -α μέσα από αναζήτηση στον ΕΘΕΓ και τη χρήση ερμηνευτικών λεξικών. Θα δουλέψετε σε ομάδες για να καταγράψετε, αναλύσετε και παρουσιάσετε τα ευρήματά σας.

Μέρος Α: Αναζήτηση και Ανάλυση Επιρρημάτων

Άσκηση 1: Αναγνώριση Επιρρημάτων

1. **Διαβάστε** τις παρακάτω προτάσεις.
2. **Κυκλώστε** τα επιρρήματα και **υπογραμμίστε** το ρήμα το οποίο συνδέεται με το επίρρημα.
3. **Σκεφτείτε και σημειώστε** τι σημαίνει κάθε επίρρημα στην πρόταση.

– Ο δάσκαλος εξήγησε απλά το πρόβλημα, ώστε να το καταλάβουμε όλοι.

– Απλώς έφυγε χωρίς να πει λέξη.

– Κάθε φορά που περνούσε δίπλα του την κοίταζε αδιάκριτα, αδιαφορώντας αν την έφερνε σε δύσκολη θέση.

– Η εταιρεία έκανε αδιακρίτως αυξήσεις σε όλους τους υπαλλήλους.

Άσκηση 2: Αναζήτηση στον ΕΘΕΓ

1. Χρησιμοποιήστε τον υπολογιστή/τάμπλετ σας για να ανοίξετε και να συνδεθείτε στον ΕΘΕΓ.

2. Αναζητήστε τα επιρρήματα που σας έχουν ανατεθεί.

ΟΜΑΔΑ 1: απλώς – απλά

ΟΜΑΔΑ 2: αδιακρίτως – αδιάκριτα

ΟΜΑΔΑ 3: αγρίως – άγρια

ΟΜΑΔΑ 4: τελείως – τέλεια

ΟΜΑΔΑ 5: αμέσως – άμεσα

3. Αφού εντοπίσετε δύο προτάσεις για κάθε επίρρημα, να τις γράψετε στον παρακάτω πίνακα και να σημειώσετε τη σημασία τους σύμφωνα με τα συμφραζόμενα.

Επίρρημα	Πρόταση από τον ΕΘΕΓ	Σημασία (σύμφωνα με τα συμφραζόμενα)

Άσκηση 3: Αντιστοίχιση σημασιών με λεξικό

1. Χρησιμοποιήστε ένα ερμηνευτικό λεξικό για να βρείτε τη σημασία κάθε επιρρήματος.
2. Συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα, αντιστοιχίζοντας τις προτάσεις που καταγράψατε από τον ΕΘΕΓ με τη σημασία που δίνει το λεξικό.

Επίρρημα	Πρόταση από τον ΕΘΕΓ	Σημασία στο λεξικό

Μέρος Β: Δημιουργική Δραστηριότητα

Άσκηση 4: Δημιουργία Προτάσεων

1. Σε ομάδες, δημιουργήστε από μία πρόταση για καθένα από τα επιρρήματα που αναλύσατε. Σιγουρευτείτε ότι οι προτάσεις σας δείχνουν ξεκάθαρα τις διαφορές στη σημασία.
2. Γράψτε τη σημασία της πρότασης και εξηγήστε τη διαφορά σε σχέση με το αντίστοιχο ζεύγος του επιρρήματος.

Επίρρημα	Πρόταση (δική σας)	Σημασία της πρότασης	Διαφορά με το άλλο επίρρημα

Μέρος Γ: Παρουσίαση και αναστοχασμός

Άσκηση 5: Παρουσίαση ομαδικής εργασίας

1. Παρουσιάστε τις προτάσεις και τις αντιστοιχίσεις σας με τον πίνακα που δημιουργήσατε στην άσκηση 4.
2. Συζητήστε με την τάξη τη σημασία της σωστής χρήσης των επιρρημάτων.

Άσκηση 6: Συζήτηση και αναστοχασμός

1. Συζητήστε με την ομάδα σας:
 - Ποια ήταν η πιο ενδιαφέρουσα παρατήρηση που κάνατε;
 - Αντιμετωπίσατε δυσκολίες στη χρήση των εργαλείων; Αν ναι, ποιες ήταν αυτές; Πώς καταφέρατε να τις επιλύσατε;
2. Απαντήστε στις παρακάτω ερωτήσεις και συζητήστε με την τάξη:
 - Πώς σας βοήθησε ο ΕΘΕΓ να κατανοήσετε καλύτερα τα δίτυπα επιρρήματα και τις χρήσεις τους;
 - Πιστεύετε ότι η χρήση του λεξικού εμπλούτισε την κατανόησή σας; Γιατί συνέβη αυτό;

- Πώς η ανάλυση των επιρρημάτων βοήθησε να κατανοήσετε καλύτερα τη γλώσσα;
- Πώς μπορεί η σωστή χρήση τους να κάνει την επικοινωνία πιο ακριβή;
- Γράψτε μία πρόταση που περιγράφει τι μάθατε σήμερα σχετικά με τα δίτυπα επιρρήματα.

Προαιρετική Επέκταση

Αναζητήστε λογοτεχνικά ή δημοσιογραφικά κείμενα στο διαδίκτυο. Βρείτε και καταγράψτε παραδείγματα των δίτυπων επιρρημάτων που αναλύσατε. Δημιουργήστε μια παρουσίαση με εικόνες και προτάσεις για να δείξετε πώς χρησιμοποιούνται στην καθημερινή γλώσσα.

Φύλλο Εργασίας για το Γυμνάσιο

«Πολυγραμματισμοί και επιρρήματα σε -ως και -α»

Οδηγίες

Το παρόν φύλλο εργασίας συνδυάζει γλωσσικό, ψηφιακό και πολυτροπικό γραμματισμό. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, θα χρησιμοποιήσετε ψηφιακά εργαλεία, όπως τον ΕΘΕΓ, για την κατανόηση της λειτουργίας των επιρρημάτων σε -ως και -α.

Μέρος Α: Αναγνώριση και Ανάλυση Επιρρημάτων

Άσκηση 1: Αναγνώριση Επιρρημάτων

1. Διαβάστε τις παρακάτω προτάσεις.
 - Του μίλησε με εξαιρετικά ωραία λόγια.
 - Τα αποτελέσματα της έρευνας ήταν αισθητά καλύτερα από τις προβλέψεις.
2. Κυκλώστε τα επιρρήματα και υπογραμμίστε τις λέξεις που συνοδεύουν.
3. Τι σημασία προσδίδει το κάθε επίρρημα στην πρόταση;
4. Πιστεύετε ότι, αν τα παραπάνω επιρρήματα είχαν κατάληξη -ως, θα άλλαζε το νόημα της πρότασης;

Άσκηση 2: Σύγκριση Σημασίας

1. Συγκρίνετε τα παρακάτω ζεύγη προτάσεων. Ποια είναι η διαφορά στη λειτουργία της λέξης *ευχάριστα* και *τέλεια* σε σχέση με τα αντίστοιχα *ευχαρίστως* και *τελείως*; Καταγράψτε τις απαντήσεις σας.

– Δέχεται ευχάριστα μηνύματα.

– Δέχεται ευχαρίστως μηνύματα.

– Πρόκειται για δύο τέλεια νέα βιβλία.

– Πρόκειται για δύο τελείως νέα βιβλία.

– Τα τετράδια ήταν τέλεια ζωγραφισμένα.

– Τα τετράδια ήταν τελείως ζωγραφισμένα.

2. Πώς επηρεάζουν τα παραπάνω επιρρήματα τη σαφήνεια της πρότασης;

Μέρος Β: Χρήση Ψηφιακών Εργαλείων (ΕΘΕΓ)

Άσκηση 3: Αναζήτηση Παραδειγμάτων στον ΕΘΕΓ

1. Χωριστείτε σε ομάδες. Σε κάθε ομάδα θα ανατεθεί ένα επίρρημα:

ΟΜΑΔΑ Α: τελείως

ΟΜΑΔΑ Β: ευχαρίστως

ΟΜΑΔΑ Γ: αδιακρίτως

ΟΜΑΔΑ Δ: ακριβώς

ΟΜΑΔΑ Ε: κυρίως

2. Συνδεθείτε στον ΕΘΕΓ. Στην καρτέλα ΕΡΓΑΛΕΙΑ επιλέξτε ΑΝΑΛΥΣΗ.

3. Πληκτρολογήστε τη λέξη που σας έχει ανατεθεί και επιλέξτε στα αποτελέσματα αναζήτησης το λήμμα της αντίστοιχης λέξης. Στον πίνακα με τα «συχνότερα ουσιαστικά που προηγούνται» εντοπίστε αυτά που είναι ουδέτερα πληθυντικού.

4. Καταγράψτε στον παρακάτω πίνακα τουλάχιστον δύο από τις προτάσεις που εντοπίσατε:

Επίρρημα	Πρόταση από ΕΘΕΓ	Συντακτικό Περιβάλλον	Τι δηλώνει το επίρρημα;

5. Ποιο είναι το συντακτικό περιβάλλον των επιρρημάτων που καταγράψατε; Πώς αυτό επηρεάζει τη σημασία του επιρρήματος;
6. Θα διαφοροποιούνταν το νόημα της πρότασης, αν τα παραπάνω επιρρήματα έληγαν σε -α αντί σε -ως; Αν ναι, ποια σημασία θα αποκτούσε το επίρρημα;

Άσκηση 4: Δημιουργία Παραδειγμάτων

Χρησιμοποιείστε το επίρρημα που σας έχει ανατεθεί προκειμένου να δημιουργήσετε και να καταγράψετε δύο δικές της προτάσεις. Σιγουρευτείτε ότι τα επιρρήματα συνοδεύουν λέξεις

ουδετέρου γένους πληθυντικού αριθμού (επίθετα, ουσιαστικά ή τετελεσμένες παθητικές μετοχές).

Μέρος Γ: Οπτική Παρουσίαση και Αναστοχασμός

Άσκηση 5: Δημιουργία Οπτικού Πίνακα

1. Δημιουργήστε έναν πίνακα που να παρουσιάζει τα παραδείγματα που εντοπίσατε στον ΕΘΕΓ.
2. Εμπλουτίστε τον πίνακα με σημειώσεις και ερμηνείες για κάθε επίρρημα.
3. Χρησιμοποιήστε εργαλεία, όπως το PowerPoint, για να δημιουργήσετε μια οπτική παρουσίαση.
4. Χρησιμοποιήστε διαφορετικά χρώματα για να υπογραμμίσετε τα επιρρήματα και τα ουδέτερα πληθυντικού.
5. Μοιραστείτε την εργασία σας με την τάξη.

Άσκηση 6: Συζήτηση και Αναστοχασμός

1. Συζητήστε με την ομάδα σας και απαντήστε στις παρακάτω ερωτήσεις:

- Πώς σας βοήθησε η χρήση του ΕΘΕΓ στην κατανόηση της λειτουργίας των επιρρημάτων σε -ως;
- Ποια ήταν η πιο ενδιαφέρουσα πληροφορία που ανακαλύψατε;
- Πώς μας βοηθά η χρήση της κατάληξης -ως στη σαφήνεια της γλώσσας;
- Τι θα συνέβαινε αν αυτή η κατάληξη έλειπε από τη γλώσσα;

2. Καταγράψτε τις απαντήσεις σας και συζητήστε με την τάξη.

Προαιρετική Επέκταση

Αναζητήστε λογοτεχνικά ή δημοσιογραφικά κείμενα στο διαδίκτυο. Βρείτε και καταγράψτε παραδείγματα επιρρημάτων σε -ως και -α που συντάσσονται με ουδέτερα πληθυντικού. Δημιουργήστε μια παρουσίαση με εικόνες και προτάσεις για να δείξετε πώς χρησιμοποιούνται στην καθημερινή γλώσσα.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.